

mei de test. licet hæc sit 2. Mantua & 3. Franc. fossi. Si verò per ius municipale, aut provincie consuetudinarium aliter servabitur, hoc in casu ius commune silet; Nam quando statutum, aut consuetudo versatur circa ea, quæ non sunt penitus iuri communi contraria, nec contra bonos mores, illud statutum, & illa consuetudo est servanda, text. est in l. si aliena. ff. de offic. procons. §. ex non scripto Instit. de iur. nat. gent. & ci. & hanc opinionem communem esse testatur Bart. in l. omnes populi. ff. de iust. & iur. & Doc. in l. nemo potest. de legat. 1. & in l. stipulatio hoc modo, vbi las. de verb. ob. Cavalca. decis. 10. nume. 12. in 1. par. 1. par. Mandos. in eius Pract. in tit. de execut. com. miss. car. 106. colu. 4. Rim. Iun. consi. 368. nume. 43. & seq. vol. 4. & inf. nu.

A 7. Consuetudo autem probanda per testes patiformiter debet probari, & testes debent attestari in specie factum quod viderint, etiam de visu facti de cuius facto consuetudo allegatur: Item de illo uso frequentato diuturnitate temporis, concordando in facto, usu, & tempore, & vi. Gram. consi. 82. Cavalca. decis. 11. nume. 46. fo. 149. p. 1. Bal. & Saly. in l. de quibus. ff. de leg. & licet consuetudo præscripta sit difficultis probationis Menoc. de arb. iud. cas. 81. nume. 10. & cas. 82. & q. 71. & supradicti Doct. tamen testes probant si deponant casum evenisse pluries, & à populo fuisse receptum & ex tribus actibus frequentatis probatur consuetudo, itam per testes singulares, item si non sint citati, nec iurati, ut dicunt Doc. quos alleg. Mascari. de probat. conclus. 431. 426. & 529. vbi standum esse ait Doct. excellenti attestanti de consuetudine donec contrarium probetur. latè Bar. d. l. de quibus. de leg. & vi. Pet. Rue. de consuetu. col. 22. Roc. de cur. nu. 92.

Quæro primo quot testes requiruntur in contractibus, & dicitur quod duo sufficiunt. text. in §. igitur instrumentum. in fi. in auth. de instru. caut. & fid. Item tres requiruntur secundum stylum, & consuetudinem regionis, vniiformiter observatam; dum modo non sit contra statuti formam. Bar. in l. 1. circ. si. ff. solut. matr. & ita declaratur, quod mox de consuetudine dictum est; quæ consuetudo probatur ex inspectione aliorum instrumentorum, & ipsa in specie consuetudinem facit notoriam, & consequenter nõ eget alia probatione. Bald. in l. 1. in vlt. col. C. ad Velleia. Ang. in l. fin. Cod. de testa. Apostill. ad Prac. Fas. in for. opp. contr. instru. gloss. 6. lit. a. de stylo, consuetudine, & obsequantia. vi. Cavalca. decis. xi. nume. 45. cum mule. sequen. in prima

11 par. primæ par. Qui numerus duorum, vel trium sufficit in quibuslibet contractibus, cuiusvis negotij fiant. l. i. iurandi C. eo. & c. licet vniuersis: extra. de testitu. & ista est verissima op. regulariter: Quot testes infringunt instrumentum ponit Cast. consi. 371. pramittendum est vo. 1. nu. 174. fo. 44. nam etiam est dare casum, quod nullus requiritur testis secundum Spec. in tit. de instru. edit. §. restat. versi. sed scripturæ tabellionis creditur in iudicijs. vbi dicit, si instrumentum

12 erit factum coram populo, testes non erunt necessarii, mouetur per text. in l. omnium prope. fin. C. de testam. sed an tuta sit hæc op. subsisto, quoniam ut aliqui dicunt, posset evenire tempus, in quo nullus eorum qui audierunt tale instrumentum celebrari coram populo amplius

13 esset vivus; vnde soli tabellioni si opponeretur non crederetur, cum sit de forma, quod testes in instrumentis adhibeantur. tot. tit. C. de fid. in-

stru. & Spec. latè eod. tit. Sed posset saluari Spec. quia, etiam si certi scripti sint in instrumento testes, idem de illis evenire posset, imò multo magis, quia facilius est duos, aut tres citius mori, quam decem, & eadem fides tabellioni dari potest, qui scripsit tale instrumentum fuisse die tali celebratum coram populo, sicuti, quando est scriptum, celebratum fuisse coram duobus, aut tribus testibus, satis est dicere coram populo, vel populo præsentem, sed hæc questio est panis ordi: quæramus nos panem frumenti, quo nullus melior, sciunt pauperes Lumelline, qui suorum infirmorum extremum remedium dicunt esse, quando concedunt infirmo panem frumenti, quod est valde miserandum: at de iure communi antiquo, & etiam tempore Iustinia. in contractu, excedente libram auri, quinque testes requiruntur, Auth. Sed nouo iure. C. si cert. per. nostris vero temporibus contrarium usu compertum est, quia ut dixi, lex duorum testium numero vel trium, contenta est in quolibet contractu. Cavalca. decis. 12. nume. 14. in 1. par. 1. par. Et nota, quod septuaginta duo aurei in auro faciunt libram auri. vt l. quoties. C. de susceptor. lib. 10. & Budeus. de Asses. lib. 2. & 3. inquit, quod 47. coronati faciunt libram auri, quem allegat ad hoc Menoch. arbit. iud. cas. 72. nume. 15. at libra argenti constat ex quinque solidis. l. si. C. de argenti. prat. & c. lib. xi. solidum vero faciunt aurei quinque. no. gloss. in verb. aureos. l. vlt. ff. de in ius voc. & Bud. annot. ad pand. in verb. solidum. Federic. Schene. eo. tract. de test. nu. 61. & 62. sed Azo. in sum. C. si cert. per. num. 61. videtur distinguere, quod in contractu excedente libram auri à quolibet facto, quinque testes sunt necessarii, sed si summa erit minor librarum aurei, tunc duos testes sufficere, ait, & ibi distinguit an contractus sit celebratus in scriptis, vel sine scriptis: aut cum imperito, aut cum perito, quæ Azo. opinio procedere videtur, in contractu mutui, ob mutui priuilegia, vt dicit Bar. Soc. consi. 15. incip. vlt. prædictis, car. 23. & Paul. de Cast. consi. 212. Ad probandam solutionem in scriptis quinque requiruntur testes. l. testium. ff. eod. & est com. opinio. Item quando quis vult

21 probare, al quem confessum, fuisse solutum, & satisfactum à debitore, quinque etiam testes requiruntur. In auth. rogati. C. eo. duo testes probant filiationem. Paul. de Cast. in l. errore. C. de testa. ceterum si vnus testis deponat de veritate facti, ut quia fuit præsens & sciens, & alter de veritate scripturæ, ij coniunguntur si scriptura non fuit facta eo tempore quo quis confessus fuit, ad quæ ui. Farinac. de testi. q. 64. in nu. 114. cū plur. seq. & aliud est deponere de qualitate & de substantia scripturæ, aliud de continentia scriptura primo casu tres testes ad inducendam hipotecariam in ea subscripti debent deponere iuxta scripturas. C. qui pot. in pig. & ui Mascari. de probat. in ver. Appoca. Anca. reg. q. x. nume. 5. Dec. in l. Admonendi. de iur. iuran. Alex. consi. 181. nu. 5. ver. 2. quæ no. pro recognitione scripturæ. ur. car. 124. nume. 102. & in reper. in ver. sic. scriptura.

At quo ad confessionem testes deponentes si per diuersis confessionibus digerso tempore dum modo contineant eadem causam & summam aut idem factum vel dictum quamvis vnus testis de una & alter de altera coniunguntur, & probant. Farinac. d. q. 56. nume. 131. cum seq. in 3. par. nume. 186. & in materia confessionis. latissime

iissime Mafcan. de probat. conf. conclud. 379.
 car. 181. & conclus. 354. nume. 13. & 14. & quo
 modo filiatio probatur dicam infra num. 209.
 33 in tertia par. duo testes etiam requiruntur ad pro
 bandum rogatum. Bal. & Alex. in l. 2. C. de bon.
 poss. & est commun. opin. testatur Imol. in c. cū
 esses. col. 14. de testa. Alex. conf. 47. nu. 3. lib. 2.
 etiā potest probari rogatus per coniecturas quā
 uis in scriptura testamenti non legatur, & per
 hoc non vitatur testamentum Rui. conf. 154.
 num. 7. in fi. vo. 3. & pulcrè trad. Excel. D. Ma
 34 nent. Doct. Mantua in suis allegat. nu. 45. cum
 mult. seq. In consciencia inuentario tres testes
 adhibendi sunt. §. hæc autem. in auth. de hered.
 35 & falc. & est communis opinio. & ita seruatur.
 Practica autem cōficiendi inuentarium ea est,
 videlicet, quod præcedat citatio illorum, quoru
 interest, rem pupilli, vel heredum saluam fore.
 Item & creditorum, legatariorum: & fit semel
 tantum hæc citatio, per præconē in locis publi
 cis, & consuetis, puta ad Plateam, vel ad valuas
 ecclesiæ parochialis; item ad scalas prætorij, &
 datur terminus ad comparandum arbitrio iudi
 36 cis, qui non excedat 30 dies. vt in l. tutores. C.
 de adm. tuto. & Abb. conf. 87. lib. 2. Azo. in
 sum. C. de iur. de lib. nu. 7. cum seq. & nemine
 comparēte, tres testes in eorum loco sunt adhi
 bendi, & sic erunt sex testes in totum, tres pro
 actu, & tres loco citatorum, quorum interest;
 & fiet coram iudice, & subscribetur ab heredē,
 qui si nesciat scribere, ab altero tabellione sub
 scribatur eius nomine: & ita etiam duo erunt
 tabelliones. secundū Azo. in sum. C. de admin.
 tut. num. 3. & 4. & in sum. C. de iur. de lib. nu.
 7. 8. & 10. & latè Bar. in eius tract. de Castr. cōsi.
 359. vol. 1. Pract. Pap. in for. libell. quo petitur
 hered. ex testamento. gloss. purè instituit. col. 3.
 in fi. & omnino vide. D. Causalean. in eius tract.
 de tuto. & curat. num. 64. 107. 151. qui excel
 lentiss. late, & bene docet qualiter inuentarium
 fit cōficiendum, & non est necesse quod testes
 se subscribant, nec quod cognouerint testatorē,
 sed heredem in cōficiendo instrumēto Inuen
 tarij Pa. ca. conf. 325. sub nu. 1. vol. 1. Nec con
 tra inuentarium testes admittuntur per l. fi. C.
 arbit. tutel. secus est ad impugnandum instru
 mentum inuentarij, vt infra num. 174. in 3. par.
 ratio vna est quia fit inuentarium cum magna
 solemnitate & contra propriam confessionem
 sic solemniter factam, est speciale quod non ad
 mittatur probatio in contrarium glo. in d. l. fi.
 37 C. arb. tutel. in comparatione literarum facien
 da, tres testes requiruntur. l. comparationis. C.
 de fid. instrum. in fero etiā, quod si in aliquo lo
 co non sit publicus mensurator & qui iustorū
 ponderum curam non habeat, quod iudex co
 ram duobus testibus periculum facere poterit
 de dictis ponderibus & mensuris, comparando
 cum iustis, & de pœna vitæ falsis ponderibus,
 & mensuris. vi. Bar. in l. ex arbitrio. ff. de var. &
 extraord. cri. i. & Menoch. de arbit. in cas. 217.
 fol. 269. & Nat. conf. 72. & Io. Regna. in tract.
 de pond. & mensur. & alios quos allegat Bona
 coss in suis. q. cri. in verb. mensur. Item tres te
 38 stes requiruntur ad probandum, de positarium
 confessum fuisse depositum in se suscepisse. §. si
 quis igitur. d. auth. de fid. instr. & talem rem seu
 pecuniam numerari, & deponi & nomine de
 positi recepisse. Masc. de probat. concl. 511. vo.
 39 1. quandoque vnus testis sufficit, vt in pluribus
 casibus, quos ponit Spec. eo. tit. nostro. §. de nu

30 mero testium. Item quando executor retulit
 executionem apud acta. c. cū parati. extra de ap
 pellar. l. magis. §. illud. ff. de reb. eorum. qui sub
 cu. vel tute. Pract. Pap. in for. resp. in act. hypo
 tec. gloss. executionem. col. 3. vers. alio etiam
 modo, item quando retulit, quem in scriptis,
 31 vel verbotenus citasse. nam cuiuslibet deponenti
 iuxta officium suum creditur, vt iam dictum
 est, & obseruatur. Dyn. & Doct. in l. si quis de
 curio. C. de fal. itē vnus testis plene probat vbi
 non agitur de alicuius præiudicio, vt in proban
 do Baptismo & ordinibus sacris las. alios al
 legans in l. legatum sub num. 20. de leg. 1. vbi li
 mitat. l. iur. iurandi. C. de testi. Item interruptio
 32 ne præscriptionis tres testes sunt necessarii. l. vt
 perfectius. de annal. except. latè Balb. in tract.
 suo de præscript. in 2. 6. par. totidē requiruntur,
 quando mulier renunciauit Senatufc. Velleia. l.
 33 antiqua. §. ne autem. C. ad Velleia, sed hoc re
 34 gulatur iux. quātitatem solitam apponi in alijs
 35 contractibus. tres etiam requiruntur testes quā
 do per epistolam libertas seruo datur, vel inter
 amicos l. vnica. C. de caduc. toll. at quando per
 transitum virgam Dominus vel manum impo
 nit super caput serui, dicēdo aio te esse liberum,
 tunc non est necessarium, testes adhiberi, cum
 notoriè de libertate constet. vel in ecclesia si ma
 numissi sint, non requiruntur testes. Instit. de
 liberti. §. multis. & §. serui. præsentia enim ple
 bis supplet. Azo. in sum. C. de ijs, qui in eccles.
 36 manumitt. quod intellige, vt ibi. num. 3. & 4.
 Item in repudio. 7. requiruntur testes, & rogari.
 l. nullus diuortiu. ff. de repud. & alij septem in re
 37 cusatione, subdiaconi, acoliti, exorciste, lectoris
 hostiarij Romanæ ecclesiæ, vt 2. q. 4. in decret. &
 38 requiruntur xi. in probatione, quod quis asporta
 uerit militarem annonam. l. per hanc. C. de e
 39 rogat. mil. anno. in probatione sententiæ diffini
 tiuæ criminis tres testes requiruntur, & est com
 munis obseruantia, vt videre est Biracin. in eius
 40 libell. quem videre iuuat criminalistis. secus in
 sententijs civilib. per rationem vulgarem, quia
 41 vbi maius periculum, ibi cautius agendum, de
 quo supra, aliquādo testes quindecim requirun
 tur in subrogatione præpositi facti. scripi. l. vel
 42 quicunque. C. eo. de præposi facti. scripi. 43. in
 accusatione diaconi Cardinalis 44. in accusatio
 ne presbiteri Cardinalis 72. in accusatione epi
 scopi Cardinalis vt in decre. 2. q. 3. aliquādo sexa
 ginta requiruntur, & etiam septuaginta. de qui
 bus in c. præsul. 5. q. licet hodie communis ob
 seruantia non vitur tanto numero, Decia. tract.
 cri. de Delict. lib. 2. c. 21. num. 34. Sed quod per
 duos, aut tres testes quilibet clericus damari
 possit, etiam si esset Summus Pontifex, qui cri
 43 hæresis laboraret, quod Deus auertat Clar. q.
 66. vers. penul. & ver. fi. ita tenet Io. Croc. cod.
 & Doct. ita tenere Bero. in c. atsi clerici, num. 8. de
 iud. vbi inquit esse co. & ita ad conuincendum
 Imperatorem, communem ait Soarex. recept.
 44 sent. in ver. testes duo. num. 221. Sed re vera
 hæc est ex maioribus, & magis arduis casus,
 quæ inter christianos tractari possent, & ex ma
 gis periculosis, ideo nec multitudo debet esse
 excessiua, nec parua, sed aperiendi sunt oculi, ne
 videant vnitatem. ar. tex. in l. 1. §. si quis. ff. de
 carbo. edic. Lanf. de Oria. eo. tract. num. 29. legi
 tur in libro appellato Flos sanctorum, quod Pa
 pa Eamalus causam suam coram 40. episcopis
 defendit, cuius solemne celebratur die 11. De
 cembrijs,

- cembri. at semper memoria mandabo id quod
 semel audiui à Reuerēdis. Episcopo Aquenti;
 quod nunquam hæreticus Papa fuit, nec Im-
 perator vllus Vgonotus, & in materia inquisi-
 45 tionis de Hæresi vi. etiam D. Decia. d. tract. cri.
 c. 35. per tot. lib. 5. Vide inter alios Bellar. lib. de
 Pont. max. In inspectioe privilegiorū 12. testes
 requiruntur, cap. accepimus. extra de fid. instrū.
 46 in fin. Sed quero, quot, & quales testes requi-
 rūtur in inuestitura feudi, & breuiter esse distin-
 guendum; aut est inuestitura noua, aut antiqua.
 si noua, tunc duo testes, vel tres cōuassalli requi-
 runtur, & isti testes, seu cōuassalli debent esse
 personæ pares. si vero antiqua, pariter idem nu-
 merus sufficit, nec refert, an sint extranei. etiam
 inuestitura noua, quando Dominus non habe-
 ret pares sibi; vt in rub. & in capit. 1. in tit. quot
 test. sunt neces. ad nouam inuest. & tot. tit. quot
 testes. sufficiunt ad prob. feud. Pract. Pap. idem
 notat. in for. libr. quo agitur ad reuocat. feud.
 gloss. inuestiuit dictum Ioannem. in fin. Bald.
 in eod. titu. qui testes sint necessarij per to. & ibi
 quot testes probant ingratitude feudatarij.
 47 **Q**uero etiam, pone quidam debebat decē Sem-
 pronio, de quo nō constat aliqua scriptura; quia
 vel facta non fuit, vel fortè deperdita, quomodo
 probabitur hæc solutio, dico, quod probabitur
 per quinque testes, ad hoc presentes, & rogatos.
 auth. rogati. C. de test. Azo. in sum. de test. num.
 21. & ita tenet Oran. eod. tract. nu. 30. nisi statu-
 to caueatur quod contra instrumentum solutio
 probari non possit, nisi per aliud instrumentum.
 vt Papia in ciuilibus & alibi, & ad hoc Viui. co.
 op. in verb. testis in scriptura. fol. 250. sed si scri-
 ptura fuerit deperdita poterit per testes probari.
 & Spec. eod. titu. §. de numero testium inquit,
 duos tantum rogatos sufficere, sed si non erunt
 rogati, quinque necessarios esse. vt in dic. auth.
 rogati. quæ opinio magis videtur textui conso-
 na, non enim cauetur, hoc in casu, de numero,
 ergo ad regulam generalem recurrendum est, vt
 dixi. idem si non fuerint rogati vt in scriptura
 48 priuata seu chirographo. Quinque testes etiam
 rogati probant, quem confessum fuisse solutio-
 nem sibi factam a debitore de eo, quod quis per
 instrumentum debebat. Lanfran. de Ori. d. nu.
 30. eod. tracta. & Spec. vbi supra in dictis locis.
 In scriptura publica duo testes sufficiunt ad pro-
 bandam solutionem. d. §. igitur instrumentum.
 auth. de instr. caut. in fi. quod est mente tenen-
 dum. At in priuata scriptura tres ad minus. l. scri-
 ptura tres ad minus. leg. scripturas. C. qui pot. in
 pign. dummodo à tribus testibus sit subscripta,
 vt requiritur in tali scriptura. vt dicā infr. & in
 supradictis tribus casibus notandum est, quod
 etiam in aliquibus actibus, quantum non solem-
 49 nibus, testes requiruntur rogati. Si quis per e-
 ius excellentiam esset ad aliquod munus ad-
 mittendus qui alias propter aetatem non debet
 admitti, arg. eius quod dicit Ludo. Rom. in l. 2.
 cum quid si cert. pet. talis excellentia debet pro-
 bari per viginti quinque testes, vt est tex. sing. in
 l. vnicuique. C. de pto. sacro. script. lib. 12. & ita
 tenet Iaf. in l. cum quid. colu. 5. sed in probanda
 excellentia maiori alterius excellentia minoris
 49 requiruntur 15. testes. Quero nunc, quot tes-
 tes requiruntur in quolibet actu vltimæ vo-
 luntatis: & primo quot in testamento, & dico
 regulariter septem testes requiri tam in scriptis,
 quam in nuncupatio, & hoc est communi cal-
 culo receptum a Docto, in l. hac consultissima,
- C. de testa. Viui. co. op. versic. testes septem. Ad
 50 Certe tamen, quod probata expressa mente testa-
 toris, dicitur probata tacita, sicuti de hypoteca,
 & substitutione dicitur. per l. primam. ff. de rei
 vxor. act. Bald. eod. tract. de test. nu. 19. D. Anto.
 in c. significauit de test. col. penul. vbi si in testa-
 mento sunt septē testes descripti, sufficiunt quin-
 que deponentes super qualitate substantiali tes-
 tamenti, vt etiam in c. sicut in fi. de re iud. ide m
 Anto. ait. Et sicut in probanda veta & expressa
 voluntate Defuncti, requiruntur legitimus nume-
 rus testium; ita in probanda tacita & præsum-
 pta mente testatoris, septem testes requiruntur.
 glo. sing. & ord. in l. cum proponebatur. ff. de le-
 51 gat. secundo vbi Bar. Nam taciti, & expressi est
 eadem virtus. l. cū quid. si cer. pet. Missing. ob-
 seruat 98. Centu. 4. sed si testamentum fortuito
 amittatur, eius tamen amissio, & tenor probatur
 per duos tantum modo testes testamentarios
 & fidem faciunt, dato quod esset quæstio de vo-
 luntate. not. Bar. in l. si quis ex argentarijs. §. vlt.
 lect. 2. de edend. & Bald. in l. testium, colum. 2.
 C. de testam. Cattel. cort. memorat. in vers. ini-
 52 micitiæ capitales. licet alij. colum. 3. At in testa-
 mento cæci solemniter confecto octo testes ne-
 cessarij debent adesse: ita tenent scrib. in dict. l.
 hac consultissima. §. sed quia. Est tamen verum,
 quod in alijs dispositionibus cæcorum, eorum
 voluntas regulatur secundum voluntatem videntium:
 & esse communem & veriore opinionem asserit Hip.
 Riminald. in tit. de donat. nu. 626. in princ. & Crass.
 eod. tract. vltim. volunt. §. donatio. quasi. 7. tamen
 testamentum Cæcorum valet inter liberos si non
 adsunt in eo tot testes, sed duo tantum, vt in
 testamento non Cæcorum. Bald. in l. hac consultissima.
 nume. 1. & seq. C. qui testam. fa. poss. Cepol. caut. 90.
 & not. quot quot testes requiruntur ad solemnitatem
 53 actuum vlt. volunt. tot requiruntur, ad reuoca-
 tionem voluntatis. tenet Soc. Iunio. consil. 145.
 num. 9. & seq. volu. 2. Crass. vbi sup. q. 84. & dicam
 infra num. 67. & lit. D. in fi. & vi. Mar. in
 pract. §. restat. num. 6. cum mult. seq. vbi infert
 multa in quibus eadem solemnitas requiritur
 ad destruendum, quæ ad construendum instru-
 54 menta, & nota semper quod debet articulari
 & probari id quod est causa impugnationis.
 Cor. consil. 316. num. 34. vol. 1. supradicta regula
 de septem testibus adhibendis in testamentis,
 primo fallit in testamento condito tempore pestis,
 in quo quinque sufficiunt, & ita obseruari
 testatur Boer. decil. 218. num. 11. vbi iux. aliquo-
 rum sententiam duos testes sufficere, ait. Rip. in
 55 tract. de pest. priuileg. secundo. fallit in testamen-
 to ruri facto. nam numerus quinque testium factus
 est. Bar. in l. fin. C. de testa. & esse com. op. restatur
 Boer. decil. 328. quod procedit in rure paruo
 & homine egeno, vt in paruis vicis & in Pagis.
 l. fin. C. eod. de testa. Crass. d. §. testamentum. q.
 54. num. 7. ubi ponit differentiam inter nobiles
 villæ, seu ruri commorantes, & proprios rurales
 ibi natiuos, licet & ipsi aliquo modo possunt
 56 esse nati ex nobili sanguine, quod facile esse po-
 test, at isti rurales, ut plurimum sunt ad instar
 cauda Asini molédinarij farina tinæ; vel mul-
 57 ti ex eis faciunt libenter illud, nos poma nata-
 mus. fallit tertio in testamento tempore belli,
 in quo pariter quinque testes requiruntur, quæ
 opinio est communis & approbata. Crass. d. q.
 53. num. 10. quod procedit, si a pagano factum
 sit, secus si à milite, quia in hoc casu distinguen-
 dum est,

dum est, aut sit testamentum à milite, dum est
 48 in bello, & in conflictu in acie, & tunc etiam
 sine testibus speciatim adhibitis nuda volunta-
 te enixa valet testamentum, secundum commu-
 nem sententiam; aut sit à militibus, sub tentorio
 vt puta quādo commoratur in aliqua terra sub
 vexillo, expectantes iussum eundi citò ad bel-
 lum, & tunc numerus duorum testium sat erit.
 tex. in l. milites. C. de testa. mil. to. ti. ff. eo. l. diu-
 us in princ. & l. Lucius. ff. de testa. milit. Pract.
 Pap. in for. lib. quo petitur hæred. ex testamen-
 to. in gloss. vallato. legitimo numero testium.
 Quarto fallit, quando testamentum fit in carce-
 59 re, quinque enim testes sufficiunt. Vasq. de suc-
 cess. creat. §. 23. num. 2. Rip. in tract. de pest. pri-
 uileg. vltimo, & testes non debent esse ex carce-
 ratorum numero, qui numerus necessitate co-
 gente minor etiam sat erit. per supradicta quam-
 uis executor testamentarius possit esse testis in
 testamento. Mascar. de probat. cōclus. 710. quin-
 to fallit in testamento ad pias causas. nam quin-
 60 que testes satis erunt. imò aliqui. Doct. tenent,
 duos tantum sufficere per c. relatum. il primo,
 de testa. Viui. co. op. vers. septem testes. Boer. de-
 cis. 93. tamen si adesse potest numerus sufficiens
 quando hæreditas est magna, laudo numerum
 quinque testium adhiberi. sexto fallit in testa-
 mento inter liberos, in quo de duobus omnes
 61 scrib. sunt contenti. per gloss. in authen. quod
 sine. de testa. & est co. op. de qua Viui. co. op. lib.
 primo opinione 343. septimo fallit in codicillis,
 62 in quibus quinque testes duntaxat requiruntur
 rex. in l. si. in fi. & ibi doct. C. de codicill. & toti-
 63 dem requiruntur in donatione causa mor. l. si.
 C. de donat. ca. mor. & est co. sententia. de qua
 testatur Hip. Riminal. in d. l. si. C. de donat. nu.
 343. octauo quando testamentum coram iudi-
 64 ce esset factum, tunc duo sufficiunt, quia presen-
 65 tia iudicis supplet defectū solemnitaris. Bar. in
 leg. omnium. C. de testa. & Crass. d. §. testamen-
 tum. q. 54. num. 19. vnde inferitur, quod quando
 in contractu minorum non adesset nisi vnus
 proximus, nec plura adesse potuissent, licet statu-
 tum duos adesse vellent, tamen in hoc præsentia
 iudicis supplet, vt Cott. memorial. in verb. iudi-
 cis præsentia multos effectus parit. & ibi doct.
 per eum allegat. Nono est tamen dare casum,
 quod testamentum fiat sine testibus, & valeat.
 66 vt si coram Imperatore erit conditum. d. l. om-
 nium. C. eo. & Crass. vbi sup. Decimo fallit, si
 testamentum sit factum in portu infidelium,
 quia sine solemnitatibus tenet. Strac. de merca-
 tu. rubr. de nauigatione, num. 26. Vndecimo fal-
 lit quando fit extra iurisdictionem Imperij Ro.
 quia coram duobus testibus factum valet secun-
 dum Alex. in l. 2. Cod. quando testa. aperi. Nat.
 67 consil. 621. num. 6. to. 3. ad reuocandum tamen
 prius testamentum, sufficiunt tres testes. ita est
 tex. in l. sancimus. C. eo. de test. ad quem tex. est
 omnino videndus Bal. ibi quem cæteri sequun-
 tur, & hanc opinionem tenet Angel. Aret. in §.
 eo autem. in 3. colu. Instit. quib. mo. testa. infir.
 vbi dicit, quod tres testes cum concursu decen-
 nij, sufficiunt ad probandam contrariam volun-
 tatem, & ita obtinuisse quos debet esse rogatos,
 inquit Thom. Diplo. addit. ad Barto. in d. l. san-
 cimus. lit. b. immo duo testes sufficiunt ad pro-
 bandam reuocationem prioris testamenti, ad fa-
 uorem filiorum Cavalca. decis. 27. num. 65. p. 1.
 Mantie. de coniectu. vlt. vol. lib. 3. tit. 13. nume-
 5. vbi de errore Notarij, & pulchrè Ro. cōf. 384.

nume. 3. & 4. nam sicuti lex remittit numerum
 testium in testamento inter liberos. ita & in e-
 ius reuocatione, vt contrariorum eadem sit di-
 sciplina. gl. & doct. in rub. de acq. poss. vi. supra
 num. 53. & ex hoc inferitur ad statuta præsertim
 Ianue. lib. 4. c. 1.
 68 Ad probandum verò errorem solemnitaris,
 requiruntur duo tantum, ad probandum erro-
 rem voluntatis, tot requiruntur, quot ad perfi-
 ciendum actum. facit tex. in l. cum proponeba-
 69 tur, & ibi not. gloss. communiter approbata. de
 legat. 2. Et no. quod in testamentis solemnibus,
 siue in scriptis, siue nuncupatiuis, necesse est,
 omnes testes esse rogatos. vult hoc tex. in leg. hæ-
 redes palam. §. in testamentis. ff. de testam. Ias.
 in l. hac cōsultissima, in primo quæsto in princ.
 & Alex. consil. 70. num. 19. vol. 2. & est commu-
 nis opinio apud viui. in verb. testes, & sufficit ro-
 gatos esse à notario, consentiente testatore, &
 hæc est communis opinio de qua Ias. in d. l. hac
 cōsultissima. C. eod. quamuis gloss. prima in
 auth. rogati. de test. contrarium teneat, sed com-
 munis procedit etiam de iure Cano. à qua non
 est recedendum. scrib. in c. cum esses. de testa. At
 70 in infrascriptis casibus, vt in testamento inter li-
 beros non requiritur, quod testes sint rogati, vt
 testatur com. esse opinionem Dec. consil. 160.
 nu. 2. Nec in testamento ad pias causas, de com-
 muni testatur Rom. in auth. similliter. nume. 6.
 C. ad leg. Falcid. & vt veram, & amplectendā
 dicit Emanuel à Costa. in c. si pater. vers. in suo
 testamento nume. 9. de testa. Nec in testamento
 tempore pestis & belli, latè Cras. in d. §. testamē-
 tum. quæst. 11. 18. & 53. & 58. & regulariter in
 vltimis voluntatibus, quæ habent priuilegia, so-
 lemnitates istæ videntur remissæ, vt per Alex. d.
 consil. 70. 19. & seq. volum. 2. & hos casus ponit.
 Crass. d. §. testamentum per to. & doct. in d. l.
 hac cōsultissima. Sed in contractibus debent
 71 esse rogati, & in omnibus actibus vbi certus nu-
 merus testium requiritur. de quo certo numero
 sit iure cautum, tenet Iac. Butrig. eo tract. cap. 4.
 Hinc est, quod in donatione causa mor. (quæ
 quatenus ad formam magis contractibus æqui-
 paratur, vt est commu. opinio, vt per Crass. in §.
 72 donatio, quæst. 2. nume. 1. & ibi sequentes alle-
 gat.) testes requiruntur rogati. in alijs autem acti-
 73 bus, in quibus numerus testium a iure est inde-
 terminatus, non est necesse testes esse rogatos.
 Sed sat est, vt dicitur, tempestiuè, fortuito eo ad-
 uenisse, & ibi ad fuisse, dicuntur testes rogati,
 quando ad illum actum particulariter sunt vo-
 cati, & adhibiti, & præcisè rogati, vt quando di-
 citur à tabellione erga illum, vel illos, estote mi-
 hi testes. quam Pract. dat Bar. in dict. auth. roga-
 ti. C. de test. Azo. in sum. C. eo de test. num. 21.
 vbi ponit, quibus casibus testes debeant esse ro-
 gati, & rogare testem est eis denuntiatio, vt assi-
 74 stant. Spec. de test. §. 1. num. 94. Dicuntur fortui-
 ti, quando, vt dixi, casu aduenerunt, ubi actus ce-
 lebratur sponte sed non uocati, quia etiam sibi
 non aduenissent, tamen actus celebratus fuisset
 quamuis scripti sint in illo actu sed de rogatu
 75 nulla fiat mentio. Et in tantum valet, testes ef-
 se rogatos, quod si testis examinatus fuerit, & di-
 76 xerit audiuisse, sed non fuisse rogatum, non pro-
 bat in illis casibus, in quibus oportet testem ef-
 se rogatus: Apostill. ad Bar. in d. l. hac cōsultissi-
 ma. li. i. & Alexan. consil. 33. in 3. vo. & Paul. de
 Castr. consil. 204. & ideo notarij semper obser-
 uant scribere in fine cuiuscunque contractus,
 pra-

presentib. Petro, Iacobo, & Andrea, ad hoc specialiter vocatis, seu rogatis & dicit Notarius, vos testes ipse rogatus alias rogatus non presumitur
 77 cum sit quid facti. l. facta. §. in bello. ff. de capt. & postli. reuerf. & in prop. tenet Alex. conf. 153. num. 9. lib. 2. & est com. opinio de qua testatur, Vafq. de success. creat. lib. 2. §. 13. nu. 70 & sufficit esse rogatos, vel à testatore, vel à Notario. Ias in l. iubemus. col. fi. C. de testa. & rogare & vocare testes, est idem Bal. in l. scriptu. C. qui pot. & si Notarius dixerit testes fuisse presentes & non adijcerit rogatos, non intelliguntur rogati, Nisi forte occurrat testem se propria manu sub scribere Boer. Decif. 34. num. 2. 3. & 4. & Fely. in c. 1. colum. 6. de fid. instru. Farinac. de test. dicit quod rogatus est necessarius in instrumentis & debet fieri iux. stilum & non sufficere simplex uocatio ui. q. 62. nu. 132. vbi ampliat octo mo. & limit. x. mo. Sed si reuocaretur in dubiu, quod testes fuissent fortuiti, posset per duos testes probari de rogatu testium factu à notario, vel testatore, cum sit quidam actus inter viuos, vt eleganter not. Bal. in l. comparatione in secundo notabili. C. de fide instrum. & Cattel. in suis memorial. ita dicit & tenet. in vers. inimicitia cap. tales. col. 4. ad idem facit. quod scias etiam,
 78 in materia vlt. volunr. quod testes debent vno cõtextu omnes simul, eodemque tempore, quo testamentum celebratur adesse, et audire totum tenorem, & omnia contenta in eo. & etiam videre testatorem, adeo quod si paries, aut Cortina esset, intermedia inter testatorem, & testes, non valeret testamentum, Pacian. de probat. c. 10. per tot. lib. 1. & hoc propter falsam vocem, quam quis loco testatoris fingere posset, adeo aucta est ingordigia hominum. quod facit etiam contra illos tabelliones, qui in testamentis legata sibi ipsis, vel alijs eorum ascribunt tot. tit. C. de ijs qui sibi in testa. ad cri. & tenentur pena falsi, vt dicit Boss. to. tit. de his qui sibi scribunt in testamento, & precipue Ang. d. l. 1. C. de ijs. qui & c. late Pacian. de probat. d. c. 10. quod facit contra prauos homines presumentes aliena clã
 79 audire peccata. Quibus non est credendũ Rip. tract. de Remed. contra Pestem. num. 105. Deus enim istorum iustus malorum vindex, ex quibus supradictis circumstantijs, est videre tex. in l. 2. §. idem Labeo. ff. de aqua plu. arcen. & Craf. d. §. testamentum. q. 59. Solemnitas testamenti
 D poterit per duos testes probari, si omissa per errorem Notarij fuerit, vi. Bertazo l. tract. clausul. eccl. 2. Glos. 2. num. 1. 2. 3. & 4. & 5. vbi de modo tenendo à notario in celebrando instrumento. Ang. in l. ambiguitates. C. de testam. vbi de Rogatu. & Anto. Ranch. in addit. ad Guid. Pap. super decif. 130. in hoc proposito pulchre distinguendo secundum eo. op. ait, quod vbi agitur de probanda defuncti voluntate a notario omissa, per duos testes probari poterit, vbi vero esset probanda voluntas substantialis testatoris à Notario omissa, tunc talis omissio erit probanda per septem testes. Sed si talis omissio voluntatis sit facta in codicillis, probabitur per quinque testes, per illos scilicet testes, qui interfuertunt in testamento vel in codicillis. Bald. in l. cum proponebatur de lega. secundo, vt vna queque res secundum eius subiectam materiam composita, & decomposita, soluta & dissoluta censetur. Reg. l. Nil tam naturale de regu. iur. cum simil. Alta est omissio substantialis, quæ respicit non voluntatem testatoris, sed formam

ac solemnitatem testamēti, & hõc casu per duos testes probari poterit. Ias. in l. error. num. 7. C. de Error Aduo. Nominatio autem hæredis, vel filij per duos testes probabitur, quia est de extrinseca, & non intrinseca solemnitate. Missing. Centu. 7. obser. 64. & Mascar. de probat. concl. 642. vol. 2. Quæro in proposito an voluntas testatoris ante vel post testamentum declari sufficiat coram duobus testibus. est materia. l. hæredes palam. §. si quid post. ff. de testa. de qua re in fi. huius Practicæ reperies magistrale consil. in quo, de testium, & testamenti verbis, ac quæ prauale re debeant, ac de pluribus alijs circa vltimas voluntates, late disseritur. An autem testamentum fidem faciat absq; quod testes in eo descripti super recognitione testamenti examinentur, & certe quo ad testamentum nuncupatiuum sufficit subscriptio notarij in authentica forma adhibitis testibus, non cancellatum nec vitiatum. fecus in testamento in scriptis quando illud produceretur coram Iudice ad petendam immisionem honorum virtute. l. fi. C. de edic. Diui. Adrian. toll. vbi vi. Igneum. late materiam examinantem vltra alios. nisi testamentum in scriptis fuisset prius a pertum & publicatum iuxta solemnitatem l. publicati, c. de testam. & in tit. quemad. testa. aper. tradit pulchre D. Menoch. tracta. ad ipisc. remed. 4. num. 95. & Doct. passim in d. l. fi. & D. Menoch. d. remed. 4. num. 960. docet practicum publicandi testamentum, ad quem recurre. Item immissio possessionis probatur quinque testibus conclus. Masc. 1066. & qualiter probetur vi. infra par. 3. sub nu. 181. lit. Q. in fi. Sed non sic in actibus inter viuos, quonia si testes non viderint contrahentes, sat erit de auditu deponere, vt per glos. in d. §. Item labeo est bene verum, quod in contractibus, in quibus requiritur, testes rogatos esse, tunc nedum audire, sed & videre debent contrahentes, itaque quando
 80 examinantur, debent concludere, quomodo partes se habuerunt in illo actu. ita Fede. Schen. eo. tract. num. 58. cum seq. & mihi in contingetia facti euenit, dum his studium darem, vna die examinando testes super contractu dotis inter quosdam nobiles coniugatos celebrato, & velle scire, quomodo se haberent contrahentes in illo actu, motus ex rationabili causa, interrogavi testes, qui dixerunt sponsum semper tenuisse manum ad bragetam, & oculos ad sponsam, & quod iudex, qui suum interposuit decretum super illo contractu, vti nimis scrupolosus sui decoris, reprehendit illos, sed sponsa citò dixit, do
 81 mine iudex hoc ad vos non pertinet. & ista fuit
 E conclusio testium. Et testes de auditu eo magis probant, quando cucurrit visus, Io. And. in c. ex literis, de consuet. post gloss. in verb. audierint, Aug. in Auth. de Hære. & Falc. §. huius nobis, vlt. col. in princ. vers. 2. nota. & de auditu optime probant, quado habent notam vocẽ, Rain. in d. §. idem labeo. Et si testis dixerit, quod interfuit tractatui, & non addat, & conclusioni, actus seu contractus non probat, tex. cum glo. in l. eleganter ff. de condit. indebi. aliud est preparatorium, aliud preparatum. Gomef. var. resolut. tit. de perso. quæ contrah. poss. vel ne. vers. Decimo quarto prosquendo. & in ijs in quibus testimonium de auditu proprio tenet, transfertur onus probandi contrarium in aduersarium Pacia. de probat. c. 10. num. 94. lib. 1. Notandum in super,
 82 quod in causa civili ad probandam actoris intentionem duo, vel tres testes sufficiunt, quia nõ
 est hic

est hic certus determinatus numerus: & sic statur regula generali vt in c. omnium de test. solent cauti procuratores super quolibet capitulo producere duos testes & minus, & quando plures producuntur tanto magis probant. Iac. Egid. eo. tract. num. 5. I. qui secundum cap. Inno. quod incipit, multis iuris articulis, inquit, quatuor testes debere interuenire, super vnum quemque articulum. sed duo fat erunt, in qualibet causa, & si causa erit ciuilib, & non ardua, etiam vnus testis sufficit, cum iuramento suppletorio partis: de quo est materia in l. admonendi, vbi Bar. & Ias. late, de iur. iura. Bald. in l. in bona fidei. C. de rebus credit. & ibi not. in secunda colu. vers. venio. ad secundam. & pulchrè. Pract. Sria. ca. F 20. num. 5. Postremò scias quod vnus testis potest loco alterius subrogari dum modo detur ei notitia de iam gestis, quod euenire potest siue in testamento siue in contractibus prolixis necessitate cogente testem discedere ante perfectionem instrumenti, & breuiter notitia detur ore tenus a contestibus de substantialibus contentis in eo. secundum Nell. co. tract. de testa. nu. 104.

85 per tex. in l. cum antiquitas. de testa. Nunc in causis criminalibus scire oportet, quod delictum probatur per duos testes. contestes omni exceptione maiores vel per inspectionem oculorum, vt per Clar. §. fin. quest. 74. & Mascar. de probat. conclus. 498. volu. 1. Verum ex pluribus inditijs probatur, & quodlibet inditium debet probari per duos testes: quæ opinio est communis & vera apud omnes Practi. criminal. & testatur Ias. in repet. d. l. admonendi. num. 207. de iur. iura. Bald. in l. non hoc C. vnde cognauit. Paris Put. de syndi. in ver. tortus il 2. ca. 3. quod de clara vt inf. num. seq. & quot sint, & quæ genera inditiorum ponit. Clar. §. fi. q. 20. latè. Boss. in tit. de indic. latissimè Blan. in repet. l. fi. de quæst. Guid. de Suz. de indic. & nota, quod iudicium non definitur, sed iudicis arbitrio relinquatur, qui iudicabit, an iudicium sit sufficiens ad inquirendum, ad transmittendam inquisitionem, ad torturam, ad capturam, & etiam ad condemnandum. Secundum Bart. in l. fin. de questio. & in l. maritus, eo. ti. tex. in l. 3. §. tu magis. ff. eo. & pro aliqua inditiorum intelligentia; dico, quod inditium dupliciter sumi potest, modo generaliter pro omni, & toto, eo, quo ad veritatem perducimur, siue mediate, siue immediate, quodque existis decem prædicamentis percipi potest, puta ex testibus, ex re, loco, & tempore, ex scriptura, sigillis, & lapidibus; & arboribus & fama. Secundo modo strictius assumi potest inditium, ex dicto solummodo testium, siue remotum siue proximum sit dictum, vt dicam inf. vnde regula est communis, quod quando lex non præsumit, tunc quodlibet inditium debet probari per duos testes. no. Bald. in l. non hoc. C. vnde cognat. Doct. in l. neque natales. C. de prob. Clar. §. fin. q. 22. per to. & hæc communis opinio sequitur a Doc. in l. fin. vbi glos. in verb. vel iudicis. C. fam. hercisc. Paris de Put. tract. de synd. in verb. tortus c. 2. in princ. Alex. in conf. 179. li. 2.

89 Inditiorum etiam alia leuia, alia leuissima, alia graua, alia grauissima. Bald. in l. ea quidem C. de accusat. Bart. in l. maritus. de quæstio. Clar. §. fin. q. 20. Rursus dicuntur inditia proxima, per que immediatè, & directo veritas cognoscitur, illa verò dicuntur remota, per quæ non immediatè, sed mediatè & per obliquum, & per inditium testis deponit; nam quando testis depo-

nit de visu, & auditu, de re probabili, & verifimili, tunc proximè, directè, & immediatè deponit. Mei och. de arbitr. iudic. cas. 270. nu. 13. fol. 244. Franc. Cass. in tit. de torment. cap. 6. num. 6. Secus quando deponit tantum de vno sensu corporeo, quando per vtrumque sensum esset concludendum, vt dicam infra vi. Marc. Ant. Blan. 91 in repe. l. fi. de quæst. nu. 47. Cassa. eo. tract. nu. 7. Sed aduertendum est, quod in illis casibus, qui sunt difficilis probationis, de quibus infra ponam, tunc probationes per inditia remota erunt sufficientia; quoniam in illis casibus lex præsumit, vt dixi. Si autem quærat, quæ sint inditia leuia, dico esse suspitiones, cōiecturas, & alia adminicula, quæ dicuntur Vehemens suspitio, 93 & de quibus vltra Bart. vide Ias. late in l. admonendi. de iure iura. & Bald. in d. l. ea quidem. C. de accusat. & in l. fi. C. fam. hercisc. Put. de synd. d. c. 2. nu. 3. in verb. tortus. Alia etiam dicuntur leuia, vt fama, & diffamatio. Aug. ad Angel. in ver. fama, & in verb. diffamat. & pulchrè, & latius per Clar. d. §. per multas quæstio. Alia dicuntur inditia indubitata, vt est, quando delictum 94 est notorium, Paris de Put. vbi supra d. c. 3. in 95 summa secundum criminum qualitates inditia 96 considerari debent. idem Paris de Put. in verb. tortura. il 2. c. 2. nu. 3. vbi ponit, quomodo concludere debent testes, vt si agatur de veneno, inditia veneni sunt liuores per totum corpus, aliqui dicunt, quod etiam si totum corpus cremaretur, cor illasum remaneret; vt inquit Suet. in Caligula. in princ. sed, imputato grassatore, est concludendum de vulneribus, & cruore, si facti legus circa prædam spolijs, & spolijs qualitatem, vel in alia specie, quia argueretur forte, quod monialem, & Deo dicatam attentauerit, & de alijs iux. genus, & speciem suam, sic est concludendum; & in hac materia inditiorum, videte Fran. 97 Caso. inter tract. cri. diuersorum, qui tabulam inditiorum ponit. Quæro quanam inditia requirantur ad formandam, & trāsmittendam inquisitionem, & regulariter duorum testis dicta est sufficientia Boss. late in tit. de Indic. & considerat ante tor. per. tot. & Farinac. de iudic. & tortu. vbi latissimè. Bru. Caso. Ghirlan. & alij copiose. inter tracta. Crimin. diuerso. sin minus vnus testis omni exceptione maior, iurcta quærela, erit sufficiens inditium. Bart. in l. maritus. ff. de quæstio. Bald. consil. 259. vol. 1. & quoniam in hac materia multi doct. variant, aliqui dicunt sufficere inditia leuia, aliqui vrgentia, aliqui famam dicunt præcedere debere, & diffamationem, vt Boss. in tit. de inquisitio. nu. 61. & Clar. qui tenet, contra Boss. d. §. fin. q. 20. vers. ad formandam. Sed certè si delictum erit leue, vtique leuia, si graue, graua inditia requiruntur, nam, vt mox dixi, iuxta criminum qualitates inditia esse dicunt. Paris de Put. d. vers. tortura il 2. c. 3. 98 facit illud, quod dicitur de pœna, quæ est commensuranda delicto. l. sancimus. C. de pœn. & hoc iudicis arbitrio relinquatur, vt per Menoc. de arbitr. iudic. cas. 270. num. 4. Paris de Put. in verb. tortus. il 2. ca. 3. Mars. in l. quæstionis modum. num. 37. Cyn. d. l. fin. C. de quæstio.

99 Sunt tamen aliqua inquisitiones, in quibus non requiritur, quod præuia præcedant inditia, vt in inquisitione generali, quæ fit à syndicatoribus contra officiales, de qua per Paris. eo. tract. synd. in verb. inquisitio. cap. 3. & per Amad. eo. tract. sub num. 4. ubi formam talis inquisitionis ponit. & Angel. in tracta. malef. in verb. hæc est quædam

- quædam inquisitio generalis, tam quo ad delicta, quam quo ad personas, ut prudenter facere solent officiales in prin. eorum officij, de qua in l. 1. & ibi scrib. C. vbi de cri. agi oppor. Immo
- 107** Testis super inquisitione generali recepti nõ probant. Inoc. in c. bone. il. 1. de elect. nec potest deveniri ad torturam secundum Bar. in l. vlt. ff. de questio. sic apud D. Decia. in suo tractat. delict. lib. v. cap. 27. nume. 3. multo minus si huiusmodi testes de illis essent, qui vel consilium contra bonum officialem congregauerunt, vel illum querelauerunt. Put. de Syndic. in verb. testis c. 3.
- 100** nu. 1. & 3. & infra dicã. At in generali inquisitione quæ sit contra illos, qui non sunt subiecti regulariter syndicatui, ut sunt epi, & qui præ sunt capitulo, collegio, & ijs similibus, hoc in casu indita debent esse legitima, ut c. 1. de off. ord. & ibi Cano. Bonicont. in suo tract. de accus. & inquisitione. num. 36. idem si inquisitio esset generalis, quoad personas, licet specialis quoad delictum ut in furto; nam debent præcedere inditia, licet larua, confitro de delicto: de qua est materia in l. 4. §. mandati. ff. ad leg. Iul. pecul. & A-
- 101** mad. vbi supra num. 24. & nota, quod in materia furti licitum est iudici parte instante, dari licentiam famulis, ut per domus vicinorum, & per alias, de quibus qualis habetur præsumptio perquirant rem furatam. & est communis opinio, de qua testatur ad Aug. Ang. de malef. in verb. & vestem cælestem. & ita quotidie practicitur, & practicitum esse, testatur Alcia. consil. 462. quem in prop. allegat. Clar. lib. 5. sent. §. furtum, versu. quæro nunquid. & in hac furtiua rei perquirendæ materia. vi. Blan. de indic. nume. 409. cum multis sequen. & num. 413. vbi limitat, illud non habere locum, quando vicinus esset bonæ vocis, conditionis, & famæ. Plot. in l. si quando nume. 824. cap. vn. vi. Marf. pract. §. Diligenter. num. 95. cum seq. & tradit Barto. in l. dominus Hororum. vbi etiam Bald. ff. locati.
- 102** ti. & quibus modis in materia furti assumantur indicia, recurrendum est ultra alios, ad Blac. de indic. dicto num. 409. cum seq. Spec. in tit. de furt. in fin. Bartol. in l. si quando. C. vnde vi. & in l. prima. §. 1. ff. de furt. & Plot. in l. si quando. nu. 881. & 882. vbi ponit indicia furti. Et quæ
- 103** sint illæ personæ, contra quas lex præsumit.
- 104** nume. 43. cum plurib. seq. At prius constare debet de delicto ut dixi, licet non appareat, cuius res furata sit. latè Clar. dicto §. furtum. Bald. in authen. sed nouo iure. C. de fer. fug. Angel. d. ver sic. & vestem cælestem, & in l. prima. §. interdum. ff. si pars. hæred. per. vbi ita dicit practicati & quo modo procedit, statim dicam latissimè Farinac. q. 2. per tot. & Bruno. à Sol. consil. crimin. suo quod magis tractatur assimilatur. sub num. 200. & Gabr. co. concl. li. 7. concl. 17. vbi plenè.
- 105** Hinc infertur ad statutum de damnis datis, quo disponitur credi debere iuramento dampni passi, nam ante omnia prius debet constare, dampnum datum fuisse, & in quo loco. Dec. consil. 221. nume. 6. & seq. 2. par. & in consil. 83. col. 9. versu. quinto responderi potest prima par. And. Barba. consil. 28. num. 23. vol. primo. & de plena intelligentia huius statuti latè trad. honor. pater meus Dom. Carol. Canalea. in suis Respon. respon. 270. & Plot. dicta l. si quando nume. 820. vsque ad nume. 878. vbi ponit tresdecim indicia, per quæ dignosci potest, à quo dampnum datum, sit & quod prius constare debeat de delicto in omnibus causis, est communis opinio
- Bof. in tit. de delicto. in princip. per tex. in l. prima. §. item illud. ff. ad Syllan. & Clar. dicto §. si. quæstio. 4. in princ. vbi dicit, quod ad inquirendum fati constare de delicto, dicitur, quando porrecta est querela, vel notificatio; at ad torquendum, & condemnandum nisi per testes, & inditia debet iudex devenire. ut per Clar. q. 64. & dicam infra, & maleficium noctis tempore commissum probati per testes qui notam habet vocem delinquentis, & eo magis si lucebat Luna, aut fortè lumina accèsa vt puta lanternæ & Cerei, vel ignis lumen daret. vi. Marf. de probat. conc. 1109. vo. 2. & concl. 498. vo. 1. & hoc ne fortè dicatur casu fuisse secuta mors, vel factum illud, quod in delictum assumitur. iu. Boff. de de lit. num. 3.
- 108** Nunc redeundo, vnde digressus sum, non omitto, etiam in materia inquisitionis esse differentiam inter inquisitionem ex officio, & illam quæ ad partis instantiam transmittitur; quam assignat gloss. vbi Abb. & alij cum materia. in capitulo primo. de constitu. & Boff. eod. tit. de inquisitio. num. 21. & num. 23. vbi inquit, quod inquisitio nullo modo esset transmittendo, non præcedentibus inditijs, etiam Principe mandante; & possunt iudices inquirere ex officio, sine partis instantia in omnibus casibus grauibus, & atrocibus, ut puta, in homicidio, furto raptu virginum; multo magis in crim. læs. maiest. blasphemie, hæresis, & in omnibus alijs casibus publicis; de quibus toto. tit. instit. de pub. iud. secus in alijs casibus non publicis, non pijs, non priuilegiatis, in quibus etiam si iudex iustam & probabilem ignorantiam non haberet, tamen officium suum non tenetur impartiri, nisi petenti. in l. 4. §. hoc interdictum. & ibi Barto. ff. de damn. infec. sed si essent casus priuilegiati, pijs, miserabiles, tunc si iudex iustam, & probabilem ignorantiam non haberet, etiam ex officio tenetur procedere, secundum Barto. ibi, nume. 2. & ubi etiam Apostill. lit. A. & esse co. opinionem ostendit latè Viui. li. primo. opin. 275.
- 111** Dixi, quod duo testes requiruntur ad transmittendam inquisitionem, vel saltem vnus omni except. maior. addo Bald. in capit. primo. §. sacra
- 112** mentum. de consuet. Reti. pheu. & licet supra dixim, quid in hoc crimine læs. maiest. testium omnium habilitas, & inhabilitas est adæquata, secundum Boff. eod. tit. crim. læs. maiest. nume. intellige tamen procedere, quando tractaretur de habilitate sexus, puta, masculorum, vel feminarum, sed in hoc casu differt; quia inquisitio est fundamentalis intentio, quæ bono lapide
- 113** fundari debet, & maxime in casibus tam periculosis, & damnosissimis; vt in crim. læs. maiest. Hæresis, simonia, & in omnibus alijs, in quibus quis puniendus esset pœna capitali.
- 114** Vnde concludo quod vnus testis quo libet casu debet esse omni exceptione maior, ad transmittendam inquisitionem. vt com. opin. testatur. Viui. opin. 422. lib. 1. & esse perpetuò tenendam. ait. Ema. Soarez. recept. senten. in verb. testis vnus. nu. 107. etiam quod testis esset omni exceptione maior si nõ deponeret proxime sed remotè non faceret inditium etiam ad torturam, vt infra nume. 117. glo. sing. in l. si. C. fam. hæretic. Marf. pract. diligenter num. 21. cum plur. sed & si nõ deponeret proxime sed remotè, tunc duo loco vnus requiruntur. vt per Barto. in dicta l. fin. & in l. maritus. ff. de quæstio. Alex. consil. 5. col. 2. in fin. vol. 1. Boff. in tit. de in dic. nu.

118. & seq. sed si duo testes erunt singulares de
 auditu à diuersis personis, non coniungentur ad
 faciendum vnum iudicium perfectum: Alex-
 and. consil. 82. colum. 2. vol. 1. & dicto consil.
 117 179 de quo latius dicam in tertia parte, nume-
 ro 128. Quæro etiam, quot testes sufficiant ad
 hoc, vt quis possit torqueri; & videtur in om-
 nibus illis casibus, in quibus dictum vnius suf-
 ficere ad transmittendam inquisitionem; pari-
 ter & illud erit sufficiens ad torturam, ita tenet
 Bartolus in loco supra citato, & Clar. dicto §. si
 quæstio. 20. versicul. ad torturam. Alexand. in
 l. si. C. fam. eriscum. Guid. de Suy. inter tract.
 crim. diuers. titul. de indit. & tortura. nu. 94. car.
 326. Anto. Gomef. varia. resolut. tit. de tortura.
 cap. 13. tom. 3. nu. 18. & 19. & communem esse
 opinionem, testatur etiam Bart. in dicta l. si. de
 quæst. nu. 5. testatur pariter Ruin. consil. 147. nu.
 3. lib. 5. pract. Carer. nu. 100. Soarez. recepr. sent.
 in verb. testis vnus, nu. 109. & quod iudex ob-
 118 seruare debet, vt intelligat inditia sufficientia
 ad torturam; vi. Menoc. cas. 270. numer. 5. car.
 244. de arbit. iud. vbi illud præcipue spectatur
 quod inditia sint verisimilia, & probabilia, &
 non suspecta, & per media conclusionia pro-
 babiliter, & necessario, & non contingenter.
 Rip. in l. ad probationem. numer. 5. C. de test.
 rid. Put. tract. synd. cap. sexto. verb. tortura. sed
 non sufficere ad torturam dictum vnius testis,
 119 si alia repugnantia inueniantur. veluti si remo-
 te & non proximè deponeret. vt supra, & Marf.
 in dict. §. diligenter. num. 71. & in princ. dict. §.
 & vide quæ dixi infra nume. 23. Bald. in l. secun-
 da. C. quorum appellat. non est necess. Anch.
 consil. 285. & illud dicitur proximum & ve-
 rum testimonium eius, qui de visu deponit su-
 per maleficio, & sic proximum ad torturam in-
 ditium esse debet, aut quando quis esset captus
 in flagranti crimine, & apparet verè ita esse, &
 120 non fictè, nec imaginariè, quib. casib. Indi-
 tium dicitur proximum. at si testis diceret au-
 diuisse dici illud, quod esse, & non esse potest.
 121 vel si præsumeretur delictum factum fuisse à
 persona malæ conditionis, tunc remotum es-
 set inditium: ex præsumptione tantum, & non
 esset sufficiens ad torturam. Franciscus Caso. in
 122 ter tract. cri. præmiss. 7. num. 7. vnde inditium
 remotum per duos testes debet probari, & non
 requiritur quod isti duo testes sint omni excep-
 tione maiores, secundum Marf. dict. §. Diligen-
 ter. num. 8. vbi etiam allegat soc. consil. 55. vi-
 sis testibus. colum. 4. vol. 3. vbi latè de ista ma-
 teria. & ita erit sufficiens ad torturam, secun-
 dum Bart. in sape allegat. l. si. nu. 7. & com. opi-
 nio. de qua Boss. d. eit. de indic. nume. 71. Alex-
 and. ad Bart. lit. a §. licet. Clar. d. §. si. q. 54. vers.
 sed quæro, velit, quod reus, vt plurimum subijc-
 possit tormentis, siue inditium sit proximum,
 siue remotum; tamen intelligendum est de
 123 vtroque, vt mox dixi: & licet multi variant,
 dicentes quod isti duo testes, qui remotè depo-
 nunt, & loco vnius testis proximè, & imme-
 diatè deponentis, sunt adhibendi: an debeant
 etiam esse omni exceptione maiores; mihi vi-
 detur super hoc in causa criminali non esse du-
 bitandum: cum regulariter debeant esse omni
 exceptione maiores, prout est communis opi-
 nio, de qua iam dixi, & Viui. com. opin. lib. pri-
 mo, opin. 423. quicquid dicat Marf. allegat. à
 Franc. Cason. inter tract. cri. diuers. præmiss. 5.
 nu. 4. & ex hoc sumitur differentia inter testes

singulares, & testes non omnino contestes, nec
 omnino idoneos. Nam isti adminiculantur, &
 alter alterum coadiuuat per glo. in l. 2. ff. de excu-
 sat. tuto. Bal. in l. si quis ex argentarijs. C. de edé.
 Alex. consil. 305. sentio indubium. vo. 2. Marf. d.
 §. diligenter. nu. 14. secus quando sunt singulares.
 124 vt infra n. 135. in 4. par. sat est enim, quod ad-
 mittantur, cum ambo remote deponant, sed si
 alias paterentur exceptiones, tunc reijciuntur:
 quando adhibetur tortura ijs testibus iudex de-
 bet ire circum spectus valde, nec certa, & deter-
 minata regula dari potest, secundum Put. tract.
 synd. in verb. tortus. ca. 3. nu. 18. 53. iux. rei & i-
 diciorum ac delicti qualitates debet se regulare;
 ar. tex. in l. hodie. ff. de pen. & d. l. 3. §. tu magis.
 ff. eo. de test. vt dixi. sup. nu. 95. tutius tamen agi-
 tur, quado testes sūt idonei; quod corroboratur
 ex dictis Ant. Gomef. varia. resolut. tit. de tortu-
 ra. tom. 3. ca. 13. n. 18. & 19. qui dicit, quod duo
 125 imperfecta nūquā faciunt vnum perfectū, vul. l.
 nō solēt. ff. de reg. iur. ergo et isti, qui remotè, &
 mediatè indirectè deponūt, debēt esse omni ex-
 ceptione maiores: & ita firmat, et tenet Gomef.
 cōtra Marf. in sua pract. cri. §. diligenter, & cōtra
 Soc. in consil. 54. n. 9. vo. 3. tamē qñ veritas aliter
 haberi non posset, tūc et duo testes nō ita idonei
 loco vnius sufficerēt ad torturā. per tex. in l. quo-
 ties C. eo. de test. ibi, si alijs probationibus veri-
 tas haberi nō possit, & facit regula, quæ propter
 necessitatē, de reg. iur. Sed licet duo imperfecta
 nō faciāt vnum perfectū, illud est verū, qñ simul
 adaptari possūt, puta qñ coniungere eos esset im-
 plicare cōtradictionē, secus qñ vnus alterū co-
 adiuuat, tūc parificatur. secundum Ro. consil. 290.
 nu. octauo, & Marf. d. §. Diligenter. nu. 10.
 126 Ad probādū mēdaciū, dictū vnius testis suf-
 ficere. Boss. eo. u. nu. 37. & Bar. in l. vnus. §. testes
 de q. Mascari. de prob. cōcl. 104. Idē ad probādū
 127 maleficiū, Bar. d. l. si. nu. 7. Itē in causis breui-
 bus dictum vnius testis idonei probat, nec opus
 est iuramento suppletorio, Matf. sing. primo,
 vbi etiam de fama idem dicit, sed quæ sint iste
 causæ breuiiores, trad. D. Mepoch. de arb. iud.
 capitulo septuagesimo secundo, & in Remed.
 l. si. C. de edic. Diui. Adri. toll. in probāda morte
 Defuncti sufficit dictū vnius testis deponētis de
 fama. Pract. pap. in for. libel. quo petitur. Her. ex
 testa. glo. possidebar. Ad probādā famā vnius di-
 ctū tenet, dicēdo quod publice audiuit dici à po-
 pulo & à maiori parte. Clar. §. si. q. 6. vers. debet
 et, vbi talē cauillationē de cōsuetudine nō esse at-
 tendēda ait D. Bursat. consil. xx. vbi latè de fama,
 & cōf. 80. n. 6. vo. 1. & vi. Spectu. nostro de test.
 §. restat. vbi multas fallētias ponit, inter quas di-
 ctū vnius sufficit qñ nemini nocet, & alteri pro-
 dest. vt in 9. & 16. Fallētis, & illū refert Ias. in l.
 rescriptū. nu. 7. C. de prec. imperato. offeren. vbi
 exēplificat in Baptismo, i Consecratione eccles.
 & in Clericatu. sūm Bal. in C. licet vniuersis de
 test. Cassane. in consuetu. Burgun. fo. 272. n. 11.
 128 Mascari. de probat. cōcl. 163. Ad probādā famā,
 dictū vnius testis est sufficiens dicēdo, quod pub-
 licè audiuit dici, & nō quod publicè dicitur. sūm
 Aret. in l. C. eo. & Bald. eo. tract. nu. 39. sed glof.
 in l. 3. §. eiusdem ff. de test. tenet, famam debe-
 re probari per duos testes, & ibi dat illam pro-
 bandi formam. tradit, Amad. de syndic. nume-
 ro 52. vbi limitat, nisi statutum plures duobus
 testibus requirat. Grand. in tract. malef. in rubra
 a quod, vel a quib. possit fama incipere. vers. qđ sit
 fama. per tot. & Amad. plu. in pract. docet cite.

famam, sub n. 52. de syndi. & latissime de fama, per Duare. in regula fama, & qd fama per duos testes probari debeat, com. sententiam esse testatur. Saly. in d. l. ea quidem. columna 24. versiculo, venio ad septimam questionem. Cod. 129 de ac. Dec. consilio 272. numero quarto, & notandum est, quod duplex est fama bona, & mala. leg. pri. Cod. quibus ex caus. infa. interrogatur. Viui com. op. opinione. 377. col. 1. lu. Cl. 130 §. fin. quastion. 6. & si bona probatur in vno tempore, & mala in alio tempore, vltima attenditur, vt supra dixi, in prima par. nume. vbi quomodo mala fama possit purgari diximus. Et testes super fama debent esse omni exceptione maiores, quæ qualitas etiam articulari debet, vt inquit D. olim Surdus, qui benè audiebat, & modò dormit. in consilio 151. numero 77. cum ibi per eum adduc. libro secundo, sed testes non tenentur nominare personas a quibus audierint, si non fuerint interrogati, Clar. §. fi. q. 6. ver. amplius. cū ver. sequi. Cuna. cōf. 68. & aduertè qd fama pōt habere originem à dicto unius, et qd esset dictū psonæ vilis: & tūc ut dicatur fama debet nominare saltem duos a quibus audierit, alioquin non tenet. Foller. in eius practat. versiculo, dentur capitula. numero 28. si autē fama insurgit ob aliquod factum, ut est quando secutum est delictum & nescitur delinquens, sed præsumitur contra Inimicum, quo casu fama volat de illo Inimico, tunc nominatio eorum qui dixerunt, non est necessaria. Bart. in leg. de minore. §. plurimum. numero 15. de quastion. & est semper notandum quod fama non debet habere originem ab aliquo facto ab officio Iudicis aut filci, vt esset si pro motu animi sui, vel instante filco iudex mandaret aliquem capi, vel vocem daret talem esse delinquentem, quia esset præstare causam publicæ famæ iudici per iudicem ipsum, vel causare illam a suo officio, quod fieri non debet. sed ab extra debet aperiri via iudicij procedendo, ut sentit Clar. quastion. sexta versiculo scias, circ. fin. Nam factum a iudice ex sua certitudo non tenet. Ro. consil. 376. quast. est. Foller. pract. cri. versici. dentur capitula quod suffocant uxorem. num. 25.

Sed pone quod fama sit quod Titius occidit Meuium & orta est ab vno qui audiuisse dicat a vulnerato, vel ab alio. Meuius ad defensionem vult retorquere, famam esse in contrariū, quod ipse non occidit, quibus magis credendum sit, & dico constituo de delicto, si non ad sunt adminicula coadiuantia famam, tunc in dubio fauendum est Reo, in paritate. sed vbi fama 1. vel 2. habet etiam adminicula debiliore cedit, & propterea consideranda sunt qualitates & circumstantiæ ex præsumptione verisimiles. de quo vi. Masc. de prob. conclus. 749. 750. 752. & 754. & Gram. consilio 37. & Foll. vbi sup. numero 37. & Natt. consilio. 473. numero 17. & 161. numero 20. vbi si duæ famæ essent contrariæ, posterior elideret priorem, & fortior debiliorem, nisi debiliore esset magis verisimilis, vt in simili de præsumptionibus dicam. in 3. p. nume. 203. lit. F. vi. Farinac. quast. 2. vers. 27.

Sed si extaret statutum quod fama probetur per tres, aut quatuor testes, ut Mantua. in Rub. de Probat. etiam quod simpliciter deponant neminem nominando, tūc non requiritur nominatio. Non tamē potest statutum tacere, quod

vni testi soli credatur, sed per pactum potest: quia vbi tractatur de præiudicio partium, plus potest pactum quā statutum, cap. tuis de test. & in hoc fallit argumentum de pacto ad statutum leg. fin. Cod. de App. spec. §. restat. versicul. 24. titul. nostro. & esse magis co. op. testatur, Alexand. consil. 54. circa id. volum. 2. Blanc. de compro. quast. 8. nume. 27. & 28. vbi dicit hoc pactum valere quando partes assenserunt stare dicto, & personæ simul, scilicet si consenserunt in approbado tantum personam, & non dictum testis. tandem vi. etiam in materia famæ vltra alios Abb. in ca. veniens a numero octauo vsque ad fin. & ibi Ad. vbi latè egregieque loquitur de testamen. qualiter autem fama fortiter probetur. vid. Gramat. consilio. crimin. quadragesimosecundo. & Farinac. de indic. & tor. quast. quadragesimoseptimo, numero. 160. cum sequent. & numer. 265. & 266. vbi per testes singulares probatur, & quod sit difficilis probationis dicit. Mars. de ar. 110. Cal.

Postremò per famam probatur delictum hoc est corpus delicti facti transeuntis. Farinac. suo tract. quastion. secunda numer. vigesimo-septimo sed etiam facti permanentis, quando adsunt vrgentia inditia, & facta est debita diligentia. vt per Cl. quastion. quinquagesima quinta, versicul. quomodo autem. columna secunda, & per alios quos adducit Far. d. nu. 27. & ita seruat etiam quoad inquirendum, non autem quoad condemnandum, & est omnium pract. 131 sententia. Et quia de dicto vnus testis superius dictum fuit, dico etiam, quod regulariter illud non est sufficiens ad aliquam causam determinationem, iux. illud, vox vnus, vox nullius, & facit. leg. primo Digestis de quastion. text. in leg. iurandi. Cod. de test. capitu. licet vniuersis de test. vbi propria materia, facit tantum semiplenam probationem, vt dicam infr. nume. 135. est que doctrina Bart. in leg. admonendi. de iur. iur. vbi etiam Doc.

Nec soli Principi de suo facto puta de investitura facta vassallo creditur, nisi a Cancellario scripta apparuerit. d. l. iurandi. Cod. de test. Afflict. de sen. tit. de Pace tenen. c. si duo homines n. 2. vtrum non sine derimento Iustitia, quando quidem Cancellarius seu Actuarius fungitur vice testis & Iudicis. Nam potest ita scribere vt nullus non appareat ipsum nūq̄ errasse, vel dicere sic nō dixi an aūe admitatur cōtra assertionem Fimolpis. vi. Crauer. de Antiqui. temp. p. l. lect. Propositum. numer. decimosecundo, fol. 45. Itē quod credatur dicto vnus testis procedit et quando iudex haberet amplum arbitrium seu (vtdictor) Brachium regium, de quo latè dicā Boss. in ut. de tor. test. nu. 10. idem in tit. de indi. & considerat. nu. 12. fallit, si ab vtraque parte vnus testis fuerit productus, quia eo in casu facit plenam probationem. Rom. cōf. 204. n. 7. car. 58. Cuius in d. l. admonedi. n. 305. de iur. iur. & omnes hoc tenent. las. in l. i. §. vlt. n. 8. ff. de ver. oblig. Viui com. op. libro primo, op. 423. & vi de etiam Spec. in tit. de teste. §. restat. & §. de n. 134 testium. vbi concludit, quod in omnibus illis casibus, in quibus dictum vnus testis sufficit, illud præcedit ex privilegio, & specialiter, & quando per dictū vnus testis probatio plena dicitur, est pulchrum Dec. consil. 56. numero 1. & latè per Farin. de Test. q. 62. & 63. vbi inter alios effectus contra producentē testis vnus probat. n. 237. & no. Distinctionē quā ponit Bal. in l. ad.

1. admonendi n. ff. de iur. iur. 9. vbi dicit quod aut testis inf. ab vtraq; parte productus & datus pro confidenti in persona & in dicto plene probat, si autem in persona tantum: semiplene, refert Masc. de probat. cond. 13. nu. 13. car. 232. de Brach. Reg. & in fure. vi. Grammat. conf. 37. vbi ait mittendos esse exploratores ad verificandum furta, quæ frequentius committuntur. sic
 136 acius proceditur. est etiam disputatio, nunquid per ea inditia, per quæ potest transmitti inquisitio, & ad torturam deuenitur, an etiam ad condemnationem iudex deuenire possit? & credo, si illa fuerint indubitata, nec per questiones contrarias sublata, quod tunc quis poterit condemnari. quæ opinio videtur communis a
 137 pud Franc. Bru. tract. indic. 4. q. 1. par. num. 2. vbi plenè tractat, quænam sint inditia indubitata, & dubitata, quæmuis Iul. Clar. §. fi. q. 28. vers. ad condemnationem, & vers. seq. & Boss. in tit. de conuictis, numer. 27. cum plur. seq. velint, quod nec per inditia etiam grauissima, & indubitata quis debeat corporaliter puniri, sed pœna pecuniaria tantum, nisi esset malæ vitæ, & solitus talia facere delicta. Quæ pœna etiam si inditia non sint adeo grauissima, procedit; & re vera horum opinio magis obseruatur a iudicibus æquitatis, qui sibi ipsis, & conscientiæ consule re primò, & principaliter cupiunt. Pract. Carr. fol. trigessimosexto. numer. quinquagesimosexto, & Bru. d. tract. indic. 4. quæstion. p. 1. qui iudicis arbitrio hoc onus relinquunt. Ex hoc habetur, quod præsumptio coniuncta testi fide digno in pœna corporali non potest facere, vt quis de iure damnetur. Menoch. de præsumpt. p. 1. libr. 1. quæst. 98. sed Boss. tit. de conuic. sub numer. 37. videtur tenere contrarium. Rursus, quoad confessionem sine inditijs cum tortura non tenet confessio, nec confessus condemnari potest, etiam quod ex post superuenerint inditia sufficientia, nisi iterum delinquens examinetur, & detur terminus ad se defendendum. capitul. non firmatur, vbi Dyn. de reg. iur. Marf. pract. §. diligenter. numer. 184. & de hac materia latè Masc. de prob. concl. 352. 353. & 867. vbi numer. 6. ait confessionem qualificatam non sufficere ad condemnandum aliquem capitaliter. quia dicitur probatio luce meridiana clarior. iux. l. vlt. C. de probat. nisi alijs concurrentibus inditijs. vi. Boss. in tit. de confess. & in tit. de conuic. per tot. & qui vetè, & realiter conuictus est, indicum debet habere absque rigore; se
 139 ciam, stante statuto, quod contumax habeatur pro confessio, & conuicto, vt in statuto Mediolani viget constit. in tit. de accu. §. procedant.
 140 Nam hoc in casu debet seruari rigor, contra e
 141 nim contumaces omnia iura clamant. doc. in l. 1. ff. si quis iud. non obtemp. & graue delictum est contumacia, imò delictum aggravat. l. omne delictum. §. contumacia, digestis de remil. & Menoch. de arb. iud. cas. 153. fol. 163. & to. tit. de dolo, & contumacia. Plot. in distinction. l. si quando. numer. 775. vi. omnino Pau. Castr. conf. trigessimotertio col. secunda, volum. tertio. Clar. §. final. quæstion. 44. vers. quæro etiam. Boss. in tit. de confess. & conuict. per to. Neuz. conf. sexto, volum. primo. Follet. pract. cri. in verb. & si confitebuntur. par. quarta. 3. par. nec aduersatur. l. absentem; Digestis de per. quia sic statuto cauetur, quod contumax habeatur pro confessio & con-

142 uicto, & illa regula, quod melius est nocentem dimittere, quam absentem condemnare: procedit, quando de delicto plenè non constaret, & intentio fisci non esset plenè fundata, & de intelligentia huiusmodi statuti, vi. Franc. Cas. inter trac. crim. diuers. in præmiss. secundo, numer. septimo. Ant. Columba. de modo. proced. extraordin. in contro. crim. articul. 152. vbi septem requirit, priusquam absens condemnetur, & ipse intelligo id quod supra dixi, quando absens est malæ vitæ, & timore pœnæ, & non aliter se absentat. vi. latissime Hipp. Bonacof. in suis quæstion. crimin. in ver. contumax. vbi antiquos, & modernos recenset interpretes talis statuti. & in summa iudex iuxta delicti qualitatem, & personæ, & inditia se regulare debet in condemnando, quia laus omnis in fine canitur. faciunt dicta Bal. in le. milites. numer. sexto, Digestis de quæstion. & licet reus capitaliter damnatus in contumaciam virtute statuti, deinde eo comparente, & se defendente, a damno se liberauerit, & sententia prima tamquam iniqua circumscripta fuerit; nihilominus Iudex non tenebitur in iudicatu, quoniam habuit intentionem fundatam in statuto. & eo minus quando instante fisco processit ad condemnationem, præcedentibus inditijs tantum ad transmittendam inquisitionem, & ita seruetur. facit Blanc. in sua pract. crimin. in ver. ignorantia. numer. septuagesimotertio, & septuagesimoseptimo. fol. 820. Non est in do
 143 lo, qui facit lege permittente, leg. graue ad leg. Aquil. Non omitto, si actorum scriptura fuerit deperdita, quod nihilominus probari poterit per testes. tenet Hip. de Marf. in rub. de probat. numer. 337. Fely. latissime in capitul. sicut. col. prima extra de re iud. Bal. in leg. emancipata. in princ. de fid. instrument. Spec. in tit. de instrument. edit. §. restat. Et quoniam de iure nequaquam angustanda est
 144 facultas tot producendi testes, quot quisquis producere voluerit, vt in auth. de testimon. in princ. ius tamen vult effrenatam multitu
 145 dinem testium a iudice reiiciendam fore, ne partes magnis vexentur sumptibus: tex. est expressus in leg. prima Digestis eo. Menoch. de
 146 arbitr. iud. cas. 249. car. trigesimalertia, Farinac. de test. quæstio. 80. numer. 114. cum sequent. & tunc dicitur effrenata multitudo, quando excedit numerum quadragenarium, capitul. cum causam. extra. de test. & est communis opinio Spec. eo. tit. §. de numero testium. vers. hoc etiam. numer. 12. Rebuff. eo. tract. de test. glos. quinta, sexta, septima, octava, & nona, in leg. quoties capitul. de naufrag. vbi de iure communi dicitur, quando exceditur numerus ternarius, super vnoquoque capitulo, nihilominus est in arbitrio Iudicis declarare quænam sit effrenata multitudo. & ex multitudine tolluntur exceptiones personales secundum Bal. in leg. si quis ex argentarijs. §. primo Digestis de eden. quo casu testes qui ob defectum in personam sunt torquendi, vt infr. numer. 142. lit. E. in tertia part. non deberent torqueri quia multitudo tollit exceptiones personales, & facit rem notoriam. Bal. in auth. quod locum. C. de collatio. & multitudo est reducenda ad numerum decennarium. Masc. de probatio. conclusion. 1077. volum. secundo. vi. Bal. in

1. ob Carmen. §. testes. ff. de test. vi. inf. n. 193. gl. pen. in d. cap. cum causam. Matth. de Afflit. in princ. super constit. versio. si damna clandestina. n. 27. Sed ubi datur numerus determinatus ut in contractibus & ultimis voluntatibus, si adhibentur maior numerus, non per hoc vitatur, quia abundans cautela non nocet. ar. l. gregè. ff. de legat. & Afflit. ubi sup. & utile per inutile non vitatur. l. sed & si decem. ff. de constitu. pecu. cum simul tandem concludit, quando testium numerus est a lege indeterminatus, iudicis arbitrio relinquitur considerare, an numerus testium effrenatus sit, tex. & gl. in §. quia vero. vers. quar tam in auth. de test. Act. statutum valet per quod minor numerus testium admittitur quam sit de iure communij. Bar. in l. de quibus. col. 11. n. 28. de leg. ubi de magis co. op. & Ias. in l. cunctos populos. c. de sum. tri. & fid. car. Af. prac. §. 19. c. 38. Egid. eod. tract. n. 51. ubi dicit, per unumquemque articulum quatuor testes sufficere, sed quia hoc iure cautum non est, satis puto verum, si per duos testes, quodlibet cap. probetur, ex regula generalis: in ore duorum, vel trium stat omne verbum. d. quæst. dixi sup. n. 80. tamen etiam iudex considerabit, an satis probatum sit, & an causa sit levis, vel ardua, secundum qualitatem negotij, & personarum: ut admonet Lanf. de Ora. eo. tract. n. 29. & an odio vexandi aduersarium potius quam quod res postulat, tot pars conatur producere testes, ad hoc, ut si fieri posset vitio perderet aduersarium, ut considerat Iurisc. in d. l. §. si de test. Vnde si intentio producentis testes fuerit per paucos probata, consilium est refrenare, ne plures producantur, iam plerumque §. in refutatorijs. C. de appellat. & in l. i. ff. quod met. causa. cap. cum tu. extra de offic. delegat.

147. Spec. d. §. de numer. testium modo dat practicum refrenandi testes, & insuper aduertit iudicem, ne reprimendo effrenatam testium multitudinem, det spem producenti obtinendi, ut quia sat probatum dicat habere: imò potius in ambiguo eum tepeat ad effectum, ut partes cogere possit ad renuntiandum productioni, & ita fieri debet, secundum text. in leg. fin. C. eo. quæ renuntiatio precedere debet immediate conclusio nem causa, qua secuta, clausa dicuntur esse organa iudicis, ut inquit Io. de Amic. conf. 108. col. 2. n. 7. 8. & 10. & partib. os claudit, adeo quod nihil amplius probare possint. Pr. Dia. c. 20. n. 22. Sed quo ad renuntiationem, ante tamen conclusionem. D. Farinac. de tract. de test. 9. 75. nu. 175. tradit Reg. negatiuam circa renuntiationem posuit, quam ampliat. 5. quando est specialiter renuntiatum quo casu nec in causa appellationis amplius testes examinari possunt. 2. distinguit inter renuntiationem generalem & specialem nu. 281. & 282. & illa quæ fit in vino pacti n. 283. & an super nouis capitulis. 3. ampliat etiam si ante renuntiationem nullos produxerit testes, & 12. mod. limit. d. reg. non procedere super nouis articulis ut scilicet 2. in causa criminali. 3. in causa matrimoniali. 4. quando renuntiatio est ab altera parte tantum. 5. quando absenti parti renuntiatum est. 6. si ita iudici uidebitur, ex causa. 7. Iudex restituit aduersus renuntiationem. 8. in probandis exceptionibus. 9. super articulis indite contrarijs. 10. ob ignorantiam habendi testis 11. quando renuntiatio non fuit iurata. 12. quo ad productionem instrumentorum, & testium simul. Quod vero post conclusionem in causa idem

Farinac. aliam regulam ponit. d. 9. 75. sub num. 275. car. 29. ubi dicit non posse testes examinari, & examinati non probant, quam non proquere in 13. casibus ait, 1. in causa appellationis. 2. ob testes de nouo repertos. 3. super nouis capitulis. 4. ignoratis testibus ante, postea repertis, qui uidentur similis Reg. 5. in causa matrimoniali. 6. in criminali, quia non concluditur in causa. 7. ex officio. 8. parte non opponendi. 9. reuocata conclusionem aut suspensa. 10. uideatur restitutio. 11.

Magna suadente aequitate. 12. in testibus omni exceptione maioribus. 13. quando agitur de periculo animarum. addo, 14. quando factum iudicis, testis, vel aduersarij ante conclusionem non potuit eos examinari per ea quæ dixi in 3. par. sub nu. 268. lit. E. & Petr. Zaue. sing. 966. ubi alterius factum sine culpa mea mihi nocere non debet. vulg. iur. sed bona erit praua protestatio, de qua infra. Quo uero ad examinationem post publicationem dicam infra 4. part. num. 387. & quid sit conclusio in causa, habetur Marf. prac. §. sequens. n. 9. per Marat. ubi late actio. 15. in 6. par. & dicam inf. n. 49. par. 5. Sed certè producens bonum suscipiet augurium, & illum quodammodo instruet de negotio, contra text. in l. obseruandi in si. ff. de offi. praesid. Idcoque prudentissimi iudicis est, modum hunc inuenire, ne pars sciat, in quo termino res sit posita. Sed alio modo non potest renuntiatio fieri, puta ne credatur testibus aut instrumento. Host. in sum. de Renuntia. §. quæ possunt, vers. quid de pacto. ex quo usus testium frequens & necessarius est. l. 1. de test. sed bene potest renuntiatum depositioni sibi fauorabili. Vital. de Clausul. an possit renuntiatum probationibus ear. mihi 555. per to. & an renuntiatum extendatur ad causam appellationis, dic quod non. Bar. in auth. qui semel. n. 16. C. de probat. ubi de renuntiatione generali hoc procedere ait, secus si specialiter etiam fuisset renuntiatum in causa appellationis. ibi Addit. ad Bar. lit. e. & renuntiatum facta ab uno tantum ex pluribus litis consortibus alijs non praiudicet sine mandato expresso. Auth. iubemus. C. de Iudic. & scias quod non obstante renuntiatione etiam cum iuramento facta, nihilo minus poterit implorari officium Iudicis, & ualebit noua testium productio secundum text. & ibi doct. in c. si veto de iur. iuran. Alex. & Ias. in Auth. iubemus. C. de Iudic. multa in pract. trad. Marf. in rubr. de fideiuss. a. n. 277. vsque ad n. 284. & in pra. §. opportunè. n. 56. Nunc prosequendo, si quis uoluerit testamentum impugnare, tot testes requiruntur, quot esse factum, affirmabunt. Soc. Junio. consecrat. 145. numer. 9. & sequent. volum. 1. Crass. distinction. paragr. testamentum, quæstion. 84. Bar. in leg. hærede palam. de testimon. dixi supra numer. quinquagesimo octio & est communis opinio. Accusator non potest renuntiare testibus. Innocent. in capitul. cum uenissent de testimon. Nam ea solemnitas requiritur in destruendo, quæ in construendo, ut in auth. contra si filius. C. de regular. Marf. in pract. paragr. testat. numer. sexto. ubi plures allegat. & si testes testamentarij fuerunt contradictores, rumpitur testamentum. Crass. quæstion. octuagesima. & vi. Bald. in rubr. de bon. possess. secundum tabul. numer. septimo actus autem ultimæ uoluntatis probatur de iure communi quinque testibus. gloss. in leg. cum proponebatur. de l. 2. memor. in verb. inimicitia

152 micria. Totque requiruntur ad reprobandum instrumentum, quot interfuerunt instrumento rex. in §. si verò. in Auth. de instru. cau. collat. 6. rex. in l. in exercendis. C. de fid. instrum. & per duos testes omni exceptione maiores. vis instrumenti subuerteretur. Sed quia semper pro actu presumitur, & debet in dubio interpretari, quod actus magis valeat, quam quod pereat; Cauale. decis. 42. num. 8. fol. 871. in 1. par. Decia. conf. 3. num. 3. & 4. vol. 1. Ideo si instrumento interfuerunt duo testes, ad illud reprobandum tres debent esse; vnus videlicet loco tabellionis, qui 153 vice vnus testis substituit, quando instrumentum, vel testamentum esset deperditum, vt tenet Lanf. de Oria. eo. tract. num. 69. & est communis opinio, & sic æqua lance hinc inde altercabitur. pulchre Minling. obserua. 39. Centu. 4. & in fra. nu. 162. Boer. decis. 118. nu. 8. 9. 10. & 26. Et non omitto dictum Bal. in l. testium. col. 2. ver. vltimo. de test. qui dicit, quod si fuerit deperditum instrumentum, aut testamentum, tunc si adfuerint duo testes illorum, qui interfuerunt illi instrumento, vel testamento, illud probabunt; quamuis non faciant numerum completum, & ita tenet, & dicit Hipp. de Marf. in rubr. de probat. n. 334. vbi alios in proposito allegat. & Alex. in l. 2. §. diuus. ff. de iure fisci. idem in col. 48. in 2. vol. faciunt quæ paulo ante dixi de actorum perditione. n. 143. & in hoc attenditur summo- 156 pere consuetudo, quæ potest addere, & detrachere solemnitatibus instrumenti a iure requisitis. est de hoc gloss. in auth. de tabellio. ad fin. & Inno. c. præterea. ex. de fid. instru. de qua consue- tudine dixi sup. n. 7. & seq. quam intellige, vt ibi. & facit Pract. Pap. in for. opp. contr. instrum. glo. 6. & ibi Add. lit. a. Nō omitto etiam aliud, 157 quod contra illa instrumenta facta de illis contractibus, vt puta, quando dicitur, quod illud instrumentum non valeat, nisi in scriptis redactum sit, vel fiat de conscriptura in publica forma: de qua Doctor. & text. in libr. contractibus. §. fin. C. de fid. instru. & nouissimè Dominus Cauale. latè decis. 27. in par. princ. fol. 648. non potest probari liberatio, vel extenuatio per testes, nisi per contrariam scripturam. l. generaliter. C. de non numer. pecul. fal- 158 lit. nisi iam admissa esset talis probatio per testes, quæ alias non esset admittenda, nisi per scripturam. Bald. in l. illicitas. §. veritas. ff. de offi. præf. Ias. in l. patre furioso. n. 22. ff. de ijs, qui sunt sui. vel alie. Alex. conf. 77. n. 13. 2. & in conf. 63. n. 21. Rebuff. in l. quod iussit. n. 49. ff. de re iud. Gomef. varia. resolut. tom. 3. c. 13. n. 32. & ita mihi prudentissimè respondit ijs dieb. exim. Iurisc. D. Gualla, PP. dum dubia mea resoluit, an pax per testes probata valeret. & licet a prin- 159 cipio sit communis opinio quod non, tenet Cla. §. si. q. 58. ver. scias etiam: tamen postquam talis probatio est admissa, tenet, & vbi testes non essent recipiendi, si reciperentur, faciunt solum inditium ad inquirendum. Bar. in l. si. C. de ijs qui vt indig. put. de sindica. in ver. tortura. c. 11. secus si detegeretur quod esset periurus. Cep. conf. 233. n. 7. & 8. vo. 2. & quid si fuerit tortus, nec etiã facit inditium ad torturam; Marf. in pact. §. diligenter. n. diligenter. n. 135. & 141. & sing. 198. & Bar. in l. maritus. ff. de quæsti. Abb. in c. ex literis de transac. Rui. conf. 7. lib. 5. qui loquitur de teste periuro examinato. Verùm si testis, qui nō debuit examinari, examinetur de facto, si est seruus, qui ob reuerentiam non de-

bet contra patronum examinari, nihil probant: si est minor, vel mulier, faciunt quale quale inditium. idem de infamato de facto, & non iuris idem de paupere, & similibus. faciunt inditium ad inquirendum, dum modo in reliquo ordo iuris seruatus sit circa modum recipiendi testes; nam si ordo non fuerit seruatus, nullo modo testes, qui regulariter non sunt admittendi, non probarent, nec uiam iudici etiam ad inquirendum aperirent. Gomes. var. resolut. de probat. delic. n. 20. & seq. & vbi non quaritur nisi de habilitate testium, in hoc faciunt inditium vt sup. quia potest concedi vnus speciale, sed non specialitatum multiplicatio. Bar. in l. testes. §. per contrarium de testa. darentur duo specialia quãdo testis esset examinatus ante litem contesta. aut parte non citata, item receptus cõtra exprefam legis municipalis prohibitionem, de quibus. Fely. in c. cum dilecti de appell. Diaz. reg. 755. Sed si reciperentur testes (qui non essent in habiles) tempore quo non essent recipiendi, puta indicijs testificatis. vt n. 184. in 3. par. si pars non opponit valet receptio. Ias. in l. patre furioso. n. 20. ff. de ijs qui sunt sui. Nam multa 160 facta tenent, quæ ab initio fieri prohibentur. d. l. patre furioso. ff. de ijs, qui sunt sui. vel alie. iu. ad hanc reg. vi. omnino Ias. ibi a n. 11. vsque ad n. 26. multa in materia testium ponit, de quibus etiam per discursum suis locis dixi, facit quod trad. Innoc. in c. cum Bortol. de re iud. Spec. in tit. de probat. ca. videndum. ver. quid si debitor. Dec. in cap. 2. n. 8. eo. tit. de probat. fallit etiam, quando tractaretur de falsitate. tex. in l. sicut. C. ad leg. Cor. de fals. Pract. Pap. in for. opp. contr. instru. gloss. si. col. penul. vers. vnum autem, quia propter delictum istud etiam per testes posset æqua fieri probatio. & quia solet in causis civili- bus sæpenumero deferre parti iuramentum lit- 161 tis decisium; de quo latè Spec. in tit. de iure iurand. & per Pract. Stract. c. 20. & per to. tit. C. de reb. cred. & iure iuran. & Doct. in l. ad monendi. de iure iuran. Act. vt Paul. ad Hæbreos, omnis controuersia finis & iuramentum quam litis decisiuam appellamus, & si pars iurauerit, tunc omnis lis est finita. solum remanet remedium puniendi eum, qui falsò iurauit, dum modo per testes conuincatur, quamuis, per scripturam esset obligatus ad præstandum id, quod soluisse iurauit. & ideo nō. quod licet per scripturam deberet constare de credito, tamen testes possent il- 162 lud probare ad prædictum finem. Probatio solutionis tributorum & Canonis publici non potest probari per testes, sed per scripturam. Ias. in l. 2. numer. 138. C. de iur. empy. nisi probaretur scripturam fuisse deperditam. articulando illam fuisse deperditam. ut supra dixi numer. 163 143. Notandum est etiam quod in illa scriptura, quæ modo probatur, nisi productione testium, tunc etiam tabellio habetur pro vno teste, per tex. in l. Domitius. §. itè Labeo. vbi Doct. ff. de testa. Nell. eo. tract. num. 228. Butrig. eo. tract. n. 7. per tex. in cap. cum Ioannes. de fid. instru. licet velit quinque testibus reprobari instrumentum publicum. Nell. eo. tract. numer. 97. At tres esse necessarios propter tabellionis personam, ait Crot. eo. tract. par. 6. numer. 225. & ibi Add. Hipp. de Marf. sing. 61. vers. di- 164 ctum testis. videte Matth. de afflit. decis. 25. & Marc. decis. qui dicunt quod notarius non aliter in testibus numerabitur, nisi a iudice exploretur, ac diligenter examinetur, & ut præ-

dixi ultra alios testes vnus testis loco tabellionis semper addi debet, quādo reprobat in instrumentum, & vltius tot alios testes addere quot instrumento interfuerit. & quot & quales testes esse debent in reprobando instrumento habetur per Dec. conf. 101. Alex. conf. 52. volum. 7. Cast. conf. 371. Pap. in for. libell. opp. contr. Instr. gl. in verli. dignoscitur. 10. de Amic. conf. 44. Soc. conf. 92. par. 3. Ias. conf. 152. vol. 2. Fely. c. cum Ioannes. nu. 44. de fid. instr. Menoc. de arb. iud. cas. 105. num. 4. & 5. & 6. vbi non oportet esse omni excep. maior. & qualiter sit articulandum ponit Aret. §. item verborum, col. 3. instr. de inutil. stipul. Masc. de probat. concl. 919. vol. 2. Et nota quod per testes non potest contrariari quibusdam scripturis, vt sunt monimēta, archiuij publici, & libri Ciuitatum, privilegia antiqua, & huiusmodi, per l. census. ff. de proba. Min. sing. centu. 4. obser. 39. Quid si testis descriptus in instrumento negat interfuisse, an reputetur falsum instrumentum. vi. Pap. in for. lib. quo agitur vt rescindatur sententia. in gloss. fuerunt, & negando. in totum instrumentum testes debent esse omni exceptione maiores. secus, si aliquod pactum duntaxat negatum fuerit Menoc. d. cas. 104. vbi latē de hac materia. & Cauca. decis. 35. nu. 32. cum seq. par. 1. vbi an vtile per inutile vitatur. Nat. confil. 497. num. 11. vol. 3. & vi. in seq. par. num. 36. lit. B. & falsitas instrumenti probatur per tres testes. Masc. de proba. conclus. 741. volum. 2. Instrumentum dicitur
 164 vox mortua. §. si vero. in authen. de instrum. caut. & fid. & hoc quatenus vt scriptura consideratur. sed ob testium existentiam in eo, & ex eorum persona fingitur, quod sit vox viua. d. auth. de fid. instrum. §. 1. & ibi gloss. Spec. in tit. de instrum. fid. vers. item dicitur. §. 1. & vox viua
 165 proualeat mortua. idem Spec. in tit. de proba. §. 3. vers. sed pone. fallit in antiquis, nam hoc in casu vox mortua proualeat, sic plus valet Bartolus mortuus, quam lectores viui. & infra. in 3. par. sub nu. 65. post lit. q. circa fin. & propē. nu.
 166 me. 66. & plus instrumento crederetur, quam testibus contrarium deponentibus. Beron. quaest. 105. num. 6. & seq. Rol. conf. 2. num. 59. vol. 1. Cauca. decis. 27. num. 17. in 1. par. & pulchre decis. in 2. par. vi. Menoch. de arbitr. iud. cas. 90. fol. 126. cas. 115. fol. 147. vbi, quas probationes in antiquis sufficere ponit. Specul. d. tit. de
 167 instrum. edit. §. restat. vers. nam quaedam melius. num. 245. & in vers. sed si alij, vbi allega. Azo. in eadem sum. de fid. instrum. §. pone. & inquit. Spec. ibidem in vers. tu vero dic. quod si
 168 obijciatur instrumento per eosdem testes in illo scriptos, vel etiam alios, non in eo scriptos, tunc proualent testes instrumento, nisi alijs testibus instrumentum coadiuuaretur. d. cap. cum Ioannes. & ibi Abb. extra de fi. instrum. vel nisi negotium aptius probaretur, & magis probabile esset per instrumentum, quam per testes, vt
 169 dixi supra in Reper. in verbor. instrum. & vi. Menoch. cas. 105. nu. 23. vbi ponit praxim seruandam, cum testes instrumento contradicunt, & de hoc vi. Innoc. in c. fraternitatis, extra de haret. vbi probē loquitur. & hi casus videri possunt apud Specul. in d. §. restat. vers. sed si alij; vbi a sufficienti partium enumeratione sumi possunt probationes, quae per scripturam atque per testes solummodo valent: & Ias. & Doct. in d. l. patre furioso. ff. de ijs, qui sunt sui vel alie. iu. vide. infr. num. 31. lit. 5. in seq. par. 3. quarum

probationum genera ibi videri possunt. & per Masc. de probat. in primo vol. tamen, vt sepius dictum fuit, siāte necessitate probatio per testes fieri posset quamuis per scripturam esset fienda non obstante statuto, quia loco scripturae quinque testibus fit probatio legitima. leg. testium. C. de test. Masc. de probat. conclus. 1324. num. 13. item si debitum non posset probari, nisi per scripturam, quia etiam per testes singulares probari potest, quando singularitas est aduinculatiua. Abb. c. 2. nu. 10. ubi Fely. num. 16. de probat. Cremens. sing. notab. 42. similiter in omni alio negotio posset fieri probatio (ita exigente necessitate) per quinque testes, quamuis a statuto diceretur probationem fieri solum per scripturam, dum modo etiam de iure cōmuni non esset prohibitum fieri per testes. alioquin vbi natura nō patitur fieri probationem nisi tantum per scripturam, aut nisi tantum per testes, tunc per equi tollens fieri nequit, nā aliud est necessitas, aliud natura, quae non debet producere monstrum. & est immutabilis Inst. §. sed natural. de iur. nat. necessitas verō facit licitum quod alias esset prohibitum. l. quae propter necessitatem de reg. iur. & l. vnica. ff. de offic. consul. Pract. pap. in for. product. instr. glo. 1. vbi casus quinque ponit in quibus scriptura est omnino necessaria: & de substantia, vt est in testamento, in scriptis, in Actis Curiae, in Donatione requirente in sinuacionem, in Inuestitura feudali, in obligatione literarum, in sententia diffinitiva, in Privilegijs, in mandato, & huiusmodi. Afm. in pract. ciuili. c. 5. per tot. in quibus casibus nō datur iuramentum suppletorium. Ias. in d. admonēdi nu. 127. de iure iura. Item no. quod & si solutio non potest probari, nisi per Instrumentum, vt est in statutis Papiae ciuilibus vbi contra Instrumentum non datur extenuatio nisi per aliud instrumentum. tunc si in dicto instrumento insit iuramentum, illud iuramentum probari potest per testes, argum. eorum quae trad. Marf. in pract. §. secundum num. 667. & admodum mihi placet practica Mantuae in qua non datur contrahentibus iuramentum, sed adhibetur Clausula ista, sincerē, fideliter, & inuiolabiliter. quae habet vim iuramenti, & per eam dat robur contractibus, & epitantur tot periuria. Sed in criminalibus non sic, quia licet multi in periculum incidant, tamen in dubio praesumitur neminem esse in memorem salutis aeternae. l. vl. C. ad leg. Iul. repetum. & attenditur id quod fieri debet, non quod inconsequentiam venire potest. per l. fin. de haret. institut.
 Item propter maximam testium excellentiam, vt quando sunt notorie viri probi & eruditi, & Dei timorati, eis credendum est quauis per scripturam probatio esset fienda Butr. in cap. 1. de Appellat. quem alij sequuntur. Et regulare, quod
 171 potius attendatur voluntas contrahentium, quam verborum conceptio. Cauca. decis. 21. num. 34. Bald. in c. per venerabilem. de electio. & in c. Rodolphus. de rescip. vbi inquit, instrumentum loqui, & canere. ergo oportet hanc vocem contraria voce superari, nam ad positionem vnus, sequitur remotio alterius l. si inter.
 172 de except. rei iudi. & per contraria contrarijs obsta, dicit gloss. in rubr. de acquir. posses. & ibi Alex. Ias. Alc. & alij.
 173 Quibus autē modis impugnetur instrumentum, habetur per Spec. in tit. de instrum. edit. §. postremū. & Bart. in l. prima. §. fin. ff. quem test. appel.

appel. & pulcrè D. Menoc. d. cas. & Castr. confi. 371. vol. 1. Minusq. obseruat. 39. Centu. 4. Nec omitto quod si plures testes fuerint in aliquo contractu adhibiti, quorum pars negat interfuisse, vel aliquod pactum non fuisse in initium ter contrahentes, illi testes qui affirmant etiam quod sint. dispares numero, tamen praualent Bar. in l. 2. §. si quis neget. quem omnes sequuntur. ff. quem testa. aper. præsertim concurrente bona fama Notarij & contrahentium. vt similem casum de facto habui hoc anno Mantua. facit Ias. confi. 62. nume. 3. vol. 1. sed si pluribus testibus adhibitis quorum vna pars adhuc viuat, alij mortui sint. & qui viu negant instrumentum tunc fides instrumenti debilitatur, nisi essemus in Antiquis. vt sup. nume. 166. quia etiam quod centum testes essent descripti, nihilominus ob mortem aut taciturnitatem aliorum Instrumentum nouum caret fide integra. Inoc. in c. cum Ioannes. col. 2. versic. dicitur quidam de fid. instr. nisi cooperantibus bona, & nota integritate Notarij aprobari. & contrahentiū bonis qualitatibus tex. in §. si verò & §. quod si tabellio. in Auth. de fi. Instru. pulcrè Boer. decis. 118. num. 18. cum seq. forma verò instrumenti aut testamenti vel sententiæ vel alterius solemnis scripturæ propter earum amissionem constabit, probatur per duos testes. Mascar. de probat. concl. 909. & 910. nec valet deponere de substantia scripturæ, quando queritur de eius forma quæ differt à substantia sicut factum à scriptura in qua factum scriptum est. Bar. in l. si quis legatū. ff. de falsis. Mascar. de probat. concl. 809. Astes. tracta. de foro solemn. in artic. de præsumpt. & probat. colu. 33. De testibus instrumentarijs uis. D. Farinac. eo. trac. q. 54. num. 40. & nume. 123. cum plur. seq. & q. 56. nume. 22. cum seq. & q. 57. num. 47. & seq. q. 50. num. 62. 145. & seq. q. 62. nume. 110.

175. Ceterum quando agitur criminaliter, tot testes requiruntur ad impugnandam affirmatiuam, quot affirmarunt, & fundauerunt eam, quod est intelligendum, quando scilicet testes concludenter deponunt, reddentes causam scientiæ de directo contra dicta testium contrariorum, coarctando negatiuam loco, & tempore, per text. in auth. de hæred. & falc. §. hinc nobis versic. uidisse. Rom. consil. 245. ad primum. num. 9. in fin. Bar. in l. hæredes palam, nume. 7. de testam. in l. obseruare. §. proficisci. ff. de offic. proc. & legat. Franc. Hercul. latissimè in eius tract. de

176. negat. Alias plus crederetur duobus affirmantibus, quam mille negantibus: & hoc est regulare iuxta gloss. in l. diem proferre. §. si plures. ff. de arbitr. & est communis opinio, de qua Ruin. in consil. 97. ad fin. lib. 4. Iul. Clar. d. §. q. 52. versic. scias autem. Ari. Pinell. in l. 2. C. de rescin. vend. Boer. decis. 35. nume. 73. & seq. Soares. recept. sent. in ver. testib. nume. 378. latè Pacia. de probat. l. c. 50. per to. lib. 1. vbi omnino expedit videre. & in c. 14. & 15. eo. lib. vbi affirmatiuam ait probari per genus, speciem, & differentias. vnde proposita regula, quod plus credatur duobus affirmantibus, quam plur. negantibus, fallit primo, prout dixi, quando loco & tempore negatiua coarctaretur, & esse communem testatur Soares. recept. senten. in verb. negatio. num. 21. & seq. secundo fallit, quando negantes essent peritiores affirmantibus, vt in l. prima. & ibi materia. de vent. inspic. tertio fallit in criminalibus secundum Bald. in l. data opera. C. qui accus. nō

poss. gloss. in c. clerici. 81. distinct. Fely. in c. cum Petrus. in fi. de accusat. Ro. confi. 231. num. 4. & ibi rationem assignat, & bene; nam illi depositioni standum est potius, per quam delictum excluditur, quam per quam concluditur. Vnde etiam quod testes essent clerici, hoc casu minus esset eis credendum, si delictum concluderent, quam laicis, illud excludentibus. Hippol. de Mar. in rub. de fideiuss. num. 49. Hinc est quod in delictis attenditur principium si fuerit licitum & finis illicitus, uel è contra; nam quod est licitum attendimus, Boss. de fauo. defenf. num. 7. ratio rationis est, quia in delictis mitiorem partem sumendam esse arg. text. in l. absentem. de pæn. & in ijs illa causa spectatur, quæ fauorabilior est, gloss. not. in cap. literis. extra de probat. & in l. diem proferre. §. si plures. ff. de arbitr.

177. Boss. in tit. de defensio. reorum. vers. vidimus. quomodo enim quod est cordi tenendum, præsertim à iudicibus benignis, & ab humano ne-

178. quaquam alienis, quæ fallentia ampliatur procedere etiam quod testes isti essent minus digni illis, qui substinent delictum, & causam non fauorabilem, gloss. sing. in c. clerici. 81. distinct. vbi vult, testes laicos præferendos esse clericis testibus. & testes de credulitate præualere testibus dicentibus vidisse committi delictum, vt decidit Fely. in c. quoties. 4. collat. de test. probatur, quia licet testimonium masculorum præferatur c. forus. vbi Pastor. de verb. sign. tamen præualeat testimonium mulierum, vt dixi. supra num. 64. in prima par. princ. deponentium pro accusato. plus hoc casu crederetur infideli, & hæretico, vidit. Fely. in c. de cætero. 3. collat. de test. alios casus ponit Fely. in cap. ex literis. collat. 4. de test. Alex. consil. 166. vo. 2. & omnino. vi. Gul. Bened. in c. Raynutius. in verb. qui cum alia. à num. 245. vsque ad num. 264. quæ ampliatio limitatur non habere locum, quædo delictum esset notorium, vel delinquens solitus, & assuetus,

180. talia delicta committere. Et ex ijs inferatur, quod quando probationes sunt pares ab utraque parte, & par numerus, conditio, & qualitates testium, tunc sententia est proferenda pro reo, vt in regula fauorabiliores. de regu. iur. Dyn. in c. cum sunt partium, & ibi addent. de reg. iur. in 6. facit tex. in §. comoda. Insti. de interd. & no. in c. ex litteris & in c. in presentia vbi Abb. de probat. Paris de Fur. tract. synd. versic. probatio cap. 1. per to. & intelligite; vt statim dicam; tenet Io. Crot. eod. tract. num. 325. Alex. conf. 46. vol. 5. Boss. in tit. de cont. test. nume. 9. & in tantum hoc est verum, quod & si probationes actoris excederent in aliquo, puta, quod testes essent digniores, nihilominus pro reo iudex sentire debet, ita dicit Menoch. de arbitr. iud. cas. 98. num. 4. & seq. & rectè iudicio meo, quando scilicet res est dubia, scrib. in l. edita actio. Co. de eden. vbi communiter concludunt, in medio & sine fauendum esse reo, sed in principio actori, & est tex. in l. si quis intentione, de verbo oblig. Alex. confi. 129. num. 9. vol. 4. Quæ tamen illatio nō subsisteret, quando actoris causa esset fauorabilior, ut puta ecclesiæ, libertatis, matrimonij, testamenti, alimentorum (de alimentis autem vi. pulch. tract. D. Surd.) legitimationis, viduarum, orphanorum, minorum, fisci, pauperum, miserabiliumque personarum, & locorum piorum. l. inter pares. ff. eod. cap. fin. extra de sent. & re. iud. Spec. §. antepe. versic. sequendi enim sunt. num. 7. eod. tit. nostro. Item quando actor esset

vir bonus, & reus vir malus, secundum Menoch. de arb. iud. d. cas. 98. num. 10. car. 133. sed ista opinio est intelligenda, quando res esset hinc inde ob pares probationes dubia; & si pares essent probationes, attento principali negotio, in dubio semper favendum esset reo, dum de eius condemnatione non tractaretur in conflictu testium, quibus magis credendum sit. vi. D. Farinac. eo. trac. q. 55. nume. 51. q. 57. num. 35. q. 59. nume. 49. & seq. q. 60. num. 151. q. 61. num. 80. quibus in locis de Vassallis, Ditionibus, Masculis, iudicibus, Arbitris, clericis, scientioribus, & huiusmodi ui. in 4. par. sub nume. 180. & idem Farinac. q. 65. num. 17. usque ad num. 200. quibus in locis Alij preferuntur ratione ætatis, alij ratione Dignitatis, & alij ratione personarum, & alij ratione eorum in Digni, & causæ aptioris & congruentioris. Alij ratione peritiæ, & Alij ratione facti proprii: ob quæ partes erunt iudicis scientifici & pratici eautē credere & omnia perpendere per l. 3. ff. de test. Infertur secundo, quod si

182 testes hinc inde pares, sed contrarij sint, nemo punitur de falso, ut tenet Aegid. Boff. in tit. de tortura test. nume. 35. Alex. consi. 142. vol. 1. in fin. vol. 2. & esse communem; testatur Boff. in tit. de oppo. test. num. 15. vbi multa in proposito videri possunt; & verum dicit, & confirmat id, quod supra dixi: inquit enim, quod etiam si reus esset prædo, tamen esset absolvendus: & quod nemo de falso debeat puniri manifestè habetur, nam si non constat de veritate, vel quis eorum verum dixerit, quomodo ergo detegerit falsitas? cognito certè vno de contrarijs, cognoscitur & reliquum, ar. §. primo. in tit. de ijs, qui sunt sui, vel alieni iur. & in l. prima. ff. eod. tit. de tortura. nu. 35. vbi reprehendit Aret. in consi. 7. col. pen. contrarium tenentem. Infertur tertio, quod si ab utraque parte probationes sint pares, tamen in dubio actus civilis debet sustineri, & potius est iudicandum actum civilem, non dico criminalem, valere, quam quod pe-

186 reat, ut supra dixi. Et sic in pari casu qui in possessione erit, potior habetur, ut in regula in pari. de reg. iur. in 6. & ibi Dy. quæ locum habent etiã in delictis, quando actum sustinere, esset res favorabilior. vi. Barto. in l. si inter de reb. dub. Tiraq. in tractat. Nobilit. car. 320. Felyn. cap. 1. col. 2. circa fin. Bolog. in l. 2. §. si publico. ff. de adult. Hinc est, quod possidens ex rescripto præ-

187 fertur in dubio alteri habenti rescriptum tantum. tex. est no. in capit. si à sede præbend. in sexto. quæ in proposito allegat Menoch. de arbitr. in. cas. 48. num. 10. fol. 91. quem videri omnino iuuabit. Quarto, & vltimo infertur, quod quamvis par sit numerus testium, & tot negant, quot

188 affirmant: Nihilominus plus creditur nobili, quam plebeo, plus diuiti, quam pauperi, plus in dignitate constituto, quam non constituto, magis honesto, quam inhonesto, plus veridico, quam mendaci, plus homini bonæ vocis, quam illi, qui est malæ vocis; & ideo in criminalibus, si quis ab vno teste digniore conuincatur, poterit torqueri. Boff. de tort. test. num. 10. plus creditur attestanti de bona fama, & opinione, quàm dicenti contrarium. Masc. de probat. conc. 233. vo. 1. testis autem ignobilis bonæ vocis pro reo præfertur viro nobili favore defensionis. Mascat. de probat. concl. 999. nume. 15. vo. 2. idem de laicis, qui præferuntur clericis in isto casu: creditur item plus seni, quàm iuveni, plus scientifici, quam ignato, plus testi deponenti in specie

quam ei, qui in genere deponit, reg. generi. de reg. iur. Alex. consil. 87. vo. 1. Marf. prac. §. diligenti. num. 198. præstat etiam fides plus perito, quàm imperito, plus ingenuo, quàm liberto, plus verisimili, & proximo, quàm non verisimili, & remoto: & in hoc non consideratur nobilitas, nec diuitia, & tandem plus creditur masculo, quàm feminæ, & plus virgini, quàm viduæ, vel mulieri maritæ, ut decidit Bal. in cap. pater de probat. Cassa. latè in Catalog. Mundi... & de quibus omnibus habetur tex. & gloss. & Doc. in l. omnes in l. testium & toto tit. ff. & C. de test. Spec. eod. tit. §. antepenult. versic. postò. Ioann. Crot. eo. tract. nume. 369. Nep. a Montealb. eo. tract. num. 156. quæ illatio locum habet, quando negocium esset æque favorabile, sed si testes minus idonei sustinerent causam magis favorabilem, ipsi prævalerent. ut no. Bald. in c. pater de probat. & gloss. sing. in c. 1. §. 1. distinct. Panorm. in c. ex litteris & in cap. ad nostram. de probat. Fely. in cap. quoniam. in fine de test. vbi dicit, quod plus infideli esset credendum, deponenti pro accusato. est alius casus, quem ponit Alex. consi. 166. par. 2. & in paritate Iudex examinabit qualitatem negotij testium, fidè & integritatè, argumenta & rationes, Item ea quæ magis iuri consona, magis verisimilia, & proximiora, ijs enim veritas magis adheret, ut dixi num. 88. part. 3. & has considerationes ponit Curt. eo. tract. de test. concl. 19. sub nume. 41. vi. Hieron. de Monte tracta. fin. reg. c. 59. vbi latè; & in dubio vbi maiores concurrunt coniectura, ibi magis præsumitur veritas. Hinc est etiã, quod ali-

189 quando minor numerus prævalet pluribus, quam mille negantibus, ut supra dictum est. ex pluribus in probando metu, quia duo prævalent millibus dicentibus nõ interuenisse metum, Item in probanda sanitate mentis, nam duo prævalent mille testibus similiter duobus deponentibus de potentia naturæ plus creditur Boer. Decif. 100. num. 3. 4. & 5. idem de testibus singulis dixi num. 135. Item plus creditur testibus pro Reo examinatis super suis capitulis iuris ordine seruato, quam testibus Actoris examinatis præuentorie ad aternam rei memoriam, ut j num. 81. cum seq. par. 2. prine. etiam quod fuerint repetiti. quia testes ad aternam memoriam

190 non carent suspitione. Item plus creditur duobus tabellionibus pro reo. facit Spec. in tit. de inquisitio. §. primo. versic. generalem cum seq. vbi dicit, quod ad probandum innocentiam vel excusationem, non requiritur, quod testes sint omnino integri. Ex quo alia oritur limitatio, vi

191 delictet, quod plus creditur duobus reddentibus causam scientiæ proximam, quàm pluribus reddentibus causam scientiæ remotam; ita per Boff. in tit. de iudic. nu. 18. cum pluribus. seq. lat. in l. admonendi. fol. 21. facit tex. in l. si plures. §. in atrogato. ff. de vulg. & pupil. vbi no. quod magis attenditur causa proxima, & immediata, quam remota, & mediata,

192 Nam dictum proximum dicitur directum: Alex. in addit. ad Bar. l. fin. nu. 7. de quæst. lit. e. & directum dicitur veridicum. Dec. consi. 101. col. pen. Pau. de Castr. & Bal. in l. 2. C. de bono poss. Spec. d. 7. antepenult. versic. postò. & directa dicuntur aptiora negotio, ut 4. quæstio. 3. versic. si testis. rursus plus creditur rationem dicti sui aptam reddenti. Rim. in l. co. 5. de no. op. nunciat. & plus testi deponenti de eo quod præsumitur. Causalca. decif. 20. nume. 6. p. 3. Add. ca. de

de procur. vbi de viro honesto. & in c. dilecti. n. 6. de iudic. Missin. obser. 38. Centu. 4. vbi multiponitur. Curt. concl. 26. eo. tract. de test. plus creditur duobus viris honestis quam mille ribaldis. Hiero. de Mont. d. tract. de finibus c. 59. nu. 13. Nam Longinus qui de resurrectione Christi cum duobus alijs militibus testimonium dixit, quamuis turba negauit, tamen plus creditur & fides pro veritate data est ijs tribus, simulque & gloria paradisi, & auctoritas testium preferatur multitudini, quando multitudo non esset nimis magna. Bar. in l. ob Carmen §. testes. ff. de test. & plus creditur viro in dignitate constituto quam plebeio, & inter constitutum in dignitate, & peritum, magis creditur perito, quam Principi in eo cuius non est peritus. l. 7. mense, de stat. ho. sed magis creditur viro digno dicenti non fuisse citatum, quam nuntio publico referrente citasse. Abb. c. cum parati de Appellat. Marant. 6. par. nu. 53. de citat. nisi statuto aliter

193 caueatur. Est etiam notandum, quod vbi maior numerus, ibi magis presumitur veritas. c. ecclesia nostra, il. secundo, extra de lect. hinc dicitur. 194 tur. vox Dei: vi. sup. n. 45. nihilominus semper cit attendendum ad testimonij qualitates, & non quantitatem. cap. in nostra. extra de test. & in l. ob Carmen. §. si testes. ff. eod. Azo. in sum. n. 29. C. eod. tit. nostro. Nam paucorum maior dignitas, & melior conditio potest adquare, & aequi pollere, grandem testimonij multitudinem minus dignorum. ita tenet. Specul. d. §. antepenul. n. 6. Fianc. Curt. eod. tract. concl. 19. vers. adde Bald. in l. testimonij. colum. penul. sequuntur communiter. Doctor. in l. prima. ff. si cer. per. idem Curt. eod. tract. conclus. 41. Verum omnia res sumendo, in conflictu probationum debet attendi qualitas personarum testimonij, qualitas causae, & an causa sit fauorabilis, vel tendat ad publicam vtilitatem, & miserabilium personarum: nunquam est obliuiscendum de viduis minoribus, pupillis, pijs locis, religiosis, & ecclesiasticis personis, orfanis, & egenis, nam in paritate probationum pro huiusmodi personis iudicandum est. Item est considerandum an testes deponant ad defensam vel ad offensam, quia praevalent, qui ad defensam testificantur, & licet supra dictum sit n. 118. quod magis credendum sit virgini quam viduae, hoc valet in causis pecuniarijs, secus in criminalibus ad defensam, & foeminae non repelluntur. ut sup. num. 62. & 64. in glos. sing. in c. Clerici 81. distinct. sic fauore innocentiae plus creditur laicis quam clericis. d. c. clerici. Item licet testi de credulitate deponenti regulatiter non creditur vt sup. num. 145. testis tamen ad defensam per verbum credit probat si bonam causam adiungit. cap. 1. de sum. trin. & si Idem de testimonio mulierum quod ad defensam praeualet masculis. d. glo. c. clerici. & licet Infidelis non sit credendum. vt inf. dicam. nu. 111. par. tertia, tamen ad defensam valet. Fely. ca. de cetero de test. idem de Domesticis. Fely. c. in literis. eo. de test. Alex. conf. 146. vol. 2. l. pe. ff. de test. idem de testibus negantibus. d. glo. c. clerici. Bal. in l. data opera. C. qui accus. non poss. Item ad defensam semiplena probatio edidit plenam. Anca. conf. 285. iure scriptio. num. 4. Item debiliior praesumptio ad defensam praeualet fortiozem ad offensam. C. ex literis de integ. restitui. Item valet testimonium fratris pro fratre. etiam in causa Haeresis. c. literas de praesumptio. & contra fi-

scum. Saly. in l. parentes. C. de test. vi. inf. num. 40. cum sequ. in 3. part. postremò ad defensam Reorum non expedit testes esse omni exceptione maiores. Spec. in tit. de Inquisitio. §. 1. vers. & generaliter. nisi accusatus esset solitus dilinquare & malae vocis & famae. l. desertorem. §. is. qui de re. milit. facit. Benedic. in c. Raynutius vers. qui cum alia matrim. 245. vsque ad nu. 264. in 3. par. vbi praedicta recentet. & alia multa.

195 Et perpetuo notandum est (licet etiam supra dictum sit) quod testes in omnibus causis arduis debent esse omni exceptione maiores; ut est pulchrum consil. Alex. 143. vol. 2. & Dec. conf. 163

196 col. 6. & Paris. conf. 57. num. 18. & 24. Et dicitur causa ardua, quando, tractatur de morte, de membri abscissione, de statu, de simonia, de violentia dolosa magni ponderis, de matrimonio, de filiatione, de adulterio, vel quando tractatur de maiori parte bonorum: vltra alios Menoc. d. tract. de arbitr. iud. cas. 100. nu. 5. car. 142. Anca. regiens. q. 28. li. 2. nu. 7. Anto. in rub. post proc. num. 141. inter tract. crim. diuerso. car. mihi 27. & in quibus causis testes debent esse omni except. maiores, vi. Masc. concl. 866.

Et quae dicantur causae magnae, vel paruae, 197 aut graues, vel leues in ciuilibus, tradit idem Menoch. d. tract. cas. 72. c. 110. vbi iudicis arbitrio relinquendum esse, ait, qui iuxta rei, & personae qualitates iudicabit. & vi. supra in 1. par. num. 33. & 34. Postremò si statuo caueatur de quantitate certa adhibenda in aliquo contractu vel Actu, & fuerint adhibiti plures testes vltra numerum taxatum a statuto, videtur forma statuti non impleta, & per consequens actus dicitur nullus. per l. qui Rome. §. flauius. de ver. ob. c. cum dilecta de rescript. sed hoc non obstante actus subsistit, quia & si augeatur numerus, non vitiatur dispositio. l. Haereses palam. ff. de test. in maiori numero inest minor. l. 1. §. stipulari, de ver. ob. Corset. sing. ver. statutum. 22. & sup. n. 87. lit. p. & haec sunt pro expeditione huius secundae partis.

S V M M A R I V M.

- 1 Probatio duplici modo definitur.
- 2 Probationis noua auctoritas definitio.
- 3 Petitio debet fundari super vero.
- 4 Fides est facienda iudici per testes.
- 5 Testis fidem facere potest ore tenens, & in scriptis.
- 6 Testis non debet esse particeps causae.
- 7 Probatio omnis testibus, & fide tabularum constat.
- 8 Qui dicit, probare debet.
- 9 Iudicem oportet, de negotio esse instructum.
- 10 Index non potest omittere probationem, quam facit testis.
- 11 Index secundum acta, probata, & allegata iudicare debet.
- 12 Cognitio facit discernere verum a falso.
- 12 Cognitum illud esse dicitur, quod per oculos intellectus perspicitur.
- 14 Scientia, quid sit.
- 15 Testis ea quae facti sunt, scire debet.
- 16 Testis depositio stat in causa scientiae.
- 17 Dicitur testis fundatur in intellectu.
- 18 Voces sunt passionum notae.
- 19 Vox minus vox nullius; & vna vox praeualet mortuae. nu. 20.
- 21 Testis causam scientiae reddere debet per alterum

- ex quinque sensibus corporeis.
- 22 Probationes, quæ sint, quæ per facti evidentiam fiunt.
- 23 Ordo est, ordinem in notorijs non seruare.
- 24 Notorium per duos testes probatur.
- 25 Notorium calari minime potest.
- 26 Probationes, quæ tantum per instrumentum fiunt.
- 27 Fama quando est sufficiens indicium.
- 28 Fama, quid sit.
- 29 Lapides fidem facere.
- 30 Arbores vetusta fidem faciunt.
- 31 Statutum requirens probationes fieri per scripturam, quid si facta erunt per testes.
- 32 Pax per testem probata an valeat.
- 33 Instrumentum an præualeat testibus, et è contra.
- 34 Probationes, quæ aptiores fiunt per instrumenta, quam per testes.
- 35 Probationes, quæ melius probantur per testes, quam per instrumenta.
- 36 Probatio per tabellionem an præualeat probationi per testis, et è contra.
- 37 D. etum testis (vt valcat) multa requiruntur.
- 38 Testis primo iurare debet, et quomodo.
- 39 Forma iurandi, quod datur testibus.
- 40 Iuramentum, quod datur testibus, est iuris diuini.
- 41 Iusiurandum etiam apud philosophos seruatum fertur.
- 42 Iusiurandum seruari debet, quoties sine interitu salutis æternæ seruari potest.
- 43 Iuramentum quare inuentum fuit.
- 44 Iuramentum quod defertur testi an sit de substantia, et an per partes remitti possit.
- 45 Iuramentum, quod defertur testi, necessarium est.
- 46 Clausula (summarie, et de plano) quid importet, remissiuè.
- 47 Testes omnes iurare tenentur, et quæ personæ cogantur iurare: et an valeat iuramentum testis de non deponendo.
- 48 D. etum testis sine iuramento quibus casibus valet.
- 49 Imperator, nec etiam summus Pontifex, quæ sunt iuris diuini minime auferre possunt.
- 50 Iudicis officium est testi deferre iuramentum veritatis.
- 51 Duces militiæ quo modo iurare solent.
- 52 Officialis tenetur iurare, quod statuta seruabit.
- 53 Tactus scripturarum an sit de substantia, quando iuratur.
- 54 Clericus, et si testetur coram laico, tamen iurare debet in manib. iudicis ecclesiastici.
- 55 Iusiurandum quando deferendum sit. Die feriatæ an iurare liceat. ibi.
- 56 Testis non iuratus an de falso puniri possit.
- 57 Iurans falsum, incidit in perjurium. Pena falsi testis quæ sit. ibi.
- 58 Iuramentum suppletorium non defertur ei, qui falsum dixit, et quando præstari debet, et de eius materia. nu. 59.
- 60 Testis, falsus a quocunque iudice puniri potest.
- 61 Index alias incompetens, sit competens ratione falsi.
- 62 Clericus a iudice laico debet remitti ad iudicem ecclesiasticum, quando arguitur de falso.
- 63 Degradatio quomodo, et per quem fieri debet.
- 64 Clerici quibus casibus degradantur.
- 65 Forma degradationis.
- 66 Pena falsi tenetur, qui pecuniam accepit, ne testimonium dicat.
- 67 Verba testium sunt potius interpretanda, et improprianda, vt falsitas cui teter.
- 68 Falsarius legitimis probationibus est puniendus.
- 69 Falsum dicens circa accessoria mitius punitur.
- 70 Falsi penam euadit, qui falsum sine dolo commisit.
- 71 Falsi criminis accusatio durat. 30. annos.
- 72 Citatio testium est de substantia.
- 73 Citatio qualiter fieri debeat.
- 74 Citatio an debeat continere causam.
- 75 Citatio regulariter secundum stylum, et loci consuetudinem.
- 76 Citatio oretenus, et eius forma.
- 77 Citatio quibus casibus non requiritur. et nu. seq.
- 78 Forma citationis testium.
- 79 Testes debent comparere intra terminum.
- 80 Probationes ante publicationem sunt fienda. ibid.
- 81 Testes quando ante lit. contest. recipi possunt. et nu. 84.
- 82 Testes quando sunt receti ad æternam rei memoriam, debent eorum dicta custodiri sub sigillo usque ad annum.
- 83 Testes ad æternam rei memoriam quibus casibus recipi possunt.
- 84 Testes quibus casibus post terminum adhuc recipi possunt.
- 85 Testes debent concludenter probare.
- 86 Ratio in teste debet esse diuersa a dicto.
- 87 Ratio bona iustificat testem, mala autem elidit dictum.
- 88 Ratio est illa, quæ saluat, et destruit dictum.
- 89 Dictum testis debet congruere, et adaptari negotio, de quo testimonium perhibetur.
- 90 Testis in causa civili non reddens causam scientiæ non officit.
- 91 Testis omnino debet reddere causam scientiæ in criminalibus.
- 92 Testis an, etiam si non sit interrogatus de causa, quando eam dicere, et reddere debet.
- 93 Probatio nulla melior, quam per peritos.
- 94 Testes in criminalibus debent esse viri exceptione maiores.
- 95 Iuramentum suppletorium in causis criminalibus non defertur. idem in arduis, et quomodo, et quando sit deferendum. nu. 96.
- 97 Probatio damni dati debet esse apertissima.
- 98 Causa criminales, et ardue plenissimam requirunt cognitionem.
- 99 Probatio vbi plenissima requiritur, duæ semiplenæ probationes sufficiunt, et duæ semiplenæ probationes quando vnâ plenam faciunt ibi.
- 100 Probationes quando dicantur esse eiusdem generis, et quando diuersi generis.
- 101 Scriptura priuata quando probat contra scribentem, et quando non.
- 102 Scriptura priuata virtus, et comparatio, et quâdo illa impugnari possit, et quibus modis, remissiuè.
- 103 Fama quando semiplenam probationem facit.
- 104 Probatio in criminal. quando dicitur plenissima: quando plena, et quando semiplena, et ex quibus semiplenis sit plena probatio.
- 105 Confessio, absente parte, per testes sustineri potest.
- 106 Actori incumbit onus probandi.
- 107 Reus quando efficitur actor: et quando onus transfertur in Reum.
- 108 Fama non præsumitur.
- 109 Reus omnes exceptiones habet probare, excepta exceptione non numerata pecunia.
- 110 Reus excipiendo efficitur actor.
- 111 Negatiua quomodo probetur.

- 112 Negativa quando dicitur coarctata loco, & tempore.
- 113 Negativa debet probari ab eo, qui ea se fundat.
- 114 Quomodo proceditur per exceptionem; & qualiter per actionem.
- 115 Negativa tribus modis sumitur.
- 116 Negativa iuris quæ sit.
- 117 Negativa facti quotuplex sit.
- 118 Negativa alia determinata, alia indeterminata.
- 119 Negativa indeterminata dicitur improbabilis.
- 120 Negativa indeterminata quot modis probabilis fieri potest.
- 121 Testes eo ipso quod negant, arguuntur ut suspecti. Pena negantis factum, quæ sit. ibi.
- 122 Facta, de quibus lex præsumit, neganti incumbit onus probandi.
- 123 Bonus quilibet in dubio præsumitur.
- 124 Negativa qualitatatis quotuplex sit.
- 125 Aetas per aspectum probatur.
- 126 Aetas est difficilis probationis.
- 127 Negativa ordinis, & conditionis.
- 128 Quod indirectè probatur, etiam directè probare potest.
- 129 Negativa quibus modis directè probetur.
- 130 Tempus quomodo probetur.
- 131 Tempus, quando est de substantia, probari debet.
- 132 Reus excipiendo de tempore, tenetur probare.
- 133 Tempus est difficilis probationis.
- 134 Tempus quomodo definitur.
- 135 Tempus in iure qualiter sumitur.
- 136 Tempus currie de momento ad momentum.
- 137 Scriptura ad quid inuenta est.
- 138 Tempus probatur per memoriam localem, & circumstantias.
- 139 Morbus Castromi appellatus, alias galantinus quando fuit uniuersalis.
- 140 Mensis octobris inuidere potuit februario propter ademptionem decem dierum.
- 141 Paria sunt aliquid esse certum, vel per relationem ad aliud.
- 142 Testis recordare non præsumitur de tempore præcisè.
- 143 Oblitio præsumitur spatio trium annorum.
- 144 Testes, dicentes memoriam hominum nõ extare, debent esse maiores 40. annorum.
- 145 Testes, memoriam extare dicentes, præualent testibus, dicentibus non extare.
- 146 Instantia, quando declaratur perempta, & quando calculantur dies ad cognoscendum, an sit perempta, necne. differt.
- 147 Instantiam esse de seriam, vel non, quomodo consideratur.
- 148 Tempus breue, longum, antiquum, & perpetuum quod dicitur.
- 149 Tempus intra modium quid factum esse, quomodo intelligitur.
- 150 Incontinenti probare intra quantũ tempus debet.
- 151 Dominium quomodo probetur cum seq.
- 152 Dominium directum, & utile quid sit.
- 153 Dominium est difficilis probationis.
- 154 Tempus largissimum quando loco tituli habetur.
- 155 Tempus decem annorum dicitur longum tempus.
- 156 Practica probandi dominium.
- 157 Dominium sine traditione non transfertur.
- 158 Dominium an probetur, solutione onerũ probata.
- 159 Præscriptio, & titulus qualiter probantur. & numer. 164.
- 160 Præscriptio requirit scientiam, & patientiam aduersarij.
- 161 Testes de auditu probant præscriptionem facti temporis, cuius memoria non extat.
- 162 Capitulari circa præscriptionem quomodo debet.
- 163 Probatio dubia non reuelat.
- 164 Titulus qualiter probetur.
- 165 Titulus requiritur verus, & non putatiuus.
- 166 Titulus requiritur præcisè in præscriptione rerum incorporalium.
- 167 Titulum allegari oportet in obligatione personali.
- 168 Bona fides non eget probatione.
- 169 Bona fides, vel mala fides ex quibus causis præsumitur.
- 170 Bona fides licet non probetur, tamen debet allegari.
- 171 Regula est, quod si releuor ab onere probandi, non tamen ab onere allegandi.
- 172 Mala fides qualiter probetur.
- 173 Dominium directum qualiter probari potest secundum opinionem Alex.
- 174 Dominium an probetur per famam in antiquis.
- 175 Dominium utile qualiter probetur, & quomodo concludi debet.
- 176 Onus soluendi collectas spectat ad usufructuarium.
- 177 Solutio collectarum, onerum, mercedis, & pensionis, an sufficiat ad probandum utile dominium.
- 178 Dominium an ex possessione præsumatur.
- 179 Dominium quibus modis intentatur.
- 180 Possessione transfertur onus probandi in aduersarium.
- 181 Possessio non est modus probandi, sed releuandi a probatione.
- 182 Probationes, quæ sunt solum per coniecturas, & præsumptiones.
- 183 Inditia, quæ dicuntur sufficientia ad inquirendũ.
- 184 Præsumptiones iuris quæ dicantur.
- 185 Probatio dicitur perfecta, quæ sit præsumptione iuris.
- 186 Adulterium est difficilis probationis.
- 187 Mulier an propter adulterium præsumptum amittat dotem: & cui dos applicetur.
- 188 Collegium magni Ducis Etruriæ in academia Pisana valde celeberrimum.
- 189 D. Io. Baptista de Honestis, alias, il Pescaia, & Dominus Iacobus Angelius, alias, il Barga, sunt dua lucerne iuris in studio Pisarum.
- 190 D. Io. Talentonius Finizanenſis lector logicæ in studio Pisano valde admirabilis.
- 191 Maritus lucratus dotem propter adulterium, si mulier non habet unde viuere possit, tenetur eam alere.
- 192 Adulterij causa communis fori est.
- 193 Testis super adulterio, etiam non interrogatus de causa scientiæ, tamen eam assignare debet.
- 194 Testimonium de credulitate valet in causa adulterij.
- 195 Præsumptio quotuplex sit.
- 196 Præsumptio iuris, & de iure, quæ sit.
- 197 Præsumptio iuris, & de iure dicitur necessaria.
- 198 Iudex an pronuntiare possit super præsumptione iuris, & de iure.
- 199 Consensus ex verbis præsumitur.
- 200 Consentire videtur qui tacet.
- 201 Factum mentem declarat.
- 202 Mine malum indicant animum.
- 203 Præsumptio una adiuuat aliam; & una præsumptio aliam tollit.
- 204 Præsumptio iuris, & de iure dicitur liquidissima probatio.
- 205 Præsumptio iuris ceteris præualet.
- 206 Iudex præsumptione iuris an corporaliter punire possit.
- 207 Iudex debet sapere naturam equitatis; nec de facili condemnare.

- 208 Presumptio quot testibus probetur.
- 209 Filiatio est difficilis probationis et quomodo probetur; quot testes eam probent; et an ex libro natalis.
- 210 Fama aliquando non est vana vox populi.
- 211 Homines plures nascuntur in partibus meridiana; quam musca in Apulia.
- 212 Filiatio probatur per libros Natalium; per tractationem et nominationem, quam pater fecit de filio.
- 213 Fidem quilibet in dubio praesumitur servare.
- 214 Partus in dubio praesumitur legitimus.
- 215 Phylionomia an probetur filiatio.
- 216 Regina alba, quae concepit Aethiopem
Similitudinis varia exempla, et diversi effectus. ibi.
- 217 Matrimonium quomodo probetur.
- 218 Matrimonium est primum omnium sacramentorum.
Matrimonii probatio est magni praedicii, ex parte ibi d.
- 219 Matrimonij causa dicitur ardua.
- 220 Matrimonia clandestina non valent.
- 221 Fidem servare quilibet cogendus est.
- 222 Insuffrandum quando servari debet.
- 223 Fidei implementum descendit a iure natura.
- 224 Matrimonium an probet longeva cohabitatio; et an per famam probetur: et an per solam nominationem ibi et num. seq.
- 225 Matrimonium oportet probari cum omnibus suis qualitatibus.
- 226 Matrimonium an probetur per instrumentum dotis.
- 227 Matrimonium potest probari per affines, et parentes.
- 228 Matrimonium inter nobiles diversimode probatur. ibi d.
- 229 Matrimonium probare ex parte utile est.
- 230 Dos sine matrimonio esse non potest.
- 231 Matrimonium qualiter articulari, et capitulari oportet, ut concludenter probetur.
- 232 Consanguinitas quomodo probetur iure et affinitas.
- 233 Consanguinitas duplici de causa potest probari.
- 234 Consanguinitatis probanda practica.
- 235 Ascendentium primus gradus incipit a patre; descendentium a filio.
- 236 Collateralium primus gradus incipit a fratre.
- 237 Quid de iure civili; et quid de iure Cano. et qualiter utroque iure fiat talis computatio; et ratio differentiae inter ius civile, et canonicum, non sequenti.
- 238 Consanguinitatem qualiter oportet articulari, et capitulari, ut concludenter probetur. ibi d.
- 239 Matrimonium cum quibus licite contrahi potest, cum quibus non.
- 240 Mors qualiter probari debet.
- 241 Quilibet in dubio bonus praesumitur.
- 242 Vita humana quanto tempore durare praesumatur.
- 243 Mors an per solam famam probetur.
- 244 Mors accidentalis quomodo probetur.
- 245 Mors in causa modici praedicii sufficit probari per debiles praesumptiones.
- 246 Mors, attenta aetate, probari potest. et de alijs praesumptionibus, quibus verisimiliter mori poterit, probari, et de morte animalis mortui in longinquis partibus. ibi in fin.
- 247 Cadaver repertum per quos recognosci debet, et ad quid.
- 248 Medici pro recognoscendo cadavere debent in testimonium adhiberi.
Medici quot adhibendi sunt; et quando de veritate, et quando de credulitate deponere debent. ibi d.
- 249 Testes periti, ut medici et alij, an, et quando tenentur iurare.
- 250 Medici duo debent adesse, si haberi possint; si unus, unus sufficit.
- 251 Exceptio ad necessariam defensionem, quando valet, et quomodo probari debet.
- 252 Animus deliberatus quomodo probatur.
- 253 Affectus an punitur, sicut effectus.
- 254 Constitutio Mediolanen. in tit. de paen. §. homicida. quid disponit.
- 255 Animus deliberatus non est comprehensus in decreto gratiofo.
- 256 Animus deliberatus quid sit; et ad quid cognosci potest.
- 257 Damnatus propter animum deliberatum non gaudet immunitate Eccl.
- 258 Deus solus scrutator cordium.
- 259 Animus deliberatus est difficilis probationis.
- 260 Iudicis arbitrio relinquitur, an quis deliquerit animo deliberato, vel non.
- 261 Animus; et propositum distinguunt maleficia.
- 262 Animus deliberatus ex quibus inditijs cognoscitur.
- 263 Archibugium, seu sclopus, diabolicum est instrumentum.
- 264 Vulnera letalia quibus modis dicuntur.
- 265 Tempus intra quod cognosci potest, an delictum fuerit commissum animo deliberato, aut calore iracundiae.
- 266 Cum potui, nolui, cum volui, nequii.
- 267 Animi deliberati qualitates, an omnes probari oportet.
- 268 Statutum, loquens de probationibus simpliciter, intelligitur de veris.
- 269 Probationes factae in vno iudicio, nunquid fidem faciant in alio.
- 270 Probationes factae coram iudice incompetenti, operantur, ac si factae essent coram privata persona.
- 271 Testes ante publicationem eandem vim habent, quam scriptura privata.
- 272 Testes semper intelliguntur publicati illi iudici, coram quo deposuerunt.
- 273 Acta omnia, et integer processus exhiberi debet coram iudice ad quem, et non pars tantum.
- 274 Acta facta in vno iudicio, an fidei faciant in alio.
- 275 Probationes factae coram arbitro, an fidem faciant in alio iudicio.
- 276 Iudex ordinarius dicitur bonus vir.
- 277 Probationes factae coram arbitratore, an fidem faciant coram alio iudice.
- 278 Arbitrator secundum iuris ordinem, et acta, et probata sententiarum debet.
- 279 Arbitrator summarie, et de plano, alie, et basae, sententiarum potest.
- 280 Clausula (alte, et basse) et eius effectus.
- 281 Probationes in causa criminali, et in prima instantia, an fidem faciant in alia.
- 281 Appellatio an in causa criminali admittatur.
- 283 Constitutio Mediol. in tit. de accusat. §. a sententia, qua prohibetur appellari in sententia criminali.
- 284 Probationes in causa criminali exactissima requiruntur.
- 285 Probationes factae in causa civili, an fidem faciant in causa criminali.
- 286 Infamis quando inditium.
- 287 Probationes factae in causa criminali, an fidem faciant in causa civili.
- 288 Probationes factae in summario, an fidem faciant in plenario.
- 289 Cause summariae quae sint.
- 290 Processus omnis in contumaciam factus; dicitur summarius.
- 291 Acta facta in vno iudicio debent edi in alio, et fidem faciant.
- 292 Probationum materia a quibus latissime tractetur.

DE PROBATIONE TESTIVM.

Pars Tertia.

SEQVITVR videre in hac tertia parte principali de probatione testium, cum de eorum qualitate, & quantitate supra dictum sit; ad quod scire oportet, vt ordine procedamus, iuxta titum Iurisc. in l. 2. §. appellata. si cert. pet. probatione bifariam definiri, primo secundum Azo. in rubr. C. eod. inquit, quod probatio est rei dubie per argumenta ostensio. sed hæc non congruit, quia secundum Gof. illa habet locum in ijs, quæ probantur per instantiam disputationis, non autem in iudicio, vbi probatio fit per testes, & instrumenta, & plerumq; per inditia, & præsumptiones. secundo modo definitur sic: probatio est rei dubie in iudicio legitime facta declaratio. Sed quoniam quandoq; etiã extra iudiciũ probationes fiunt, quando actor ratum habet in iudicio dictum testis extraiudiciale, vt est videre Tind. latè in suo tract. de test. c. 5. & c. 10. à n. 8. vsq; ad nu. 20. & multoties dictum testis extraiudiciale est magnè importatæ, vt inquit Hip. de Marf. in l. eos qui. nume. 23. 24. & 25. ad leg. Corn. de fals. sed vt proprius accedamus ad materiam nostrã, mihi videatur sic posse dici. Probatio est veræ intentionis nostræ ad fidem, quorum non interest, siue iudicio, siue extra, necessaria cognitio. Dixi, veræ intentionis nostræ, quia verũ debet præsupponi id, quod petitur, siue in iure, siue in facto, & debet fundari intentione nostra super veritate, & non super fictionibus: nõ sicuti veritas dicitur lapis, ita super lapide fundari dēt intentio, vt fundamentum sustineat præsuppositam intentione. & ita super præsupposito probare intendimus. Docto. in l. edita actio. & in l. qui accusare, C. de eden. dixi, ad fidem, quorum non interest; meritò quia fides per testes, & non per partem est facienda iudici, l. j. C. de cõd. ob. ca. l. procurator. C. de ede. & etiam quia siue personaliter compareat, & ore tenus fidem faciat, siue in scriptis, quod fieri potest in certis casibus, vt in muto, de quo Abb. in c. de testibus. extra eo. & Gemin. consil. 142. idem si cõsuetudo permittat. Abb. ibidem. & Rom. consil. 204. nu. 8. fol. 58. & in alijs casibus quos ponit Pract. Stiac. c. 16. num. 76. Item quando testes in aliqua scedula sunt propria manu subscripti, vel in aliqua vltima voluntate; vt in l. hac consultissima, C. de testam. Rol. à Vall. consil. 36. vol. 1. & Crass. §. testamentum. q. 10. in princ. ijs duobus casibus probatio valere potest. Nam si testis non compareat personaliter coram iudice, quia obstat legitimum impedimentum, puta, senectutis, vel infirmitatis, vel quia esset persona egregia, de qua Bart. & Ias. in l. ad personas egregias. ff. de iureiur. tex. & gloss. in c. 2. de iud. in 6. dixi, in iudicio siue extra, quoniam non semper res in iudicio agitur, sed quandoq; inter partes conuenitur amicabilem extra iudicium, rem probari posse, vt in simili trad. Menoch. de arbit. iudic. cas. 108. cas. 141. vi. Farina. qui limit. 14. modis in tract. de test. q. 80. opp. 35. cas. 399. nu. 27. cum mult. seq. vi. si testis legat eius dictum in scriptis. 2. in muto. 3. parte, nec iudice cõtradictentibus. 4. in probanda fama. 5. qñ de petitia deponit. 6. in

facto implicito, & intricato. 7. in ciuilibus. 8. quando agitur de probanda ætate. 9. quando ita consuetudine vitur. 10. sic iubente Iudice. 11. in vilibus personis. 12. quando potest de facto procedi. 13. cum 10. 14. ait non plene probare. ego miror. addo 15. in causa interpretis vt in 4. p. car. 209. Item in Blesis, qui tardè ac magna cum difficultate loquantur, vt de Demosthene Dixit Cic. 1. de orat. cum ita balbus esset, vt eius ipsius artis, cui studeret, primam litteram non posset dicere. dixi, quorum non interest etiã, quia testis non debet esse particeps causæ, affinis, propinquus magis vni, quàm alteri. de quibus in l. parentes. in l. ob carmen. in l. testium. ff. eo. Nep. à Mont. Alba. eod. tracta. nume. 15. cum plurib. & latissimè Viui. lib. 1. op. 353. & op. 282. lib. 2. & op. 384. & lib. primo. & latè Emanuel Soarez. recept. sent. in verb. testes idonei. num. 185. cum plur. seq. probatio enim testibus, & fide tabularum constat. tex. in cap. forus. de verb. signific. Gofre. tit. de probat. §. species probationum. & ei credendũ non est, qui dicit, nisi probet. vt in l. qui accusare. C. de eden. cum simil. sed in materia nostra testibus & non testimonijs fides à Iudice adhibenda est. l. 3. §. Sabino. eo. de test. & declara vt in glo. lit. S. ex quo no. differentiam esse inter testem, & testimonium, quia etiam inanimata dant testimonium, vt infra de lapidibus & monumentis ac scripturis antiquis: verum testimoniorum est latior probatio, vi. Masc. de probat. in princ. vol. 1. & et quia nemo in causa propria testis potest esse. l. nullus. C. eod. de test. virtute tñ Iuramenti litis decisiui, & iuramenti in litè quis potest dici testis, immo Iudex in causa propria. Plot. in repet. l. si. quando. nu. 869. C. vnde vi. Dixi tãdem; necessaria cognitio: nam iudicem oportet esse instructum, & quidditatè negotij cognoscere. c. iudicantem. 30. q. 5. vbi iudicantem oportet cuncta rimari, & ordinem rerum plena inquisitione discutere, vt sciat reprobare malum, & eligere bonum. arg. l. scire leges. ff. de leg. & Bar. no. in l. admonedi. nu. 17. ff. de iureiur. Qui iudex hanc probatione omittente de iure non posset, quia iuris diuini est. c. nouit. de iud. Menoch. de arbi. iud. q. 24. Marant. Spec. aur. dist. 9. nu. 10. par. 4. Nam in ore duorum, vel trium stat oẽ verbum. merito igitur dixi: necessaria cognitio; qua habita, secundũ acta & probata, & allegata iudex suam debet proferre sententiam. vulg. l. illicitas. ff. de offi. præf. 24. q. 4. & hæc opinio ab oĩbus est amplectenda: & nunquid hæc opinio, et in causis criminalibus procedat. vi. Iul. Clar. §. si. q. 66. ver. scias. Did. Coart. lib. 1. var. resol. c. 1. nu. 6. & dicam inf. de Brachio Regio. Per cognitione namq; verum à falso, vt albũ à nigro discernimus, cum illud dñ cognitum, & inspectum, quod per oculos intellectus inspicitur, & cognoscitur. Bar. in l. 3. de acq. hered. Anch. reg. q. 9. nu. 23. lib. 3. que cognitio, seu scientia est habitus speculatiuus demonstratiuus, tōne vera considerans causas superiores, inferioresq; cuius finis est veritas, pratica verò opus, vt inquit Arist. 2. metaph. est supra. & ita iuri nostro adaptatur, put est tex. in §. iuris prudentia. & ibi gl. Inst. de iust. & iu. 15. Bar. tract. de test. num. 71. Pariterq; testi necessaria est cognitio in ijs, quæ facti sunt. Bar. d. l. admonendi. num. 17. text. in l. si. §. subscriptio nem, C. de iur. deliberan. & in auth. de test. §. si verò ignoti, cuius testis dispositio stat in effectu

- 17 in causa scientia. Bal. in l. prima. ff. si cert. pet. & dictum testis fundatur in intellectu, qui uidet & audit, ita inquit Arist. in problemat. intellectus. item testis debet habere memoriam de substantia negocij. Bal. in l. pen. nu. 5. C. de tex.
- 18 quæ sine. Deinde re percepta voce, (quæ uoces sunt passionum nota, ut ait Philosophus) explicamus, sed articulata, & formata. libro 1. Perherme. & l. Labeo. §. idem Tubero. ff. de suppellec. lega. loquela enim manifestatur. & in ijs quæ percipiuntur per alterum ex quinque sensibus corporeis, non ex scientia deponere debet. Bal. in c. nisi cum pridem. columna 4. de iust. & iur. Hinc dicitur, quod vox unius, sit vox nullius. l. iuristurandi. §. simili modo. & ibi not. C. de test. & quod uia uox præual et mortua. §. si
- 20 verò. in auth. de fid. instru. Spec. §. 3. de probat.
- 21 dicam instr. testis ergo per alterum ex quinque sensibus causam scientiæ reddere debet. Bald. Barto. & dd. in l. prima. ff. si cert. pet. Abb. in c. consuluit. de appellat. Cor. conf. 27. in 3. uol. cū causa rationabili.
- 22 Omitto alias probationum species, quæ sūt etiam per facti euentiam, ut rem oculis subijcere. iux. tex. l. si irruptione. ff. si reg. de quo dicā infr. sub num. 93. & etiam pro ut in notorijs, de quib. Dy. & Sal. latè in l. ea quidem. C. de accusat. & est omnium sententia, quod in notorijs ordo est, ordinem non seruare. c. ad nostrā. de iure iurand. Put. tract. synd. vers. notorium iudici. cap. 2. Pēt. de Ancar. consil. 179. incip. subtiliter. in fin. col. 1. Boss. in tit. quomod. proced. in cri. not. in princ. quod notoriū per duos testes probatur. Bart. in l. heredes. palam. ff. de testa. Masc. de probat. conclus. 1109. vo. 2.
- 25 Bald. in l. data opera. C. qui accus. poss. Marfil. in rub. de probat. num. 229. & illud dicitur notorium quod nulla tergiversatione celari potest. ut esse communem opinionē testatur Iul. Clar. §. si. q. 9. Emanuel Soarez. recept. sentent. versic. notorium. numer. 52. & in hac materia notorijs, vi. Iul. Clar. d. quest. 9. ubi latè. Foller. Pract. cri. vers. Item quod est notorium. Boss. in tit. de denunt. à num. 1. usque ad num. 9. ubi habetur, quomodo in notorijs sit procedendū.
- 26 & to. tit. quomod. proced. in cri. not. per instrumenta, & scripturas publicas, & priuatas, ut no. in c. sedem. de restit. spol. quod intelligendum est secundum Spec. eo. ti. de prob. §. 3. & in materia latè tradit D. Io. Maria Land. sororius meus in eius elegant. tracta. de publicat. & priuat. scriptura. Fit etiam probatio per famam. c. 3. de
- 27 probat. & quando fama sit inditium sufficiens ad inquirendum, torquendum, & condemnandum, est recurrendum ad Iul. Clar. d. §. si. q. 21. versic. fama, & ad Parid. de Put. tractat. syndic.
- 28 in verb. testis. c. 10. num. 2. 3. & 4. & quid sit fama, & alia multa, vi. Cassa. de indic. numero 2. Blanc. de indic. latè. numer. 44. & 311. Franc. Brun. ibidem. de indic. & tortu. in 3. q. 1. par. per tot. Boss. in tit. de inquisitio. num. 28. cum plur. seq. ubi inquit, famam non sufficere ad cōdemnandum, nisi de crimine constet, num. 30. & probatio per publicam uocem & famam est panes meis adeo tenuiflaxa, & quod in Decisijs est ualde periculosa, nisi statuto sustineatur in certis casibus, ut infr. sub num. 208. Item ex toreumatis, seu numismatibus antiquis, probatur antiquitas Imperatorū, prout pluries mihi toreumata, seu medaliæ ostensa fuerunt magna delectatione & studio, à nobilissimo viro

D. Baptista Viali patricio Ianuensi, qui in Medaliarum studio valdè delectatur, de quo nobili viro dicit Hubertus Goltez. Herdipolita Venetianus, in tract. suo numismatum antiquorū, ubi de diuersis vrbibus loquitur. & ex collatione, toreumatum, seu medaliarum antiquarum facta cum scriptoribus uerificatur toreumata, quæ fidem faciunt: facit illud euang. ostendite mihi numisma; cuius est superscriptio: Cæsaris. Dato ergo quæ sūt Cæsaris Cæsari, & q̄ sunt Dei Deo. Math. c. 22. & iste nobilis, Pater est prudētissimi I. C. D. Octauij Vialis nemini secundi inter excelsos viros almi Collegij Doctorum Ianuensium, cum quo ferè à primis annis familiaritatem, & cum tota eius familia habui, quæ benemerita est in tam Serenissima Rep. Ianue. Item locus testimonium præstat & facit inditium indubitatum ad torturam. Marfil. in sua Pract. §. diligenter. nu. 33. de antiquis, & cōn

29 cis, vi. Bar. in l. 1. nu. 22. ff. si cer. pet. Item per lapides monumentorum, finium, & insignium sūt probationes. iux. illud, testantur lapides. & per tex. in c. causam. extra. de probat. Hip. de Marfil. in rub. de probat. nu. 191. Cauale. Decis. 17. num. 1. par. 2. Spec. eo. ti. de probat. §. quot sunt species. num. 12. ubi etiam latè dicit de priuilegio, & sigillis. Bal. in auth. dos data. C. de donat. ante nupt. & Boer. decis. 105. nu. 9. Menoc.

30 de arbitr. iud. cas. 113. car. 114. Item per arbores uerustas, quo ad confinia, & per fontes, aquarū riuos, & flumina probationes sūt, latissimè per Hiero. à Mont. in tracta. suo de finib. c. 28. num. 3. & c. 19. & per to. & Masc. de probat. concl. 395. vo. 1. accedit illud testiculorum habens magnam quantitatem, & dicitur, quod castratus collo eos tenet appensos, ne dicatur quis carens membris in habilis ad celebrandum. At noster sermo duntaxat dirigitur ad probationes, quæ sūt per testium dicta, & attestationes, & hic quarto, si statutum dicit, quod probatio non ualeat, nisi fiat per scripturam; & illa fit

31 per testes, an sustinebitur. de hoc dixi supr. par. prox. nu. 170. lit. g. & re uera in certis casibus ualeret, non obstate statuto, & primo in omnibus causis pijs. ut tenet Bald. in l. prima. C. de sum. trin. & fid. cath. Marfil. in rub. de probat. nu. 48. & est communis. secundo in criminali Anchar. conf. 55. & latè Marfil. ad statutum d. rub. de probat. num. 33. usque ad nu. 65. Hipp. Bonacoll. in eius elegant. questio. Criminal. in

32 verb. pax. ubi inquit, etiam si pax non esset admittenda, nisi per scripturam, & esset admittenda per testes, nihilominus ualeret. & tenet Alex.

33 cōf. 77. vol. 2. & de qua sup. tetigi plenius. n. 156. p. 2. 1. p. princ. & insertur: et statutū Mediol. in quo cauetur nō posse probari re esse feudalem per testes. ut d. n. 170. lit. g. Nā si quinq; testib. probaretur, nihilominus ualeret probatio, quia ius civile quinq; testes loco scripturæ præstat. l. testiu. C. eo. & Min sing. obser. §. centu. 1. Item limita tur qñ probatio fieret simul cū instrumentis, & testibus, est. u. casus mixtus. Dec. in c. sicut cōsuetudo. vers. postremo in 2. & 6. limit. ut per Boss. tit. de princ. & priuileg. eius sub nu. 253. qui contrariū pluries seruatum ait in Senatu Med. Bar. in l. certi conditio. §. quoniam. ff. si cer. pet. Bal. conf. 270. lit. i. Fely. c. 2. col. 6. de probat. Alex. conf. 68. nume. 2. vo. 2. sed si testis se referat ad scripturam non ampliat probationem plus quā scriptura facit. Afflict. decis. 72. numero 7. item facit ad aliud simile statutum quod Bannum

nec emancipatio possit probari per testes, nec quod fuit sententiātū; quia parte non oponente valet probatio per testes. Cott. in mem. in ver. statutū Mediolani, vbi alleg. Dec. cōf. 11. Cast. in l. peto. §. vlt. in fi. de leg. 2. Item tale statutum non habet locum in probāda absolutione. Masc. de probat. concl. 22. in fi. idem instrumēto procurat quod mandatum appellamus, quia si erit deperditum, per testes probari poterit, & est eo. op. de qua gl. in l. maritus ff. de procurat. vbi doct. Ias. in l. 1. C. de eden. vbi quinq; modis limit. Vant. de nullit. ex defec. mādati, n. 70. Boerdecif. 154. Masc. de probat. concl. 1011. vo. 2. vi. infr. nu. 114. lit. f. ver. quid de mandatario in fi. par. seq. Sed an potius fides sit adhibēda testi, quam instrumēto, & e contra; vi. Spec. in tit. de inst. edit. d. §. testat. ver. sed si alij testes, vbi enumerat. 29. casus, in quibus magis creditur scripture, quam testib. subiicit deinde, quod iuxta negotij qualitatem iudex considerat, & adaptat

34 reprobationes. Nam quādam melius probantur per instrumenta, quā per testes, vt sunt atestationes testium defunctorum, sententia arbitraria, & pactum plura continens capita, cismilia. Quandoque nonnulla magis apte probantur per testes, quam per instrumenta, vt numeratio pecuniar, cōsensus matrimonij, crimē, & similia: & in quibus casibus ēt magis scripturæ credatur, quā testi. est Auth. de æqual. dot. §. quia ergo, & §. sancimus. in Ant. de exhiben. & introduc. Reis, & dixi sup. nu. 70. Carol. de grass. super Regal. Franc. li. 1. ver. §. car. 86. Ias. in l. admonendi. nu. 127. de iur. iura. vbi ait cessare iuramentum suppletorium quando probatio non potest fieri nisi per scripturam, quod est menti tenendum. Crimen etiam per scripturā probari potest, vt in cōiurationibus, secundum Bal. de vbal. in sua pract. de probat. q. 1. fol. 31. Masc. de probat. concl. 460. vo. 1. & quid si testis redarguitur de falso, & vellet se excusare, sartinā iniiciat super dorsum tabellionis, in quibus tabellionem aliter scripsisse, quā quod ipse deposuerat; cuius magis sit credendum, testi, an tabellioni, & cetera, data paritate bonæ vocis, cōditionis & fame inter testem, & tabellionem, potius pro tabellione præsumitur: & ita distinguendo tenet Pract. Pap. in for. iura. test. gl. & falsitate, secundū distinct. quam recenset Odofred. facit text. in c. cū Ioannes Heremita. extra de fid. instr. & latē dixi s. in 1. p. nu. 56. Ferrer. Caut. 16. vbi ait credendum esse magis Notario quā testi dicenti non dixisse id quod notarius scripsit. Paul. de Ca. in l. errore. C. de test. Guid. PP. Decif. 130. & ibi Add. maximē quādo Notarius est bonæ vocis & fame, vt s. nu. 170. dixi De hac reui. Foller. in prac. i. ver. & demū Repeatur nu. 14. vbi alleg. Granat. consil. 47. & v. etiam Bal. consil. 345. vo. 3. Soc. consil. 143. col. fi. uo. 1. Scrib. in l. Domitius libr. de testa. vnde si testis negat fuisse rogatus, nō per hoc instrumentum redarguitur de falso. Pap. in for. lib. vt sentent. rescinda. gl. fuerunt. verum Capic. de cif. 61. nu. 5. dicit quōd in causa ciuili potius creditur Notario quām testi, secus in causa criminali. idem decif. 94. nu. 1. Fely. in c. cum causam de test. Soc. reg. §. 14. Didac. Coaru. resolut. li. 2. c. 13. Clar. verō in §. falsum ver. pone testis inquit, quod ad puniendum de falso neutri est credendum; & v. omnino Saly. in l. si quis Decurio. n. 4. & seq. C. de fal. At in alijs casibus Clar. videtur tenere, esse magis credendum regulari-

ter Notario tam in causa ciuili, quā in criminali, & quod huius timore quando testis sine præsentia Iudicis à solo Notario examinatur, quod solet adhiberi ꝑ cautela, ut testis se subscribat, & ego etiā multoties practicaui me iudice ex causa recipiente dictum testis absque notario, & si testis ignorat scribere, tunc vocato alio coadiutore ipse nomine testis se subscribat, quod re vera est quid arbitrarium iudici. ar. l. 1. & 3. de test. vi. j. in §. par. nu. 172. lit. M. & num. 89. Nunquid autem magis credatur testi quā iudici. vi. Bal. in c. nostram. circ. princ. extra de procur. Ias. in l. sciendū nu. 4. de verb. op. Cott. memor. in verb. Iudicis præsentia. Nunc ad rem, scire oportet, multa esse necessaria ad validitatem dictorum, & atestationum testium: & primo testis debet examinari à suo iudice ordinariam iurisdictionem habere, vt s. in fi. primæ par. & j. in tract. de Brachio Reg. nisi ob necessitatem, ut ibi quia periculum esset in mora quod testis esset statim recessurus, vel per casum fortuitum, puta incendij, naufragij, mortis, & huiusmodi. Bar. in l. 2. & ibi Addit. C. de naufrag. lib. 11. Crauet. consil. 2. vol. 1. Masc. de probat. concl. 272. vo. 1. Nec laicus Iudex poterit se ingerere irrequisitus ab Ecclesiastico Iudice, in examinandis testibus interesse ecclesiasticæ personæ tangentibus directè aut per indirectum. tex. in c. decernimus, vbi Abb. de Iud. c. cum laicus de reb. eccles. non alie. cum alijs simil. Nec etiam poterit Iudex laicus examinare testes in ecclesia absque licentia superioris. Car. clē. prima, c. 1. de præben. l. legata inutiliter de legat. 1. Domus Dei domus oronis est, diuinisque incumbendū, & non in forensibus negotijs, lo. euāg. cap. 8. ꝑ licet iuramentum in ecclesia præstari possit, quia est iuris diuini. vt infra dicitur. Bar. tol. & Bal. in l. nemo num. 6. C. de fact. sanct. Eccles. & quod dictum est de teste non examinando coram alieno Iudice, alioquin non probat; hoc verum, nisi ad requisitionem sui iudicis alienus iudex examinare requisitus fuerit, ut seruatur in pract. præcipue in causa ciuili, & dicam infra, vel nisi repetatur coram suo Iudice, vt infr. dicam. numer. 80. in 3. par. Marant. in 6. par. de test. produc. num. 6. tamen si pars consenserit, valet testimonium, etiam coram alieno iudice. Bar. in l. 2. nu. 4. ff. de ferr. Diaz. reg. 753. spec. eo. tit. §. nunc tractandum ver. debet quoque iudex. Tiraq. in l. Boues. §. hoc sermone. limit. prima, col. 1. de verb. oblig. ubi si testes minus legitime recepti fuerint, tamen consentiente utraque parte tenet eorum dictū. Due. reg. 23. alioquin testes inordinate recepti non probant, etiam quod essent recepti à Cardinalibus. vt dixit Bald. in Auth. sed si quis. in vltima column. C. de test. & idē testis non legitime examinatus, non facit inditium, etiam si talis testis sit idoneus. Bal. in c. 1. §. Sacramentum. 2. colum. de consuetud. rect. feudi. Ias. in l. admonendi. colum. 81. in fi. de iur. iurand. vi. infra in tertia part. sub numero 172. vbi ponitur vna fallent. In ecclesiastica persona consensus in iudicem laicum non prodest nec tacitè, nec expresse. C. Iudex. & c. cum laicus. de reb. eccles. non alien. & sup. adduxi. Caualea. decif. 45. numero 77. fol. 710. parte prima. Nat. consil. 445. nu. 17. & 18. vol. 1. Abb. in c. 2. n. 19. de re. iud. & dicā infra nec ēt cōsensus in iudicio, per ea, quæ statim dicam in sequenti re-

questit. & primo, testis debent esse productus à parte, vt per Spec. eod. tit. nostro. §. qualiter autē sint producendi testes, nisi essemus in casu, quādo iudex ex officio sumeret informationes; vt in omnibus criminalibus, grauisissimis, & atrocibus, & causis arduis, Prae. Foller. Cano. fol. 121. nu. 34. in fin. Bar. in l. 4. §. hoc autem iudicium. ff. de damn. infect. Gomel. varia, resolut. par. 3. in tit. de delict. nu. 49. c. 1. vbi ponit species delictorum, & Iul. Clar. lib. 5. sent. §. 1. Secundo principaliter testes debent deponere iurati, alias eorum dictum regulariter non valeret; vt in l. iusiurandi. Cod. eo. & in l. si quando. ff. eo. Amad. tracta. synd. nume. 183. Bar. & Bal. in l. solam. Cod. eo. debet testis iurare de veritate dicenda pro vtraque parte. glo. tex. & Bar. in auth. sed iudex. C. de episc. & cler. & est communis op. Scribent. in l. edita. C. de eden. Nell. eo. trac. num. 59. latē de hoc Menoch. de arb. iud. q. 26. car. 19. num. 5. vbi inquit, dictum testis sine iuramento qualem qualem probationem facere; & formam iuramenti ponit Prae. Pap. in for. iuramenti testium & ibi gloss. in verb. super tota causa. Nell. eo. tract. num. 59. & iuramentum hoc est iuris diuini: nam iurauit Dominus, & non poenitebit eum, inquit Psal. centesimus; est etiam tex. centesimus nonus vel centesimus decimus secundum Hec. in c. & si Christus. de iur. iura. & Chinam Philosophum, fertur, hoc iusiurandum seruasse ante tempora Christi, ut refert Basil. in lib. quod ex libr. gent. pro si. poss. & Cecero in oratione pro Quinto Roscio ait; qui propriam fidem spernit, & iusiurandum quoque spernit; qui locus à me diuersimodē intelligitur, quātm faciat Bonacoss. in suis. q. crim. in verb. iuramentum, vbi etiam recenset Dioysium Tyrannum dixisse, quemadmodum puerilis decipiuntur, ita viri iure iura. & certē hoc dictum, vt Tyranhūm, est respuendum, vt fecit ille Herodes tyrannus qui propter iusiurandum fecit amputari caput sancto Ioanni Baptista. Mat. c. 6. in euangel. aliter enim apud Christianam religionem, obseruatur. Nam quotiescunque absque interitu salutis aeternae iusiurandum seruari potest, illud est seruandum. tex. in c. cum contingat. vbi Felyn. & Alcia, qui de comuni restatur. abib. num. 101. de iur. iura. Abb. in c. significasti. nume. 8. de elect. Pau. de Castr. cons. 98. vol. 2. Cot. memorial. in verb. fideiussor in demeritis. & qualiter intelligi debet vi. So. Junio. consil. 3. nume. 40. vol. 2. vbi dicit, quod tunc illud iuramentum est seruandum, si secum habeat tres comites, scilicet iusticiam, iudicium, & veritatem. c. quanto. & c. tua nos. de iur. iuran. inuentum enim fuit iusiurandum propter dubitationes populi, vel recipientis, ut est glo. 22. q. 1. in sum. quam commendat And. Sicul. in rubr. de iur. iura. in clem. refert, & sequitur Bonacoss. di. q. crim. verb. iuramentum, & iudex debet omni cura veritatem querere, in vetu. iur. mena: nam non est in dubio presūmēdum quem iurando falsum in memorem suae salutis. l. vlt. C. ad leg. Iul. repet. & ista iuramenti substantia attingit nedum interesse partis, sed & credulitatem Iudicis. vt in c. iudicantem. 30. q. 5. & dixi num. 3. in 3. par. Nam fides est fienda iudici & non parti. l. eos. C. de test. Pacia. de probat. c. 59. uum. 62. lib. 1. Secus est de citatiōne, vt j. dicam & vi. Tind. eo. tract. c. 1. num. 4. & seq. & iuramentum dat robur dictis & attestationibus testium exemplo Domini qui iura

uit. & in alio loco dixit: Amen amen dico vobis. Ioan. ca. euang. Amen iurandi formula non est sed afferendi, & facit iudicantem indubitanter credere; quinimmo & si per partem aut à statuto fuisset remissum iuramentum & altera pars suos produxisset testes iuratos, isti in paritate praualerent testibus non iuratis, quod facit nu. 170. eum seq. fol. 45. & 46. Vital. tract. claus. de errore testis. fol. 22. r. Nec videtur tuta op. 44 Tind. eod. tract. de test. cap. 9. nume. 17. in prima par. vbi tenet, quod iuramentum testis non sit de substantiali forma, ea videlicet ratione, quoniam sicuti testimonium potest per partes remitti. cap. tuis. extra. de test. & ibi Felyn. nu. 6. ita & iuram. quae consequentia non tenet. Nam iuramentum hoc est iuris diuini, ut superius dixi, & pulchre explicat Menoch. de arb. iud. q. 26. num. 3. Alcia. Parerg. lib. 8. c. 2. Alex. ab Alexan. l. 5. genial. c. 10. vnde sequitur communis illa opinio, quod nec per Imperatorem, quinimmo nec per Pontificem posset dispensari, quod tollatur, vt eius suspēdatur effectus. Marf. in pract. §. diligenter. nume. 66. Soarez. recept. sent. in verb. iusiurandum. nu. 280. Vvii. com. op. 297. col. 3. nu. 9. vol. 1. & Menoch. vbi s. nu. 3. Ancarau. consil. 226. vbi omnes praebet laudes tali iuramento quamuis potifex possit absoluerē à iuramento obligatorio. Cod. quanto & ibi glo. in uerfi. absoluit. de iure iuran. quod iuramentum non possit per partes remitti tenet Caval. decis. 23. nu. 5. & Dec. 21. num. 66. par. 1. quamuis de iur. statuario loqui videtur. At per hoc non sequitur, quod si potest per partes testimonium remitti, ergo & iuramentum: & si potest remitti iuramentum, ergo non est de substantia; nam hęc consequentia non prodest. & in terminis hanc partem tenet Cott. memorat. in uerfi. testi non iurato. super quo non insideo. quamuis Minsing. obser. 99. cen. tu. 3. dicat iuramentum ab imperatore relaxari posse, tamen non loquitur de iuramento quod datur testibus, sed de iuramento fidelitatis. & text. in c. tuis. de test. & doctē entes iuramentum posse remitti per partes, intelligi debent de iuramento extra iudicia literi, non in vim iuramenti iudicialis. quod prestat iudice mandante. Vnde si remitteretur tale iuramento iudiciali, nō dicerentur testes sed potius Iudices, vel non dicerentur testes in for. iudicio recepti, quia iuramentum est introductum de iure diuino, vt sup. n. 44. & ad publicum bonum, quia ut sup. fides est fienda iudici & non parti. Mathes. in l. 1. c. si vnus ex plur. appell. num. 2. & partes non possunt remittere id quod respicit credere iudicis, sed quod attinet ad eorum interesse tantum. per l. 7. de test. & iudex iustus agit cum iuramento. per supra. et. facit tex. in l. nemo potest de leg. 3. Gomel. var. resolut. de success. contr. testa. sub nume. 12. versic. secundo. non obstat tom. 1. cap. 11. in mo. videtur non posse aliquod rescriptum, nec rescriptum, nec remissum intelligitur per clausulam nulla iuris solemnitate, quae sine figura iudicij, & seq. Fely. in c. si diligenti. n. 8. de for. cop. nec citatio sublata intelligitur ex dictis clausulis, & c. 45 iuramentum sit de necessitate, probe explicat. Io. Cro. i suo trac. p. 7. vbi ampliat procedere, et si procedatur summarie, & de plano sine strepitu, & figura iudicij. per Bartol. in extrauag. ad repti. in dictis verbis, & de importantia dicto 46 verbis. in vi. Tra. claus. Vital. & Celi. Vgo. in uer. clausula, & in verb. de plano, & c. & procedit etiam

etiam in quibuscunq; personis, quæ in testimonio producantur. Abb. & cano. omnes in c. testimonium. de test. Spec. eo. tit. §. 4. omnes. n. 47 testes coguntur iurare. ita Sp. ibi. sub pœna de iur. in dicta multa, & de iure cano. sub. pœna ex communicationis. to. ii. de test. cog. Verum si testes nolent iurare etiam in dicta multa, poterit in causis criminalibus cogi. l. iusiurandi. ubi Doc. C. de test. & poterit adhiberi tortura dupliciter primo ut iurent, & si adhuc erunt obstinati, tunc recipiatur eorum dictum, & secundo repetatur eorum dictum cum tortura vt conualidetur, per ea quæ dixi infr. in 4. par. n. 101. & n. 162. & omnes quacumque dignitate perfulgeant tenentur iurare nullo excepto quando deponunt tanquam testis in ijs quæ percipiuntur per sensum corporeum. Io. Croc. eo. tract. d. par. 7. n. 227. cum pl. seq. & debet iurari legitimo modo, & non minus legitime. alioquin non valet arg. l. quoties. ff. qui satisfac. cog. Burr. de test. nu. 53. tex. in c. causam ext. de test. & 35. q. 5. de parentela. Lan. celot. instit. cano. tit. de probat. §. quod si testes, vbi inquit, non valere iuramentum testis, de non deponendo iurantis, & quæ personæ teneantur iurare vi. Traquel. in tract. præscript. §. primo gloss. 8. regulariter omnes tenentur iurare. cap. nuper. extra eo. lem test. c. omne quod 22. q. 1. & Doct. in d. c. tuis dispositionibus. de test. Fely. & Alcia. d. c. Io. Croc. d. tract. par. 7. n. 227. & nu. 228. cum plur. sequunt. vbi ponit octo fallentias ad regulam, quod dictum testis teneat sine iuramento. primo quando iudex deberet 48 in causa procedere, nulla solemnitate seruata. Sed non est hæc prima fallentia vera per ea, quæ dixi mox supra, & tenet etiam Bald. in l. presbyteri. C. de episc. & cler. & alij cum quibus etiam tenet Croc. ibi. & ita malè videtur sentire Bartol. in l. filius fa. de donat. Nec tenet ex supra dicta causa secunda fallentia, & de veritate aliam fallentiam. vi. Tind. d. par. 7. a num. 228. vsque 49 ad numer. 232. quarum nulla nec communis, nec iura est: Nam si nec Imperator, nec etiam summus Pontifex illud auferte possunt, quia iuris diuini est, vt dictum est; quomodo ergo per partes, aut per aliam personam poterit remitti iuramentum? & quædo remitteretur, esset extrajudicialiter stare assertioni illorum, nec verè testimonium nec attestatio legitima diceretur. d. cap. tuis depositionibus. extra de test. l. iusiurandi. C. eo. Tertio super notorio. Quarto, si statutum hoc permittat, qd an fieri possit dixi supra nu. 42. Quinto si de mandato superioris sublatum sit. quod intelligit ut sup. nu. & vi. Bal. in l. milites. C. de testa. milit. sub num. 6. & Soc. reg. §. 16. & Viui. co. op. fo. 298. Item, ad officium iudicis pertinet in examinatione testium deferre prius tale iuramentum, & non ad instantiam partium. ut in auth. hodie C. de iur. iuran. propter calu. tenet Azo. in sum. C. de vend. reb. ci. §. i. sub. n. 2. li. 11. vbi inquit Duces militiae propositis sanctis Evangelij iurare debere. §. quod autem. in Auth. ut licet. matr. & au. ad ministratores verò tactis euangelij iurare debent. in auth. iusiura. quod præstatur ab ijs. sicut officiales iurant, tactis scripturis, seruare statuta. vt late Bonacoll. in suis question. crim. in verb. iuramentum. Afflict. super constit. reg. in prælud. decimo. de iud. sub num. 8. las. in l. lecta. co. 2. de iur. iur. Nat. conf. 19. vbi ponit fallent. per to. & 52 licet communis sit opinio, quod in iuramento non sit necesse tactus scripturarum, vt per E-

manuel Soarez. recept. sent. in verb. iure iuran. 329. tamen communis stylus & obseruantia aliter se habet, a qua non est recedendum. Iudei vero iurant super literis Hebraicis, aut super puncta calami dicentes: sic iuro per Deum verum & viuum qui dedit legem Moysi in Monte Sinai. & Princeps Sacerdotum adiurauit dicens: Adjuro te per Deum viuum, ut dicas nobis Mat. in Euang. capitul. 26. & de hoc iuramento Spe. in §. restat. n. 17. tit. de iura. Calu. Marant. de or. Iud. p. 3. n. 50. & 51. 52. si verò Hæbreus per legem Evangelicam iurauerit tenetur ad obseruantiam & est cogendus seruare. Innoc. in c. & si Christus de iur. iura. sed in causis criminalibus Iudeus contra Christianum non iurat, nec testimonium dicit ut infr. & in c. Iudeus. vbi Cano. de iud. Croc. eo. 4. par. n. 41. vbi in civilibus consentiente Christiano poterit testimonium ferre. Marquar. tract. de iud. par. 2. capitul. 5. nu. 15. & est co. op. Borfat. d. conf. 285. num. 16. & 17. volum. 3. vi. Mascar. concl. 945. Apud Indos Iaponenses sic fertur iuramentum: accepto papiro folio, & ferro ignito inuoluto in manu iurantis stringitur vtrumque & inuocatur super iurante ira Cami, & si papyrus est ab igne illæsus, signum est innocentia, si autem combustus, est iurantis in culpa. Caterum Religiosi tacto pectore iurant. Auth. sed iudex C. de episc. & cler. cap. fi. & ibi glo. de iura. calu. Milites nobiles super Pomoensis iurare solent. & Amalij super os & oculos. vnde versus

Per questa bocca, per questi occhi giuro.

Per quelle chiome oue allacciato fui.

An autem attestatio notarij, qua simpliciter scripta sit in præambulo examinis talis testis citatus & iuratus, sufficit. Si non dicat qua die & hora vel non corporaliter tactis scripturis iurauit, & breuiter non potest de nullitate dici, secundum Bal. in sua præct. quæst. 9. circa probationes. fo. 34. secus, si non constaret ullo modo quod esset iuratus. Similiter de examine nulliter facta secundo loco quia non derogat priori depositioni facta seruatis seruandis glo. vlt. ca. cum causam de res. sicuti publicatio testium nulliter facta non impedit examen ad vltiora. cl. 2. in primo de test. Vant. de nullita. quoties & in tra quod tempus. n. 38. Ro. sing. 31. quia quod non est legitime factum, est ac si non fuisset tactum. l. 1. §. penul. ff. quorum lega. sic ante publicationem possunt recipi testes, nimirum si etiam post publicationem nulliter factam. In dubio autem si non constat de iuramento, nihilominus præsumitur quod testis iuratus deposuerit. Mascar. de probat. concl. 1362. n. 13. Præterea est sciendum, quod secundum magis co. op. potest iuramentum præstari per Procuratorem. Viui. co. op. in verb. iuramentum. fo. mihi 136. & fol. 256. D. Bursat. conf. 285. trita sunt n. 26. vo. 3. licet contra Ro. sin. 8. & Bar. in l. qui bona si. §. alieno. n. 17. de Dã. infe. q. op. mihi magis placet, iudex & reddit certior. nã si debet videre 54 quo vultu quo colore testis deponit, cur et non det videre quomodo iurat. & no. qd licet clericus examinetur coram iudice laico, tamen debet iurare in manibus sui iudicis ecclesiastici. Spec. tit. de test. §. quarto, & faciunt de causa in tertia par. Intellige in causa civili nec potest sine licentia expressa coram laico testificari in causis laicorum. Fatinac. quæstione sexagesima prima, numero octogesimo, & octogesimo octogesimo septimo, parag. vbi aliter

quam per assertionem notarij debet constare. Si tamē fuerit examinatus sine licentia, tenebit eius depositio. num. 84. Sicut etiam tempore peccatis, num. 85. & quando simul cum suo superiore examinaretur, vel eo. presente. d. nu. 85. & 86. vi. infr. num. 62. in hac. p. In practica igitur iuramentum testi est necessarium, & defertur a iudice, presente aduersario, vel saltem absente, sed citato, vt dicat: statim, & debet deferi iuramentum non in die feriato. vi. Nat. in suo manual. confess. cap. 25. num. 45. & vi. Farinac. eo. tit. 9. 80. num. 55. & seq. nisi timetur de absentia, vel morte. Apostill. ad Spec. d. §. quarto, de test. lit. fol. Alber. de Malet. eo. tract. num. 49. vel nisi esset in causis criminal. in quibus mora afferret præiudicium veritati, & subsit timor subornationis, & ita omnes curiæ. & quod non debet regulariter testis iurare die feriatæ, vi. Pannorm. in capitulo primo, in fin. de fer. gloss. & doct. in c. fraternitatis. de test. est tex. in l. dies festos. C. de fer. & Spec. eo. tit. n. 6. §. 2. Sed in causa criminali contra quosdam incarceratos maritimos die Ascensionis, nedum iuramentum, sed etiam ad torturam deueni; qua die ad venerandum sacratissimū Sanguinē D. N. I. E. S. V. Christi magna multitudo concurrit Mantuæ, vbi in Ecclesia S. Andreæ, cuius Reuerendiss. D. Tullius Petrozannus est Antistes, custoditur tam venerabilissima Reliquia, & quibus diebus fiunt mundinæ per octauam Ascensionis, & eod. stuit marioli, quorum duodecim torti, & confessi ea die fuere. per tex. in l. nemo. C. de sacros. Eccles. Vterius testis debet iurare antequam deponat. c. hortatur. 3. q. 9. & toties quoties repetitur. tam ad instantiam partis super eius interrogatorijs, quam ex officio auct. hoc sacramentum. C. de test. cap. fraternitatis. eo. C. in d. l. iurandi. C. eo. Minst. obser. 77. Oriæ. eo. tract. n. 7. si tamen post eius depositionem immediate iurauerit valet. Nell. eo. tract. n. 66. & Alber. de malet. ibidem. cap. 7. n. 65. sicuti etiam potest quis præcipuè in causa civili iurare de veritate dicenda vna die, & altera die deponere, dum modo deponat in termino. nisi per partem aut per iudicem steterit: quia si iurauit in termino, poterit ext. terminum deponere: Capic. decis. 19. nu. 2. Bernar. Roca. in sua pract. de iur. testis. Tandem debet testis iurare in Iudicio & non extra. Mascar. de probat. in præfat. quaest. 5. nu. 89. Nisi ob egregiam personam, vel alia de causa Iudex aliunde permittat iuramentum præstari. l. ad egregias. de iur. iuran. & de iuramento & eius requisitis trad. latè Farinac. d. tract. de testi. q. 74. n. 5. & seq. & per tot. vsq; ad n. III. est etiam communis opinio, quod testis non iuratus pœna falsi ordinaria non est puniendus, sed extraordinaria, secundum Bald. conf. 106. vol. 1. Alex. in l. edita. n. 9. C. de eden. firmat. Clar. lib. 7. sen. §. falsum veru. tu. scis. Menoch. de arbitr. iud. cas. 306 num. 30. car. 662. Alex. conf. 145. volum. 6. testatur. de communi. Plot. in l. si quando. numero 716. in fi. C. vnde vi. Viui. co. op. fo. 298. Secus si dictum esset nocibile, vt dicunt communiter prædicti Doct. nam testis etiam non iuratus pœna falsi ordinaria esset plectendus; quia peccatum dupliciter fecit, sibi, & alteri, & de iure communi illa dicitur pœna ordinaria falsi, vt puniatur eadem pœna qua puniendus esset ille, contra quem falsum deposuit. Bal. c. 1. col. 9. vers. item quod falso. de pac. tenen. Mars. pract. §. superest. num. 16. vi. infra numer. 60. iuramen-

tum hoc datur, vt sapius dictum est, super veritate dicenda. d. l. iurisiurandi. vbi Iaf. Alex. & alij. quod procedit etiam quod Reus fuisset absolutus. ut nouiss. per Cabal. cas. 165. n. 12. & iurans falsum, incidit in piuriū, qd est mendaciū iuramento firmatū. 2. q. 2. Clar. dict. lib. 5. sen. §. periuriū. in prin. vbi latè de pœ. periurij. Menoch. d. cas. 306. vbi de pœna falsi. Cla. §. falsum. vers. testis. & pœna talionis adhuc contra testem viget. Duen. reg. 27. Bal. in l. 2. cap. de reb. cred. Clar. §. si. q. 81. Bar. l. 1. §. ff. ad leg. cor. de sic. & ultra etiā, quod efficitur infamis, repellitur ab agendo, & testificādo, ita tenet gloss. in c. p. uas. in verb. adulteri. de sumo. & est com. opin. testatur Alberic. in l. Lucius. n. 3. de infam. Menoch. de arbit. iud. cas. 219. per ro. car. 270. nec ei vnquā defertur iuramentū suppletorium. & est com. opin. de qua per Socin. in cons. 136. sub n. 9. lib. 4. de quo iuramento suppletorio latè habetur p Doct. max. Iaf. & Curt. Senio. in l. admonendi. & ibi. Purpurat. ff. de iure iuran. latissimè Soci. in reg. 204. & ibi multas ponit fallentias. Lance lot. Corrad. in suo tract. de præto. lib. 1. c. 19. §. 2. sub tit. de iuramento, pagina. 154. & in hoc proposito scias quod valet statutū per quod prohibetur, ne credatur testi et fide digno ad effectū, ut producens nō possit iurare in supplementū, ut per Ro. Sing. 757. Croc. in l. 1. §. eadem. n. 18. ff. de ver. ob. per Afm. prac. §. 19. c. 39. & vi. infr. n. 160. & 179. ubi de periuro dixi. in 3. par. ¶ Et tamen habitari potest testis a periuro à Papa. est co. op. de qua testatur. Corset. sing. in ver. testis. vbi dat limitationes. 14. & periurus non facit inditium aliquod. Rui. conf. 7. prope. fi. vol. 5. Cefal. conf. 233. per ro. vo. 2. nec et. cum tortura. Menoch. de ar. iud. cas. 103. n. 16. & testes probantes periurium debent esse omni exceptione maiores, iuxta illud Poet. Carere debet omni vitio qui in alterum paratus est dicere. & si per te singulare fuerit probatum, tunc non dicitur semiplene probatum. Bal. in l. qui sententiā. c. de pen. Afflic. de feud. tit. de controuers. illustr. c. si autem. n. 28. car. 20. Decia. de delic. to. 2. lib. 6. tit. 12. n. 18. fo. 34. & quibus penis periurus afficitur. vi Capel. Tolos. decis. 17. in Addit. & Cla. §. Periurium. §. repelluntur. Vbi ait procedere quando quis iurauit super licito, secus si iurauit super illicito: quia si est periurus in hoc non repellitur. Far. in d. trac. q. 56. ar. 5. n. 186. vbi ampliat. ro. n. & Lim. quatuor mo. & Afflic. decis. 36. ibi Addit. ponit casus quindecim in quibus non præstatur iuramentum suppletorium. 1. quā nō est verisimile id, super quo iuratur. 2. quando est verisimile iurantem deierare. 3. non datur vsurario. 4. nec illi qui iā falsum deposuit. 5. in causa Matrimonij. 6. non ei qui factū ignorat. 7. non datur super insolitis. 8. non in causis criminalibus. 9. quando testis verisimile nō dixit. 10. in causa prescriptionis. 11. in causis magni præiudicij. 12. non datur spurio. 13. quādo testis probat præsumptiue. 14. quando præsumptio est contra probantem. 15. Quando actor plene probauit. non datur reo semiplene probante, nisi quando in causa reconuentionis Reus efficeretur Actor, vi. Anca. conf. 227. Bertaz. conf. 11. late Mars. in rubr. de probat. Sed postquam subiecta materia postulat, quero, an ille qui iurauit amico suo secretū suo nō reuelare, et qd solēnt iurauerit, an dicto iuramento nō obliate poterit cōpelli ad reuelādū illud secretū. & bñ dico tene-ri reuelare si iudicio vocetur, quia iuramentū est

est seruandum quando animæ detrimentum affert. per supra dicta nu. 42. nam celare veritatem peccatum est sup. in 1. par. n. 5. lit. A. Cic. in uectiua in Salustiu. l. si in illius est, scilicet in iudicio & quando potest liberare proximum à malo considerabili, & non intelligitur in iuramento inesse peccatum. e. non est obligatorium de reg. iur. & ideo siue cogitauit de iudice siue nō, tenetur vi. Masc. de probat. qui hanc. q. mouit. q. v. nu. 50. ad leg. pom. vi. S. Thom. super 4. distinct. 2. r. q. 3. artic. 1. Marf. in l. vtrum. nu. 5. & Inoc. in c. qualiter. & quando. il primo de accusat. Alber. de Maler. eo. tract. de test. nu. 45. qui dicit cautelam esse vt testis prius absolui requirat. Item testis qui in articulo mortis dixerit se falsum dixisse, nō nocet parti. Masc. de probat. conclus. 359. vo. 1. nu. 32. auth. si dicitur. C. de test. vbi Bil. & si confessus fuerit quis delictum, Confessor non tenetur, nec debet vllō modo reuelare, nisi licentiam in scriptis à penitente habuerit. e. omnis vtriusque sexus de penit. Bal. in l. Archigertontis. C. de episc. & cler. Crot. de test. nu. 350. vi. omnino. Menoc. de arb. Cas. 414. in no. Addit. vbi latē che Confessario, & in materia secreti amici. vi. Ang. de Malef. in verb. che hai tradito. num. 18. Abb. in c. dilectus. de excess. pralato. Gomes. de tortu. reorum nu. 9. & testis falsarius à quocunq; iudice potest puniri. siue ordinatio, siue delegatio. vt per doct. in l. 1. ff. de offic. ius. Pract. Pap. in for. iur. test. glōf. & falsitate. col. 2. & ab iudice coram quo falsū deposuit, quia siue erat iudex competens, siue non ratione falsitatis statim effectus est de eius foro. l. nullum. & ibi Bal. & Sal. & Iaf. C. de test. text. in c. 1. de cri. falsi. Iul. Clar. d. si falsum. & Boss. in tit. de fals. per to. & nu. 107. hoc procedere in laico dicitur. secus in teste ecclesiastico, quāuis coram iudice laico deponeret, tamen à suo iudice est puniendus, & hæc magis communis opinio ex. c. si diligenti. de for. compet. Bar. in l. diuus. pius. in fi. ad leg. Cor. de fals. Angel. Are. in tract. malef. vers. quero, testis dixit falsum. Capi. decit. 5. incip. in causa vniuers. n. 13. Hippi. de Marf. in l. §. præterea. col. 6. ad leg. Cor. de ficat. & ita contra Barto. in d. l. nullum practica tur. Marant. Spec. aurei, par. 6. actu. 12. num. 4. dixi etiam infra 3. par. nume. & Clericus in causis criminalibus efficeretur irregularis, testificando vbi ingeritur pœna sanguinis. Clar. §. fi. q. 24. vers. vltimus. Masc. de probat. concl. 306. nu. 6. Farinac. eo. tit. q. 61. nu. 58. cum seq. vbi ampliat. 5. mollis. & limitat. in pri. reg. & in. 2. reg. iam dixi sup. Rub. num. 54. & facit 3. Reg. in qua dicit quod Clericus cogi non potest, quā ampliat tam in civili quā in criminali; & si cogetur, id fieri posset a suo iudice Ecclesiastico ne veritas pereat. Sed fit degradatio ab episcopo. quando crimen esset graue. vt per Iul. Clar. §. fin. q. 74. & latissimè. q. 36. vbi dicit, quod ex tribus tantū causis clerici sunt degradandi. videlicet hæresis, falsi commissi in literis Apostolicis, & conspirationis in proprium episcopū. in vers. scias etiam. & Folle. Practic. crim. cano. nu. 23. fol. 272. Boss. in tit. de form. compet. nu. 135. & 136. & duplex est degradatio verbalis, & actualis. Bar. in l. qui vno. §. exauthoratur. ff. de re mil. Angel. de Malef. in verb. caput à spatulis. Bal. in Aut. presbyteri C. de episc. & cler. & spec. de accusat. §. 2. & postea testis degradatus remittitur iudici seculari puniendus. Vt habetur in lib. Pontificali. fol. 188. & 490. & formam & nume

rum episc. qui interuenire debent degradatio ni, iux. gradus prerogatiuam, ponit Clar. d. q. 74. Et poterit iurari in litem contra testem qui dolo falsum deposuit. latē Plot. in l. si quando. nu. 114. cum seq. & nu. 715. de iur. iura. vbi ponit fallentias quando pœna applicatur fisco, pariter poterit iurari contra testem, qui dolo noluit testificari. & eo magis quando ob talem renitentiam pars magnum damnum reciperet. vt per Plot. vbi sup. & teste subtrahēte a se testificādo, tanquam suspecto. de fals. vi. Farinac. eod. tit. q. 78. nu. 132. vsq; ad num. 152. & etiam poterit iurari contra accusantem & non iustificantem accusam, Menoc. de arb. Iud. cas. 321. & tēpore Papæ Damas. cuius festum celebratur XI. Decemb. fuit à Concilio traditum pœnam accusati indebitè, conuertendam esse in accusatorem. vt in 2. q. 7. si quis c. calumniatur. 2. q. 3. sic de falso teste dicendum est Guid. pp. q. 4. cum Addit. Sed intelligi vt in 4. par. sub nu. 36. De Brach. Reg. & si testis falsum ad offensam dixerit punitur, iux. qualitatem offensæ, & grauitet sine misericordia, quando dolo se deposuit, secus quādo ad defensam, nam mitius punitur Clar. §. falsum. vers. testis qui falsum. idem in causa civili, nisi esset ardua, quia æquiparatur causæ criminali. Bal. in l. parentes. C. de test. & quæ dicatur causa ardua declarat D. Menoc. de arb. iud. cas. 110. num. 5. Sed si quis contra illum qui nō poterat constitui Reus deposuerit, vt esset quando Iudex non posset procedere nisi ad querelam partis. vt est Mantuæ in statuto de miselantijs, Rixis, & percussionibus inter affines. Rub. 37. & tamen ex officio procederetur, idem si inquireretur quis super facto in quo non cadit malefinitium. idem quando post tempus datum ad inquirendum, si testes assumerentur & falsum dixerint, tunc cessat pœna falsi. Bertazol. consil. 9. num. 4. consil. 10. num. 3. & ad propositum facit Marf. in pract. §. postquam. nu. 10. vbi teus confessus delictum post terminum datum ad inquirendum non potest condemnari. sed caueant Malefactores, à tali opinione. Et ad duplicem effectum quis potest excipere contra testem primo, vt fidem non faciat; quo casu fat est probare vel quod sit mendax, vel corruptus. sed quando queritur vt puniatur tanquam falsarius, expedit probare vtrūque. Masc. de probat. concl. 688. vo. 2. casu quo vltra mendacium fuerit etiam corruptus. & vi. Farinac. eo. tit. q. 43. nu. 47. & q. 45. per tot. vbi de test. corrupto & an & quando fidē faciat & quibus modis dicitur Corruptus latissime 20. q. 67. nu. 230. cum seq. vi. inf. in. 5. par. nu. 171. Et quo ad cognitionem falsi vi. etiā Vant. de nullita. ex defec. Iurisdictionis. nu. 48. & talis falsi cognitio in causa civili appellatur incidens criminale quod exerceri potest, sed non impeditur quominus super principali non procedatur, nisi à statuto aliter prouideatur. Doct. in l. nullum. C. de test. præcipue postquam conclusum est in causa. Clar. §. fi. q. 2. Marant. de ord. Iud. 6. par. actu. 12. Marf. in l. 9. §. præterea. nu. 34. ff. ad leg. cor. de fida. vbi concor. Bartol. in l. Diuus. ff. de fals. Plot. cōf. 78. & alios quos Barar. ad Clar. adducit d. q. 2. in 1. Et sicut iudex civilis potest cognoscere incidenter super crimine falsi, ita & Iudex criminalis potest cognoscere incidenter super causa civili. D. Menoc. de feri. possess. Remed. 3. nu. 549. Bertazol. consil. 232. Rimi. consil. 106. num. 8. Nat. consil. 407. nu. 14. vo. 1. vbi antequam à criminalitate abluatur pro

cedere dicunt, ut per eundem Baiar. ad Clar. d. q. 2. nu. 6 & 9. & facit contra illos Prætores civiles qui se opponunt iudicibus Criminalibus. & ad stat. Mantua in rubr. de furtis in materia forensium asportantium res furatas in externis locis in Dominio Mantua. Nec poterit testis falsus puniri, nisi ab habente iurisdictionem ordinariam, aut delegatam. iudex tamen ordinarius dicitur quis pluribus causis Cavalca. decis. 1. & 2. in 1. par. ¶ Sed quid si testis pecunia corruptus verum dixerit, nunquid tanquam falsarius erit puniendus, an vero probat. glo. in c. licet de probat. dicit quod non probat. & in c. quoties de test. nunquid testis corruptus probat contra testem que corruptum. l. 1. de fals. vi. in 5. par. sub n. 71. lit. L. circ. si. nisi accipiat quid pro expensis. Clar. §. falsum vers. sed quid col. 2. vbi quo ad penam ait, si testis accepit pecuniam & falsum dixit, punitur pena ordinaria, si verò accepit pecuniam indebitam, tunc punitur pena extraordinaria ob corruptelam, quamvis veritatem dixerit. Menoc. de arb. iud. cas. 310. & statum puniens utens falso teste, habet locum etiã in dante ut veritatem dicat. Catp. de stat. Mediol. par. 1. ca. 78. n. 44. & infr. dicam, sed quando est dubium an falsum dixerit & torquetur super falsitate principali punitur etiam extraordinarie ob turpiter acceptam pecuniam. vi. Cla. vbi sup. vbi in suis dictis vir optime practice loquitur, & a quo plus didici ita mortuo, quàm a præceptore meo viuo. & vi. infr. sub n. 70. propè si. Bertazol. tamen in conf. 156. n. 24. vo. 1. tenet contrarium quando dictum non est nocibile, nec nocere potest. idem in conf. 21. nu. 27. sed conf. 198. n. 10. videtur convenire, & quamvis testis de falso fuerit absolutus, non per hoc intelligitur absolutus instigator, vel corruptor, aut subornator. Bal. in l. transigere. col. si. in fi. C. de transac. & Boss. in tit. de Delicto n. 52. vbi dicit esse contra vulgares. est materia c. accessorium, & l. cum principalis, de reg. iur. & licet testis possit puniri a Iudice non suo, per supradicta, tamen, si ab eo minus sufficienter fuerit punitus, poterit etiam puniri a suo Iudice, & etiam si indebite & iniuste fuerit absolutus. Dec. conf. 69. n. 4. vo. 1. & no. quod falsitas testium ob corruptelam probatur per testes qui interuenerunt corruptioni, non autem per alios testes. Innoc. in c. 1. de confes. c. ex tenore de test. Masc. concl. 746. v. in 4. par. n. 84. Et est notandum, quòd etiam pena falsi tenetur, qui pecuniam accepit, ut veritatem diceret, vel non diceret. rex. & gl. sing. in l. diuus. col. pen. ff. de rei iud. Vant. tract. null. ex defect. & c. n. 138. car. mihi 252. Pract. 66 Diaz. cap. 18. vbi plenè, & dicam infr. in sequ. par. Non est tamen omittendum, quòd verba 67 testium sunt potius interpretanda, & etiam impropria, dum modo nõ sequatur absonus intellectus. Bertaz. conf. 53. col. 8. n. 22. & in conf. 61. n. 36. conf. 140. n. 8. conf. 194. par. 1. cavendũ est tamen ab improprietate absurda, & parenti contrarietate. Ias. in l. 1. §. nunciatio. n. 6. ff. de no. opin. nunciat, & interpretatio non debet fieri pro ut iuris, sed pro ut vulgariter esse grosso modo homines loquuntur. Oldr. conf. 167. Anca. conf. 191. & 295. Farinac. de test. qu. 18. & vi. cum. in verb. interpretatio. & hoc modo saluatur dictum, sed si verba improprietur dictum non saluatur sed, testis eximitur a pena falsi tantum. ut dicam in 4. p. n. 177. Et ex iustis probationibus, & ex coniecturis, inditijsvè falsarius est

puniendus, ut esse communem testatur. Ias. in l. iuris gētū. §. qd ferè nu. 10. ff. de pact. idem in conf. 168. n. 2. lib. 4. Hipp. in rub. ad l. Cor. de fal. n. 19. Capol. conf. crim. 22. Soarez. recept. sent. ver. falsi crimen. n. 16. 17. 18. ex tex. in c. cum tu. de test. Boss. in tit. de opp. contr. testes. num. 10. & 11. Anca. conf. 77. n. 4. fo. 156. Et falsitas tria essentialia requirit, dolus, mutatio veritatis, & quòd alteri noceat. Anca. conf. 24. v. in inquisitione. Afflict. decis. 403. n. 8. ¶ Item cautela datur, ut quis verè de falso producentem punire possit, interrogare illum judicialiter, an velit uti dicto testis, vel uti instrumento, aut alia scriptura exhibita; qui si responderit, quòd sic, tunc contra eum fiet processus. Ang. tract. malef. in verb. falsario, col. 14. Pano. in c. in presentia. col. 3. de test. & si respondere negabit, taciturnitas eius pro negatiua protestando habebitur. Hercul. trac. de negat. l. si filius, vbi Bal. not. & l. de ætate. §. qui tacuit. ff. de interroga. act. & quibus casibus quis teneatur respondere, ibi Doct. trad. quamvis tacere est quoddam medium inter fati, & negare, ut per Dec. in l. qui tacet. de reg. iur. & dicam etiam in 5. par. sub num. 171. Aduerte quòd si testes mortui sunt nõ potest producens & eis utens argui de falsis. Boss. de public. process. n. 38. de Herec. ¶ Sed an falsus in vno sit in totum falsus, dic vt per Bal. in l. edicto. n. 3. C. de edict. D. Adr. toll. & dico quòd si falsum dixerit super vna productione, & non sub diuersis productionibus in aliqua parte, siue unius capituli, seu alterius capituli, sub vinculo vnus iuramenti, non ei creditur, quia in totum pro falso reputatur. Bal. vbi sup. n. 18. & Fely. in cap. fraternitatis, num. 31. Boss. tit. de falsis, n. 127. & facit illud vulgare dictum. *Albugiardo non si crede la verita.* & periurus in vno dicitur periurus in omnibus, quia vinculum iuramenti est indiuisibile. Barbat. de test. par. 3. nu. 5. & 6. Alber. c. 7. n. 62. verum non dicuntur per hoc commissisa plura delicta, sed vnum delictum tantum, & deo pro vno testis punitur. Addent. ad Bar. in l. nunquam plura. n. 4. lit. c. C. de priuat. delict. Sed si in prima productione mendax fuerit, & si in secunda verum dixerit repellitur ob periurium præcedens. Clar. §. periurium vers. repellitur, nec etiam si cum tortura deposuerit. Ceph. con. 233 nu. 7. & conf. 234. nu. 1. Viui. co. op. in ver. testis non potest esse periurus, & in quibus casibus testis periurus repellitur, vi. Masc. qui alios allegat. de probat. conclu. 1173. volum. 2. & Decia. in suo tractatu. libro sexto, titul. De excusatione periurij, vbi in quibus casibus periurus excusari possit. Nota tamen in practica, quòd si testis super facto principali deposuerit, & eius dictum seruatis seruandis iuridicũ factum fuerit, quòd si ab aduersario tanquam subornatus redargutus erit, & ipse negabit se fuisse subornatũ, & postea falsus sit subornationem, non per hoc diceretur periurus, nec de fide ei diminueretur. Neviz. in syl. nup. lib. 3. nu. 43. & Alex. in l. 1. in addit. ad Bar. ff. de ijs, qui ante sen. mor. si consci. hos refert Corbell. in eius subscriptione quam facit in conf. Vlp. 102. nu. 12. vbi omnino vide, & dat simile de reo, q. primo negauit, & postea fateatur, & dicit non posse dici periurum: sed quo ad testem, aduertendum est quòd si fateatur subornatum esse, dixisse mendacium, tunc non probat, secus, si tantum dixerit subornatum, quia quis potest esse subornatus, & nihilominus dixisse veritatem, quòd nota. Verum & aliud

siud quod passus sit subornari. Vulpell. conf. cri. 25. Attamen ratio assignata a Corbel. ad d. cof. 102. Vulp. sub n. 12. in iure non subsistit, sed in pract. tantum recepta est, quicquid de iure dicat Farinat. q. 43. n. 180. vbi in locis criminis loquitur. Nam in delictis atrocissimis, & quando aliter veritas haberi non potest, dictum illius, qui primo negavit scire & postea in alio examine scire narravit, tunc facit inditium, & non poterit puniri de periurio, si vel propter timorem peccata, quam pati posset fatendo, vel ob timorem eius, contra quem de poneret, prima vice negasse asseueraverit: iustus enim metus excusat a dolo. Doct. in l. metus causa. ff. ex quib. cau. D. Menoch. cal. 354. Bertazol. conf. 172. vo. 1. qualiter autem dicitur iustus, ponit Menoc. cal. 135. vbi arbitrio iudicis remittitur. Butsat. conf. 330. nu. 66. & periurium sine dolo non committitur. Ideo si per inaduerteriam, aut impossibilitatem quis iuramento non paruerit, non dicitur periurus, quia animus non fuit iurandi falsum, sed duxit se eximendi a pena, vel a timore. & consideratur id quod principaliter fit, non quod in consequentiam venit. vul. iur. ver. testis, non potest dici periurus, & quamvis Tindar. in trac. de test. n. 28. licet testem non excusari falsum dicendo propter metum, per gl. 15. q. 7. c. auctoritatem, hoc verum quando dictum est alteri nocibile vel nocere potest, vt dixi sup. n. 65. sed ille qui primaverit negavit, nemini praui ficavit, ergo nec me laet conf. 99. Ludo. Cat. inter conf. et. diu. fo. sub n. 25. quia in practica magis obseruatur op. supradicta. Rursus si testis falsum dixerit non animo iurandi falsum, nec animo nocendi alicui, immo quod nequaquam nocuerit, sed pro saluando honore vel vita, alicuius Rei, non debet puniri poena ordinaria falsi, quia defat dolus vt supra. 69. sed extraordinaria & miseranda poena. 22. q. 2. c. ne quis de Gram. vo. 5. & si verum testis in substantia dixerit sed falsam rationem reddendo, non est puniendus, Gabriel. conelaf. tit. de malef. conel. 33. n. 6. in fi. alia bona deurionia ianchies a Barar. ad Clar. fo. 108. Non omittitur etiam in materia iuramenti quod si testis libenter post se ceptum iuramentum veritatis dixerit, quod puniatur poena si libenter enim sunt nolle dicere veritatem, & tantum dicere: Bal. in l. presbyteri. n. 12. in fi. C. de episc. & cler. Angu. in l. argentarius. §. cum autem. ff. de eden. sed si fuerit absolutus a periurio, vel ei de periurio oppositum per partem non fuerit, periurus in vno non vitiat verum in alio, siue sub eodem iuramento vniuerso, seu sub diuerso iuramento, & in hoc iudex non videtur teneri supplere defectum partem, per reg. vile per inutile non vitiat, de qua in l. 1. §. item queritur. & in §. item Trebarius. ff. de aqua quot. & est in l. i. §. illud. ff. de fideiuss. verum si testis iurauerit super tota causa, in nullo ei credetur, siue capitula sint connexa siue separata, Anca. reg. q. 56. nu. 12. lib. 1. q. 14. n. 9. lib. 2. facit Soc. in no. conf. 41. per tot. vo. 2. Bar. in l. si duo patroni. §. Julia. us. de iur. iura. & in dubio intelligere iuratum esse super capitulis presentibus, & non futuris, quia iuramentum intelligitur rebus stantibus, & secundum subiectam materiam, p. quintaallis, extra de iur. iura. Ancar. d. q. 56. & q. 14. Dec. conf. 335. Lanfr. eo. tract. n. 54. quo facit pro limitatione eius quod supra dixi. Et Doct. super materia ista distinguunt, an falsum sit ex accidenti non vitiantem substantiam,

puta quando nil aut parum refert ad causam, tunc non videtur in totum falsum. Boss. in tit. de fals. num. 147. & aliud est iurare super capitulis, aliud super tota causa, aliud super omnibus & quibuscumque fuerit interrogatus, & in hoc ultimo si testis impertinenter fuerit interrogatus non probat. Bal. in rubr. de controuer. inuesti. Fely. & alij. in d. c. fraternitatis & ideo si quis metitur super generalibus non incidit in falsum, nisi iurauerit dicere veritatem in omnibus. Bos. d. tit. de fals. n. 48. Quae autem dicantur connexa, aut dependentia dicam infr. Item si nulliter fuerit interrogatus & examinatus & deposuit verum, & in alio examine rite facto quid diuer- 69 sum probat. Mascari. de probat. conel. 143. vo. 2. & si gestes sunt falsarij in accessorijs, multo mitius sunt puniendi, quam si falsum deposuissent circa principale. tex. in l. 1. & ibi. Doct. de fals. Tind. eo. trac. c. 3. n. 3. pat. prima. Vini. com. op. 70 suis op. 417. Soar. recept. sen. in verb. falsi crimen. n. 19. vbi dicit, falsi crimen eleuatur, atque eius effugiuntur poena, si quis in dolo non fuerit, vel si primordio veritatis inuenerit: vel si quid gestum falso, dictumue sit, quod nemini damnum, aut prauidicium inferat. vi. Bart. in l. ex arbitrio. de exer. crim. ut dixi sup. num. 65. vi. Far. eo. tit. q. 67. vbi nu. 111. & seq. ait quod falsus in vno intelligitur falsus in totum, siue circa rem principalem siue in accessorijs. hinc dixi che albugardo non si crede la verita. & in hoc proposito sciens quod testis qui semel iurauit dicere veritatem super tota causa, vel super ijs super quibus est examinandus, si deposuerit pura super maiore & dixerit mutuum verum fuisse & adiecit, se postea interfuisse solutioni, licet super solutione productus minime fuerit nihilominus in totum est ei credendum, nam intelligitur productus etiam super dependentibus ab ipsa obligatione, vt per Bal. in l. per emptoria, col. penult. C. sentent. in quem adducit Boer. Decis. 24. sub n. 5. vers. & pro hac, & per Hipp. in l. 1. §. Diuus Adrianus sub nu. 4. ff. de quaest. Nam si des testis non iudicandi non potest, quando partem deponit pro vno & partem pro alio sequitur. Put. de iudic. in verb. Testis, est materia l. Audibus. §. idem que fit, de liberat. legat. vi. sup. De Brach. Reg. 3. sub nu. 168. ubi dixi remissive de Boer. Decis. 339. nu. 3. & 4. & hoc supradictis modo iuramentum prestitum dicitur indissolubile. Cepal. cautel. 184. & cant. 89. & notate hic in fi. qd. falsi criminis accusatio. 4. 20. anno. spatio oboletur, ut communem asserit Boer. decis. 27. n. quinto. Viur. libr. 1. op. 29. Et stante statuto quod si quis falsum dixerit propter quod quis sit absolueendus vel condemnandus, testis non puniatur poena dicti statuti, secundum Bal. conf. 106. vo. 1. & Plot. in l. si quando, n. 716. C. vnde vt. quod facit ad statutum Tanue in criminal. cap. 35. & quamuis ille qui non est in dolo, non debet puniri, sicut dixi quando dictum non nocet per Bertazol. coh. 37. n. 2. & 3. hoc est verum poena ordinaria, secus in extraordinaria. Natar. in 2. lib. Resp. tit. de test. Menoc. de ar. iud. cal. 306. n. 20. & 21. & seq. vbi testatur de comituni. & de consuetudine statuti dicto testis falsis assereris a quo subornatus fuit, sed cum tortura contra subornantem, Clar. §. falsum vers. subornans. quod est verum quando aliter veritas subornationis haberi non posset, Franc. Marc. decis. 488. & Bertazol. conf. 156. vi. Anto. scap. tract. iur. non scrip. lib. 5. c. 8. q. 93. & po-

& poterit subornans puniri de subornatione cō-
stito de illa, quamvis testes non assenserit. Berta-
zol. conf. 218 n. 6. sed per dictum subornati, nec
etiam si essent duo testes subornati, posset con-
demnari, nam tantum facerent inditium ad tor-
turam prius ipsi torti. Boer. decis. 319. n. 5. & vi.
Cephal. conf. 234. n. 23. & Gabr. co. conclus. de
test. concl. 1. nu. 24. sed vna cum dicto testis de-
bet etiam cōcurrere aliquod aliud adminiculū.
Boss. de indic. num. 156. vi. Boer. decis. 319. vbi
ait, per duos testes subornatos, non conuincitur
subornator nisi ad torturam, similiter testis cor-
ruptus contra corruptentem eodem modo pro-
bat. Bero. qu. 58. Reliqua in materia testis falsi
prosequere per D. Farinac. q. 43. & latius. q. 67.
per tot. vbi testis falsus, nec cōtra falsarium nec
favore piæ causæ non probat. vi. de Brac. Reg.
p. 3. nu. 174.

- 72 Tertio principaliter vltra iuramentum, requi-
runtur ad vtilitatem dictorum testium, quod ip-
si testes sint citati. Et testis citatio operatur ne
videatur se sponte ingerere, & cessat causa suspi-
tionis. c. 2 §. criminali. 4. q. 3. alium effectum o-
peratur citatio testis, nam si modò deposuit pro-
prie in vna causâ, poterit in alia causâ contra me
deponere tanquam idoneus, quia non se in-
gerit, sed cogitur testificari. cap. fraternitatis. de
test. eo magis cum ferre testimonium sit iuris
publici. tot. tit. de test. cog. dixi in 1. par. circ.
princ. sed si non esset citatus posset repelli quasi
inimicus. Cla. §. fi. q. 24. vers. sed nunquid, vbi in-
fir. ait, testem hunc non esse omni exceptione
maiores. & Blanc. in tract. de indic. n. 155. vbi
ait, si quis contra me testimonium tulit licet co-
actè, tamè quia grauavit me, ego contra illū non
ero idoneus testis, propter præsumptam amari-
tudinem. Abb. in c. cum. P. de accusat. Oportet et-
iam, quòd pars sit citata ad videndum eos reci-
pi, & iurari, vt est tex. in l. de vnoquoque. & ibi
latissime Mars. de re iud. & Sebast. Van. in trac.
null. in tit. de null. ex defect. citat. per to. & ibi
n. 231. cum n. ult. seq. declarat, & dicit, qualiter
citatio sit fienda: in tantum est necessaria cita-
tio, quòd a statuto, nec a Principe tolli potest.
Tind. cod. tract. par. 7. n. 245. citatio enim & iu-
ramentum sunt de iure gentium naturali, & di-
uino vt Gen. cap. 3. Adam vbi es? & Nullius tes-
timonio credendum, nisi iuratus deposuerit.
not. d. c. super nobis de test. Tiraq. de pen. temp.
caus. 51. n. 236. est tamen aliqua differètia inter
iuramentum & citationem. Nam citatio in fa-
uorem partium tantum est introducta, sed iura-
mentum & pro interesse partis, & pro creduli-
tate iudicis introductum est, ut dixi supr. sub
n. 43. & 44. nimirum si citatio per partem remit-
ti potest. las. in l. 1. de fer. Guid. pp. q. 216. glo. &
ibi addit. & in c. cum causam, de test. & ex hoc
- 73 per partem remitti videtur, quando respicitur
favor partis. Doc. in l. fi. C. de fideiuss. cum fauo-
ri suo quis renunciare possit. l. quod favore. del.
& citatio sapit naturam defensionis, vt allegat
cap. 3. Gen. & in l. de vnoquoque, vbi latè Mar.
de re iud. quæ defensio nō potest a statuto tolli.
Vā. de nullit. ex defect. cita. circa princ. sed qui-
libet potest suis defensionibus renunciare. Fel.
in c. cū venissent. de test. & c. in quartent. n. 3. &
in c. diligenti de for. cōpe. vbi renunciationē va-
lere in nouè casibus ait. Sed in causa criminali,
non obstat renūciatione defensionū poterit re-
uocari renūciatio. gl. & doct. in l. 2. C. quorum
app. nō recip. & si de citatione nō cōstitit apud

acta, ut moris est, tamè per testes nō poterit pro-
bari. Caualea. Decif. 11. n. 9. par. 1. Cur. iu. conf.
304. n. 49. vo. 3. nisi acta forent deperdita. sic in-
telligendus Afflic. in constit. Neap. incip. de li-
teris oratorijs. lib. 1. rub. 96. n. 7. quem Mascar.
adducit. de probat. cōclus. 290. & seq. Item scias
quòd in tantum est necessaria citatio partis, quæ
& si pars dederit interrogatoria super quibus pe-
tuerit testes iam sine citatione examinatos iterū
examinari, non per hoc conuallidatur dictum,
ex defectu proueniente ob citationem omis-
sam. Bertazol. conf. 359. n. 23. vers. & licet dicti
testes; sed hæc opinio iura; non est, cum per da-
tionem interrogatoriorum videtur quodammo-
do pars consentire, ar. l. qui tacet, de reg. iur. i-
tem quia citatio fit, vt pars certioreretur quid con-
tra eam agendum sit in materia examinando-
rum testium, & dando interrogatoria manife-
stat esse consciam, & tanquam præsens non est
opus citatione. Auth. si quis. C. de test. Vant. de
nullit. ex defect. citat. n. 17. & quando ex citatur
quis tantum quod non fuit citatus, & licet ci-
tatus, non sibi in aliquo proficeret, actus non
redditur nullus. idem Vant. tit. qualiter, & qui-
bus mo. sent. & process. n. 108. & Alex. in l. non
solum. §. morte. eod. 15. solut. mat. Crauet. conf.
179. in causa appellat. col. 2. quod omni prorsus
cateret dubitatione, quando Iudex haberet po-
testatem procedendi sola facti veritate inspecta,
intellige si exceptio quod quis non fuerit cita-
tus nullum alium pareret effectum, per supradi-
cta. Similiter si causa ageretur coram Principe,
qui nititur veritate & meritis tantum, & procedit
sola facti veritate inspecta, & secundum eius
conscientiam & naturalem equitatem bene or-
dinatā; nō est actus nullus absque citatione. sic
intelligendus Mars. d. l. de vnoquoque. n. 71. de
re iud. D. Surd. conf. 129. n. 7. vo. 1. qui reprehendit
Dec. conf. 54. Vant. in qualitate sententia. ec.
n. 14 & ideo cautela erit permittere parti quod
dicat quicquid velit, & se defendat. & vi. Masc.
de probat. conclus. 682. vo. 2. Nam testis non ci-
tata parte receptus, non repellitur, quando pars
non habet aliquam exceptionem eum repellendi.
Mars. vbi sup. n. 220. nisi statuto aliter cauea-
tur. syntagm. iur. lib. 48. cap. 13. nu. 89. Sed inci-
dentem ad vnum est aduertendum quia multo-
ties citatur pars ad producendum testes, & exhi-
bita nominatione penes acta & delato iuramē-
to non curat postea eos realiter examinari face-
re, in hoc practicaui, vt assignetur terminus per
emptorius parti tot dierum, quot sunt testes pro-
ducti, & transactis omnibus diebus, tunc deue-
niri pōst ad expeditionem. quod nota et tene me-
ri nō omitto etiā q. si testis fuerit citatus & non
cōparuerit, poterit puniri pena stellationatus. Bal.
in l. presbyteri. nu. 12. C. de episc. & cler. si vero
ageretur contra collegium aut vniuersitatē ma-
xime quando agitur de confinibus; hoc in casu,
si a communitate iam non sit constitutus sindi-
cus aut Procurator, tunc sufficit citare illam per
edictum publicum. Bar. in extrauag. ad repri. in
verb. citatus. Villabol. in suis co. op. in verb. vni-
uersitas. Ro. sing. 256. Mile. in eius prac. cri. ver-
promissionis. n. 41. pag. 70. Hiero. de Monte. de
74 si. regun. ca. 72. n. 23. cum seq. & primo, quod
ad partis instantiam, per iudicem competentē,
tempore debito, id est, non feriato, decernatur,
cum nomine iudicis ordinarij, seu delegati, no-
mē etiam litigatorum, cognomenque conti-
nere debet, & titulus debet explicari causæ, per
quam

quam, & ad quid quis citetur; & quando sit causa exprimenda, habetur per Menoch. de arbitr. iud. cas. 52. in fi. ubi dicit, quod quando in scriptis pars citatur, ut personaliter compareat, tunc est causa exprimenda, Dec. in capit. consului. de appel. ex defectu. cita. num. 75. & locus & Tribunal ponendi sunt ad quæ citatus venire debent, ad quos & terminus, pro quo quis vocatur, & iuxta formam, & stylum loci consuetum debet transmitti citatio ista in scriptis. Alexan. cons. 65. colum. ult. vol. 1. Dec. cons. 163. col. 7. vers. non est dubitandum. vol. 1. Marfil. d. l. de vno quoque. num. 83. adde Vant. tract. null. sed si fiat verbaliter per nuntium, & oretenus, fat 76 erit si dicat, cito Caium coram iudice tali, & hora: de quo vide ipsum Vant. ubi supra, nu. 35. Bar. & Doct. in l. fi. C. de reis. & ibi Alex. in addit. Faber. & Ias. in §. quadrupli, & Angel. in sti. de act. unde si de sti lo nō solet pars citari quando examinantur testes, ut in sumendis informationibus cōtingit, valet examen testium in Civilibus, sed in criminalibus sic reperitur, de qua in V. par. huius tract. nu. 200. cum seq. quia hoc operatur stilus secundum Grammat. volum. 3. num. 24. Guid. PP. q. 181. nume. 1. Octa. pede. decis. 22. num. 15. fol. 73. Sed ut dictum est de iure communi citatio requiritur, & est de substantia, ut supra num. 72. lit. v. & in quinque casibus tantum citatio nem non requiritur ut Ro. sing. 369. sed multo plures ponit Soc. reg. 74. quo casu si Ro. viueret, possent ei erui oculi ex eiusdem Ro. sententia. sed quia nemo est dominus membrorum suorum, l. liber homo. ff. ad leg. Aquil. posset se defendere à Socino. unde si postea pars non comparuerit, accusatur contumacia, & iudex procedit ad vltiora. & qd citatio debeat precedere, est omnium opinio communissima. Vvii. lib. 1. op. 203. Clar. §. fin. q. 32. Grauat. ad Vestrij Pract. lib. 5. c. 11. nu. 6. Eman. Soarez. recept. sent. in verb. citato. numero 52. Boss. latè in tit. de citat. & Spec. eod. tit. fallit primo, si periculum esset in mora, & ad sit fugæ suspitio, tunc non requiritur citatio. Caualean. decis. 45. num. 11. fol. 725. in 2. par. Innoc. in c. significauit. in fi. de test. Hip. de Mar. d. l. de vno quoque. nume. 49. secundo fallit, quando iudex ex officio sumit informationes. Felyn. in cap. proposuisti. de prob. idem in c. 2. de test. & ibi 14. casus cumulat, in quibus non requiritur citatio, & est cōmunis opinio Innoc. in cap. 5. de postu. prela. refert & sequitur Barba. in cap. testimonium. in §. colum. de test. Ludo. Ro. sing. 366. Hipp. ubi supra numero 69. & ita obseruatur. tertio fallit, quando testes essent recipiendi ad æternam rei memoriam, & adesset aliqua iusta causa non citandi aduersarium, ut puta, quia esset in lōginquis partibus, vel si sciret, timeretur de scandalo Marfil. in d. l. de vno quoque. num. 102. aliter regulariter citari deberet. cap. Albericus, & ibi Abb. de test. Marfil. d. l. vno quoque. nume. 63. & 64. & vi. Ioan. And. in cap. quoniam frequenter. ut lit. non contest. Item si testis inueniretur casu ob aliam causam in iudicio, & ibidem pars quæ illum producere vellet, & pars contraria fuerit citata, & relatio penes acta exierit, & dicti testis citatio iam commissā fuerit, tunc sine citatione poterit testis examinari, per Accurs. in l. post legatum. §. ijs verò ff. quib. ut indig. & hoc modo est intelligendus Mascar. de probat. q. 5. num. 30. & 31. par. 1. Nam p̄sens non citatur,

quod procedit inter partem, & partem coram iudice existentes; & citatio operatur quod testis non dicatur se sponte ingerere; & quod cōpelli potest testificari. secus in parte aduersa. Quarto in causa hæresis pars non debet citari. ut in cap. fi. de hæret. lib. 6. Quinto fallit secundum Marfil. num. 66. quando producerentur tales testes, & certum est, quod eis quicquam opponi non possit. Sexto quando committitur alteri examinatio testis, an qs sit idoneus. Bal. in l. non dubium. C. de leg. & Marfil. num. 52. de re iud. Septimo fallit in causa naufragij; nam hoc in casu testes possunt examinari, parte non citata, Bar. in l. 2. C. de naufr. lib. 11. die vi inf. Octauo fallit secundum Marfil. num. 72. quando informationes sumuntur super absentia alicuius; sed hæc fallentia residet sub fallentia secunda. Nono, quando testis, semel parte citata, deposuit, & postea vult declarare dictū suū, non requiritur partis citatio, Rom. consil. 482. Bald. in authen. hodie. cit. princ. C. de iura. calum. quos refert, & sequitur Marfil. num. 76. & ampliatur procedere, quando ex officio iudex vellet repetere dictum testis. de qua repet. dicā infra, nume. 206. in v. par. & non citatur pars quando testis est examinandus in tortura, ut infra nu. 147. par. 4. Item quando heres petit immitteri in possessionem bonorum, virtute. l. fi. C. de edic. Diui Adri. toll. nisi certū sit adesse possessorem vel legitimū cōtradictorem de qua materia vltra scrib. vi. oīno igne. ibi. & D. Menoch. de adipisc. poss. Remed. 4. Item in causa naufragij non solet pars citari Marfil. d. l. de vno quoque num. 69. sed in hoc videndus est consultatus, hoc est quidā liber sic appellatus, in quo sunt ordines seruandi in causis Navigationum, tam respectu mercium, quam Nauigiorum & Nautarū, Militum & Mercatorū, & quia longū esset copiare omnia scribentium dicta in hac materia; si vultis videre, in quibus casibus citatio non est necessaria. vi. Maria. Soc. in rubr. de dila. in 7 princ. artic. Ant. Micell. in tract. de concord. gl. iur. ci. & Cano. concor. 52. & Marfil. d. l. de vno quoque; per to. ubi iudicio meo optimè in materia citationis loquitur, & in Pract. vide Boss. ubi sup. to. tit. de citat. & pract. Moderni Stiacc. cap. 16. num. 82. ponit formam citationis ad examinandū testes. cetera in practica ponam in 5. par. post princ. & vide Crot. eod. tract. nu. 245. cum plur. seq. ubi Petr. Moncad. in addit. lit. F. vi. Fatinac. de test. q. 72. ubi latissimè de citatione testium & partis & eorū effectibus. & ad q. 72. vsque ad q. 80. multa cumulanter dixit. Quarto principaliter requiritur, quod testes sint producti in termino dato ad probandum. Barto. & Docto. communiter. in auth. at qui semel. C. de probatio. Item quod B sint producti post li. cont. cap. 1. extra ut li. cont. nam ante litem contestatam testes regulariter non probant. Specul. eod. tit. §. nunc tractamus 80. Mascar. de probat. conclus. 1367. vol. 3. in quo termino debent fieri probationes ante publicationē processus Spec. in tit. de probat. §. 2. Menoch. de arbitr. iud. cas. 239. in fi. quod procedit in causa civili. secus in causa criminali, ut est 81 quando testes recipiuntur ad informadā curiam, de quorū validitate dicam infra nu. 271. Sed ante lit. contestatam possunt recipi testes ad æternam rei memoriam, cap. quoniam frequenter, extra ut lit. non contest. quod declaratur quando pars iustam habet causam suspicandi, quod

quod testes, aut absentari citò velint, vel quod infirmitate deperant. pract. Pap. in for. capitulorum. quando test. pro. ad aeternam rei memoriam, Pract. Sti. cap. 26. nu. 81. cum seq. Soc. in reg. 4. 13. Batt. & Alex. in l. dies cautioni. §. prator ait. ff. de dam. infect. & isti testes debent

82 sub sigillo vsque ad annum stare, nam si postea redierint, iterum debent examinari; Menoch. de arbit. iud. lib. 2. cas. 60. 61. & 62. fol. 102. Boss. in tit. de oppo. contr. test. vbi remissive, nu. 32.

83 habetur, quoniam sint causae istae in quibus examinari possunt testes ad aeternam rei memoriam, & an citatio debeat praecedere, & nunquid etiã publicandi sint, ponit Felyn. in cap. significavit de test. Aret. in cap. fraternitatis. colum. 11. eo. de test. Actori non licet sine causa examinari facere testes ante lit. contest. sed reo futuro qui dubitat molestari, vt in casu l. diffamari C. de manu. permittitur. Masc. concl. 683. volum. 2. de proba. & actor tenetur ostendere causam vrgentem per supradicta. Item possunt recipi ante lit. contest. virtute literarum monitorialium, vt quotidie seruatur pro inueniẽda veritate: sed actor qui debet ire instructus ad litem, non poterit lite cepta vti remedio dictarum literarum ad fundandam eius intentionem. Doct. in l. si quando. C. de Dilat. Reo autem conuento licebit. Nam quod ab initio permittitur actori, non est postea denegandum Reo. e. non licet, & in l. non debent. de regul. iur. Item ad informandam curiam, Item quando aliquid summarie iudicis officio expeditur; Item in causa finium regundorum; Item in causa legis, Diffamari. C. de manum. is. Gomez. var. resolutio. cap. 1. nume. 19. Item quando actor est contumax. Item in probanda causa ob quam restitutio in integrum petitur, Item in probanda fuga vel dilapidatione, Item in summarissimo possessorio asinino. & in Remed. l. fina. C. de edic. Diui Adr. toll. Guid. PP. decis. 132. nu. 3. Item in notorijs ad cautelam recipi possunt. Item in petitione dilationum de foris, vt est quã ultra terminum quis petit aliud dari pro examinandis testibus extra iurisdictionem & facit fidem de hac necessitate, & alijs pluribus modis testes recipi possunt de quibus per Nell. eo. tract. num. 73. Spec. eod. tit. sed supradicti casus magis frequenter accidunt; & vi. Missing. obseru. 72. Centur. 4. & obser. 71. vbi differentias ponit inter. cap. significavit & c. quoniam frequenter. §. sunt & alij, de test. vi. Farinac. qui trad. ix. Regulas in hac materia cum suis ampliat. & limitat. q. 7. vbi multum diffuse in hoc propos. examinandi testes ante lit. contestat. & quando licet Actori, & quando Reo. & quando ad perpetuam rei memoriam, longa serie hæc rem enucleat. Dicta verò testium ad aeternam rei memoriam redacta in publicam formã post annum habent executionem paratam, secundum Boer. q. 295. nu. 12. sed si testes viuunt poterunt iterum examinari ad instantiam eius contra quem producuntur: sed si sunt mortui statim eorum testificationi. Masc. de probat. conclus. 33. num. 11. 12. volum. 1. vi. Caball. milleloq. 915. p. 2. vbi ponit sex requisita vt testes ad aeternam memoriam recipiantur. primo, quod fiat fides quod testes sint absuturi vel morituri de proximo: 2. quod pars citetur si fieri potest: 3. quod pars intra annum conueniatur: 4. quod iudex interloquatur esse recipiendos: 5. debet examinari à iudice competente. Regu-

lariter debent examinari coram illo iudice coram quo causa erit tractanda, nisi necessitas aliter exposcat. Ang. in l. cum ij, §. transactione, C. de transact. Curt. senio. in l. admonendi. numero 241. de iu. iuran. refert Ceph. conf. 51. nu. 288. volum. 4. vi. Farinac. d. q. 75. nume. 133. 6. procedit in ciuilibus. Secus in criminalibus, sed in cã criminali parte absente testes ad aeternam rei memoriam non debent recipi. Clar. 84 q. 44. vers. 4. Possunt etiam post terminũ recipi testes in quibusdam alijs casibus, de quibus per Spec. eod. tit. §. 2. ad quem breuitatis gratia

85 me remitto. Quinto principaliter requiritur, quod dictum testis concludenter probet. capit. D in praesentia, extra de probat. Bal. in l. matrem, C. de probat. qui ait, quod probatio non concludens non est proba. & super verisimili, & non aliter, cap. & quia verisimile. extra de praesumptio. & eorum ratio debet esse diuersa à dicto.

86 vt in l. pro hærede. vbi Barto. & in l. qui interrogatus. de pet. hæc. Alii si testis de ratione interrogatus, responderit scio, quia scio, non probat. Innoc. in cap. causam, extra eo. Barto. eo. tract. num. 3. glos. & communiter Doct. dicto cap. in praesentia, Bal. late in l. solam, C. de test. vbi circa rationem, scio quia scio. sub num. 2. & sub num. 13. ait quod Iudex quia habet arbitrium potest credere testi reddenti rationem persuasivam in herentem conscientie sue, ar. c. statutũ extra de rescr. c. cum æterni. de re iudic. maxime stante clausula sola veritate attendita. Dec. in conf. 595. sub num. 8. ea ratione quia probationes hodie sunt arbitrariae, vt dixi sup. num. 75. p. 2. de Brach. Reg. & vi. in 4. p. sub nume. 74. & in 1. par. sub nume. 137. eod. tract. & in propos. quã scripsi in 6. par. sub num. 209. & ne erres, aduertas quod aliud est dicere, quod Iudex possit credere rationi persuasivæ testis; aliud quod possit Iudicare super eo, quod ipse sibi persuadet verum esse sine alia probatione; quia id facere non potest, & qui ita tenet ita intelligendi sũt. Nam si Iudex non potest per solam conscientiam per quamcumque liberam auctoritatem, iudicare, quanto minus per id quod tantum persuadet sibi esse verũ; infra. secus verò est in credendo testi rationem nõ apprimere bonam sed tantũ Iudici persuasivam reddenti. Ias. in l. cum hy. §. vult igitur num. 6. ff. de transact. Dec. in l. quæ dubitationis, nume. 7. de reg. iur. Cror. de test. num. 310. Campeg. & alij quos adducit Farinac. de test. q. 70. num. 36. 37. car. 273. Decis. peda. 1. num. 30. & Menoch. de arb. q. 25. num. 3. & facit Amat. in suis Decis. iterũ impressis Decis. 8. num. 42. & 43. in No. Addit. & facit Rot. Genuæ. Decis. 28. nu. 18. vbi no. tres gradus probationum: primus est suspicio: secundus opinio: E tertius credulitas: nisi deponeret super eo quod verisimiliter scire potuit, vt in causa vicinorũ, & affinium, & collegij, & huiusmodi. per l. octavi. C. vnde cognã. vnde si vicinus testis dixerit, scio quia sum vicinus, fat erit. Aret. in cap. causam. de test. Nigor. in l. 1. sub num. 45. in si. si cer. per. & si testis indefinitè vel in abstracto respondit, non valet eius dictum; quia indefinita locutio in testibus non æquipollet vniversali. Abb. post Innoc. in c. auditis. de praescrip. Alex. conf. 110. volum. 1. & propterea inquit Dec. in l. contractus sub num. 26. de reg. iur. quod si testis deposuit quem esse in culpa, nõ intelligitur de leui. secus si proferretur à lege. Bal. in auth. quod locum. de Collat. * similiter si statutum iubet

iubet causas consanguineorum compromitti vsq; ad quartum gradum. & testis si deponat tãrum de consanguinitate, non concludit, nisi addat quartum gradum cum distinctione. text. in c. licet vbi Abb. extra de test. Tiraq. de retr. consanguineorum. §. 1. glo. 16. & sic de similib. **37** na namque ratio sicuti iustificat dictum testis, ita mala ratio illud elidit. sunt verba Alexan. in consil. 120. col. 3. vol. 5. & Curt. eod. tract. n. 84. conclu. 41. Imo. in c. quones. de test. & dicit Alexan. quod ratio in teste est illa quæ saluat, & destruit dictum, nec valet consuetudo quod credatur testibus malam rationem assignantibus. Ias. in l. de quibus. nu. 67. ff. de leg. vbi exemplificat quando testis deponit de credulitate, & in materia mutui si dixerit credere, quia numerari vidit, probat murum. Cepoleaur. 43. & ferat. Caut. 42. vbi vide, & dat cautelam interrogandi testem ab initio super causâ scientiæ, nã si postea per discursum examinis non assignauerit in specie rationem, intelligitur assignata in genere: est tamen verum, quod in ijs quæ representantur intellectui per sensum corporis, testis dictum sine alia ratione tenet: secus si immediate non represententur, sed mediate, Bernar. Roch. in sua pract. in ver. de iuram. Testis. & vi. etiam Gram. consil. ci. 30. & testis ineptus respondit, quando responsio non congruit interrogatorio. Innoc. in cap. inquisitionis. gl. in verb. id facere. de accus. Bruno. à sole. q. 51. nu. **39** 59. quod quidem testis dictum debet adaptari negotio de quo queritur & congruere auribus, ne videatur buffonice & impertinenter dictum, vt esset si de ijs quæ ad sensum visus pertinent, deponeret, de sensu auditus; quia in contractibus de auditu deponitur, etiam si non deponatur de visu; sed in testamentis vitamq; necessarium est, vt quod de auditu & de visu testis deponat. vt supra dixi. nu. 80. in præcedenti par. Etenim vox per auditum, visus per oculos, gustus per escã, tactus per manus, & odoratus per nares fit, etiã hoc pueri sciunt, & confundere illos esset vere puerile dictum, Spec. eo. ti. nostro. §. de examinatione. n. 14. cum seq. & in ijs quæ percipiuntur iudicio intellectus tenentur reddere rationem etiam quod interrogati non fuerint. Viu. co. op. in ver. testis in ijs. Secus in ijs quæ constant corporeo sensu. vt super ijs quæ in facto consistunt: sed in ijs quæ sunt iuris debet reddere scientiæ causam. Viu. vbi sup. & Campeg. tract. de test. conclu. 310. vbi ponit regulã cum fallentis. ibi recurre ne erres. Alex. consil. 76. & conf. 109. vol. 1. Bar. consil. 163. Sed testis dictum per verbũ credo, quod contenta in capitulo si nt vera, quia præsens fui, vidi, & audiui, valet propter bonam rationem. Bal. & Castr. in l. feruus. §. qui quinq; de leg. 1. Marcell. cal. trac. de mo. art. §. 2. gl. 1. nu. 892. fol. 189. Sed licet in ciuilibus testis non reddat causam scientiæ, tamen eius dictum sustinetur, quando. l. de causa nequaquam fuisset interrogatus. B. l. & Doctor. in l. solam. C. eo. & est communis opinio. **91** declara vt inf. nu. 92. secus in criminalibus, in quibus omnino oportet ratione reddere, & causam scientiæ dicere, siue de ea interrogetur testis, siue non, alias non valeret eius dictum, ita tenet Alex. consil. 15. col. 5. vol. 1. Innoc. in cap. cum causam. de test. est communis opinio de qua Viu. com. opin. fol. 271. vers. testis. & idem **H**abet dici quo ad faciendum inditium ad torturam. Marf. in sua pract. §. diligenter. num. 30.

& 31. sed si cum dicto simul insit ratio dicti & sic ratio scientiæ, frustra interrogaretur de ratione. Afflict. decis. 72. nu. 6. & 7. Similiter non est de ratione interrogandus quando ius præsumit de aliquo, vt de Perito, de Vicino & similibus vt sup. lit. D. Afflict. decis. 307. nu. 25. Ad supradicta vi. Bart. in eo. tract. numero, qui dicit idem in ebricitate, stultitia, & iracundia, sed re vera ista sunt facti, & ex actibus exterioribus iudicantur, & propterea de ijs actibus debet ratio reddi. Menoch. cas. 326. 361. Masc. conclu. 578. vol. 2. & vi. inf. nu. 122. & 123. quod etiam intelligendum est procedere, quando ad defensionem dictum testis recipitur. Marf. sing. 658. & in sing. 621. Bertran. consil. 189. volum. 2. Secus quando ad defensionem, nam etiam si testis non reddat causam scientiæ (dummodo de ea non sit interrogatus) tamen valet & tenet eius dictum. Clar. §. fin. q. 53. vers. præterea, non tenet etiam dictum nisi causam exprimat scientiæ, quãquam non sit de ea interrogatus, in omnibus scilicet casibus solo iudicio intellectus perceptibilibus, exemplo quando probatur aliquem esse diuitem, furiosum, vel dominum, & possessorem. ita concludunt Bald. & alij in d. l. solam. C. de test. Item non tenet etiam dictum testis in ciuilibus, quando quis medio eius iuramento suppletorio, & vno teste probat, nisi causam etiam exprimat scientiæ. Ias. in repet. d. l. ad monendi. col. 94. de iur. iur. Marant. Spec. aur. actu. 6. nu. 12. & l. q. par. 6. vbi limitationes ponit, at ne longior videatur quam par sit, nõ valet dictum testis in probanda veritate, nisi assignetur causa. Alex. consil. 29. volum. 7. nec etiam in probanda consuetudine. Dec. consil. 215. vol. 9. in fin. Nec in notorio & fama probandis, vt p. Dec. in capit. consuluit. il primo. de appel. Nec in probando interesse. idem Dec. in l. quatenus. de reg. iur. cõterea ponit Crot. eod. tract. de test. **I** & licet statutum, vel rescriptum remittat omnes solemnitates iuris, non per hoc testibus credendum est, nõ reddentibus concludentẽ sui dicti rationem. Tind. eo. tract. par. 7. num. 310. nec valet consuetudo in contrarium. Ias. in l. de quibus. nu. 67. de leg. & Afflict. decis. 351. quos adducit D. Menoch. de arb. ind. q. 25. nu. 5. sed vbi proceditur via summaria & executiua, testis sine ratione nõ interrogatus tenet. Marant. in eius pract. dist. 9. nu. 34. De hac re etiam per Farinac. q. 70. vbi latè de test. Nunc in probandis rebus nullã meliõrẽ esse probationẽ cõstat, quã per peritos, vnde medico est credendum in ijs quæ pertinent ad medicinam. l. semel. C. de re milit. Item duodecimõ fallit, si tota die super plateas, & sub porticu commoratur ludendo tarochis, sbarraglino, & triumpho rubatorio: scio enim quid per hæc verba inferre volo. Item naturali creditur de natura rerum: vt in l. si pactum. ff. de solut. & supra dixi. in prima parte. numero 69. Sed in ijs, quæ facti sunt, nulla probatio meliõrẽ est, quam oculorum inspectio. l. si inruptione. ff. si. reg. etiam hæc probatio per visum omnes alias antecellit. Azon. sum. C. ad leg. Aquil. & plus liquet inspectio oculorum, quam probatio de auditu. vnde Hor. *Segnius irritant animos demissa per aures, quam quæ sunt oculis commissa fidelibus.* Et hæc probatio etiam didicistis testificatis, & post sententiam nondum in rem iudicatam transactam admittitur. latè Mascard. de probat. quæ-

ftio. 8. volum. 1. Verum in ijs quæ ab animo pendent, nulla est melior probatio quam proprij oris confessio. Gramat. Decisi. 36. num. 66. præcipue cum tractatur de præiudicio confidentis, & propterea ad hoc ut noceat multa requiruntur, de quibus per eundem Mascard. de prob. quæstio. 7. volum. 1. num. 14. cum seq. sed in criminalibus in ijs quæ in facto consistunt parum operatur talis confessio, nisi prius de delicto constet. Bartol. in l. si confessus cit. ff. de culto. Reorum Clar. §. si. q. 19. vers. ultimo. verum non est proprie materia nostra: ideo satis est. Repeto etiam memoria, quod in criminalibus ad hoc ut dicta testium valeant, debent testes esse omni exceptione maiores, & probationes exactæ & luce meridiana clariore. cap. 1. de test. & vulg. tex. l. sciatis cuncti. C. de probat. cap. 1. versic. maiores. vbi Cano. de consang. & affin. cap. Epiphanium. §. quæst. 6. & testes omni exceptione maiores illi dicuntur cõtra quos nulla potest exceptio opponi. Alexand. consil. 18. volum. 1. Grammat. consil. 35. num. 35. Paris. consil. 82. num. 19. volum. 1. Bald. in l. optimam. num. 8. C. de contrahen. & commit. stip. & testes omni except. maiores sunt, de quibus in tex. in c. forus. vers. fin. de ver. signific. cuius verba sunt. vita sit innocens & integer actu, nã si vita bona defuerit fide carebit: non enim potest iustitia cum scelerato homine habere commercium. Sic recenset Gomez. var. resol. titu. de prob. delic. cap. 12. num. 12. in fi. tom. 3. vbi ait, quod omnes dicuntur fide digni, & omni except. maiores, qui nulla exceptione legitima repelli possunt & à lege non reperiantur prohibiti. ut in l. 1. de test. & in summa, masculus, liber, sanus mente, non vilis, & annorum 25. non delinquens, sed vir probus, & Christianus, nõ habes interesse in causa, iste vere dicitur testis omni exceptione maior, sed quis est hic & laudabilis cum? & paria sunt dicere testem esse idoneum, vel legitimum, & omni exceptione maiorem. Paris. consil. 24. num. 14. volum. 3. quamvis. Crot. de test. nu. 395. & Mascard. de prob. 1019. num. 15. aliquantisper differre aiunt, & plus testem esse omni exceptione maiorem quam idoneum, aut legitimum: & verum dicunt, quia in certis casibus etiam testes minores, viles, socij & alioquin inhabiles censentur idonei aut legitimi, pro ut subiecta materia postulat. ut per discursum dixi. Hinc est, quod in criminalibus causis, & in civilibus arduis non defertur iuramentum suppletorium. gl. in cap. mulier extra de iur. iura. Doct. communiter in l. admonendi. Nell. à Sancto Gem. co. tract. nu. 123. Crot. num. 106. Hercul. de probat. Negat. num. 235. Clar. §. fin. quæst. 53. Alex. & las. in l. ait prætor. num. 21. de iur. iura. vbi ampliat procedere etiam si pœna pecuniaria quis esset puniendus. Ari. Pinell. in l. prima. par. 3. pag. 105. colum. 3. versic. ego veriore. C. de bo. mater. Alcia. in cap. cum contingat. num. 149. de iur. iuran. Emanuel Soarez. testatur de communi. in verb. iusiurandum in causis. num. 308. cum mult. seq. in quibus locis ponuntur ampliat. & fallent. circa iuramentum suppletorium quando sit deferendum, & quando non. Sic & in causa magni ponderis non defertur iuramentum suppletorium. Menoch. de arb. iud. cas. 190. per to. pag. 190. quæ tenenda sunt menti tanquam quotidiana in practica, nam faciunt ad multa, de damnis datis, de robarijs & spoliationib. sup

quibus si aliter à scripto non cauertur, tale iuramentum suppletorium nõ est deferendũ, quia in ijs requiritur apertissima probatio. ut in l. si. de probat. in l. prima. C. de Carbo. edic. Accor. in l. vlt. in princ. ff. quod metus causa. Item in matrimonio, & filiatione. Didac. Couat. in tract. de spons. parte 1. c. 4. In ijs enim causis arduis, & criminalibus regulariter plenissima requiritur cognitio per iura mox ad iuncta, & in causis civilibus plena tantum sufficit probatio. text. in l. tertia. §. sciendum. ff. ad exhib. l. 1. §. si ea. ff. de ventr. inspic. Bart. in extrau. ad reprim. in verb. summaris, & in alijs casibus sat erit semiplena probatio, de quibus late Spec. in tit. de off. iud. §. sexto. Hinc est quod in illis casibus vbi plenissima requiritur probatio, duæ semiplenæ probationes non faciunt vnã plenã probationem, ut testatur de cõi. Jul. Clar. §. vlt. quæst. 63. ver. pen. quamuis regulariter receptũ sit, quod duæ semiplenæ probationes faciunt vnã plenã. Francif. Viui. d. lib. 1. com. opinio. 419. quod vetum est quando probationes semiplenæ eiusdem sunt generis, secus si diuersi generis sint. Bar. ita declarans. in d. l. admonendi. nu. 48. & nu. 49. & nu. 38. & seq. et usum vero id generis intelligatis, quando duo testes concludunt idem; diuersi generis est quãdo diuersimodè à facto diuersa sunt probationes, ut in l. 2. §. si. ff. de excusat. vi. Fel. in cap. licet ex quadam. nu. 2. de test. las. in d. l. admonendi. n. 290. in c. cum causam. de probat. Non tamen diuersi sunt generis, vnus testis, & confessio absente parte, vel vnus testis, & fama publica, ut declarat Barto. vbi supra, vi. Bal. in l. si quis ex argentijs. §. 1. de edend. qui dicit quod probationes diuersi generis ad eundem finem tendentes puta vnus testis deponit super fama, alter super fuga, non probant, sed si duo testes deponant super fama, & duo super fuga, tunc bene probat. Nam quodlibet inditium duos testes requirit, ut dixi. par. 2. nu. 3. Minling. obser. 110. Centu. 2. Nec sunt diuersi generis probationes ratione temporis, nam si in prima instanti semiplenè probatum sit, potest in causa Appellationis suppleri in civilibus, lamplioem. §. 1. C. de App. pulere Bal. in addit. ad Spec. eo. de app. §. si. col. 13. cit. si. vers. item queritur. sed de iure Cano. aliter tenetur, dicam. sub num. 187. in seq. par. & quod dixi de plena probatione, intellige etiam procedere in vno teste, quãdo ad esse actus duo vel tres requirunt. Vnde in testamentis, in quibus, non dico septem, sed quinque ex specialitate requiruntur testes, sicuti duo non sufficerent ad plenã probationem, ita nec vnus faceret semiplenam, quod nota: sed dimidium numeri puta ex quinque testibus duo vel tres facient semiplenam, quando, si defectus est in numero tantum, ut dicit Bart. vbi sup. n. 39. Pract. Papienf. in for. resp. Rei. glo. iusiurandi. vers. 1. quando sit deferendum. col. 2. & ita secundum numerũ, quod requiritur testium, regulabitur ad cognoscendum quot testes faciãt plenã, & quot semiplenam probationem. quodq; digito est colligendum. Et quã dixi, si testes sunt eiusdem generis, & potentia, quod tunc duo facient plenã probationem, tam en pro regula debetis intelligi 101 gere, q. scriptura priuata, in qua adest confessio sine causa scribentis, illa facit semiplenam probationem, quæ alias cõ causa faceret plenã, ut in l. cõ de indebito. §. si. cum glo. ff. de prob. Angel. Arct. in §. omnium. in septima colum. de actio. & de.

& declarat Marf. in rubr. de prob. & ideo si sine causa faciat semiplenam probationem, poterit adiuuari cum iuramento suppletorio. est text. in l. publica. in fi. ff. de posi. Alexan. consil. 13. vol. 1. & consil. 83. eo. volum. Menoch. de recuperan. possess. car. 28. nu. 217. & seq. Rui. consil. 79. li. 4. & intelligite facere semiplenam probationem, si non erit oppositum tali scripturae confessionis sine causa, alias si fuerit oppositum, nihil valebit, & ita tenet Ludo. Ro. consil. 190. ante fin. & vide Marf. vbi supra, nu. 77. & quantum ad
 102 validitatem scripturae & eius comparationem, & quibus modis etiam impugnari possit, vide Menoch. de arbitr. iud. cas. 114. Gaspar. Caball. milleloq. 654. cum alijs seq. in secunda par. sed
 L aduertendum quod testes qui se subscripserunt Apodixia, debent esse bonae vocis & probitatis, l. scripturas. cum Authen. seq. C. Qui potior in pign. & si testes in ea scripti pro recognitione fuerunt examinati, probant. l. nuda. vbi Bar. de donat. Alex. consil. 123. discussis. libro 1. idem Alex. in consil. 181. nu. 5. vol. 2. vbi etiam quod tres testes subscripserit lat est a duobus recognita. & doct. in d. l. scripturas. Gasp. Caball. milleloq. 657. par. 2. sed multa alia requiruntur praecipue, quod probetur supradictos testes, qui scripturae se subscripserunt esse fide dignos, & bonae opinionis, & ista qualitas est articulanda & probanda. Ias. in l. admonendi nu. 109. de iur. iura. Marf. praec. §. quoniam, num. 54. 55. & 56. Angel. in l. vel necare. ff. quem test. apper. Alex. consil. 82. colum. 1. Cepol. consil. 58. Matcard. de probat. concl. 285. nu. 6. vol. 1. non obstante reg. quod in dubio quis praesumitur bonus. de qua in l. merito. ff. pro soc. Nam expedit eum qui in aliqua qualitate se fundat eam probare, sicut dispositione statuti quod non credatur scripturae, nisi sit trino teste notata, vi. Cephal. consil. 454. per to. vo. 4. At circumscripta dispositione statuti, onus probandi quem non esse bonae vocis transferitur in aduersarium. glos. in c. si forte. in ver. scientie. de elect. in 6. Pacta. de probat. c. 36. nu. 30. & 31. vol. 1. quem esse bonum est qualitas intrinseca à iure praesumpta. d. l. merito, ideo non expedit probari vt infra. 123. nisi in supra dicto casu. & est quando quis amisisset famam, & per triennium eam acquisiuerit, vt supra in prima par. n. 102. Quandoque apparet avaritia proteuorum, quod Apodixia sit scripta & subscripta manu alicuius in qua constituitur se debitorem de certa summa versus producere scripturam in iudicio, & est falsa, tamen difficillime probatur. vidi ego in ciuitate Ianua exacta fieri diligentiam per quam scriptura fuit repta falsa: nam quaedam mulier produxit contra heredes chirographum aureorum 500. subscriptum etiam à testibus qui mortui erant tempore productionis: & fuit probatum quod tempore scripti chirographi, adhuc non erat in vsu species illius cartae seu papyri propter impressionem seu signum quod in medio folij remanet, in conficiendo papiro, item fuit probatum, quod tempore scripti chirographi non utebatur scribens eo sigillo quo sigillatum apparebat Chirographum, & cum criminaliter fuerit contra hanc mulierem intentatum vt procederetur, fuit absoluta rebus stantibus. Verum quia iterum contra alium intentauit ista mulier iudicium ob aliud Chirographum, fuit tanquam succubens bannita tanquam vsui malo mala, & de huiusmodi priuatis scripturis trad. Mascari. de prob.

103 consil. 190. num. 20. volum. 1. & item fama facit semiplenam probationem, secundum dist. quam facit Bart. in dicta l. admonendi. & prac. Papiens. in for. positio. glos. item, quod de praedictis est publica vox & fama. versicu. septimo queritur. Blanc. in repet. l. final. numero 313. & sequen. de quaestio. & ibi fufius habetur, in materia criminali, quamam semiplena, quae plena, & quae plenissima sit probatio, & ex quibus semiplenis probationibus per auxilium vnus testis efficitur plena probatio. vi. rex. in capitu. fi. extra de success. ab intest. & in l. 3. §. eiusdem principis. ff. eo. & per Bartol. dicta l. admonendi. numero 48. & Ias. ibidem numero 251. col. 104
 104 tertia criminali, quamam semiplena, quae plena, & quae plenissima sit probatio, & ex quibus semiplenis probationibus per auxilium vnus testis efficitur plena probatio. vi. rex. in capitu. fi. extra de success. ab intest. & in l. 3. §. eiusdem principis. ff. eo. & per Bartol. dicta l. admonendi. numero 48. & Ias. ibidem numero 251. col. 105
 105 94. & quando duo testes deponunt de confessione alicuius facta absente parte, non probant plene, sed tantum semiplene. Alexand. consilio 36. colum. secunda, post medium, & consil. 39. 20. volum. quinto, & Tho. Diplo. in addit. ad Bart. l. admonendi. vbi supra lit. C. & D. vi. Mascari. de probat. conclu. 279. numero 19. volumine 1. vide sup. pagin. 46 nell' Addit. versu. At. & nota, quod aliquando semiplena probatio potest confundere plenam probationem, vt est quando accusator probat quod per duos testes, & accusatus se defendit cum vno teste tantum. vt per Ancharan. consil. 285. in fin. quem allegat in prop. Bened. in capitu. Raynutius. versicu. qui cum alia, & cat. numero 253. & sequen. qui duobus exemplis dicit Senatum Romanum ita iudicasse. No. quod si statutum velit per vnum testem haberi plenam probationem, tamen non obstante statuto contrarium poterit probari. secundum Felyn. in capitu. proposuisti de probat. Gomez. var. resol. tit. de delict. cap. 1. 2. & 3. & cap. 12. tom. 3. sed contrarium communiter Canonen. in clemen. 1. de probat. & Tiraquel. de retract. consangu. §. 4. numero 11. & quando per statutum datur plena fides testi, ille debet esse omni exceptione maior, ne duo concurrant specialia. ar. l. 1. C. de dot. promiss. Nunc sciendum est, quod regulatiter actori incumbit onus probandi, text. est clar. in l. qui accusare. C. de edend. & est omnium scriben. doctrina, sed quando actor reconuenitur factis prius per eum
 107 probationibus, Reus deinde suis facere debet, quia efficeretur actor. Abb. in capitu. col. 3. de mut. pet. late Specu. in tit. de reconuentiono. §. videndum. colum. secunda, sed si Actor obtulit suam probare intentionem per testes, poterit mutato proposito dicere quod vult stare iuramento litis decisiuo antequam examen fuerit perfecte receptum, & hoc nisi ab initio tali iuramento renuntiauit. Bal. in c. 2. vbi Dec. de probat. decis. Pedemon. 92. & 97. per tot. dixi late in Apostil. ad statutum Papiæ sub rub. 14. in Ciuilibus. Item etiam transfert onus probandi in Reum negantem ius. l. ab ea parte. ff. de probat. secus si negauerit factum. capitu. quoniam contra. & ibi Panor. de probatio. & ratio differentiae assignari potest, quoniam facta non
 108 praesumuntur nisi probentur. l. in bello. §. facta. ff. de capt. & postl. reuerf. sed ius praesumitur. l. nec non. §. hoc de eis. ff. quibus. ex caus. maio. Bald. in l. in illa. de verborum obligat. vbi ponit quosdam casus speciales. At in omnibus exceptionibus (excepta exceptione non numeratae pecuniae) onus probandi transfertur in reum. l. prima. ff. de exceptio. l. in exceptionibus. ff. de probat. l. si ex cautione. C. de non num. pecu. & late Spec. §. primo, de prob.

110 versu. primum est nu. 10. & ratio est, quia in ex-
 cept. & per iura supradicta. Didac. Couartu.
 in regula possessor. num. 4. de reg. iur. Nec huic
 obstat quod dicit Bartol. in l. in illa stipulatio-
 ne. nu. 5. de verbor. obligat. Nam illud procedit
 quando post biennium Reus exciperetur, sed si
 ante biennium, tunc onus incumbit Actori.
 Pract. Papien. in for. resp. Rei. gl. saluis alijs ex-
 ceptionibus. versic. item queritur. & esse hanc
 commu. opinionem dicit Felyn. in cap. si cau-
 tio. de fide instrum. Curt. iun. in l. secunda. §. ap-
 pellata. nu. 7. si cer. pet. Hipp. sing. 463. quicquid
 dicant Fulg. in l. si sub specie. num. vlt. C. de po-
 stulat. & Emanuel à Costa in l. si ex cautione
 limit. vlt. C. de non num. pecu. Hic nonnullas
 ponam quaestiones in materia probationum,
 111 ne sicco pede pertransisse videat. Quaro igitur
 principaliter quomodo probatur negati-
 ua. & breuiter respondeo, quod probatur con-
 112 trario modo, quo proponitur affirmatiua. &
 vi. Bal. in Rubr. C. de bo. poss. secundum tab. n.
 7. vbi magistraliter ait, quod testis debet remo-
 uere actum à sensu, & non sensus ab actu (hoc
 est) dicere, talis actus non fuit factus quia præ-
 sens fui. nec fieri potuit quin viderim; quia si-
 cut in facto proprio vera scientia cadit proposi-
 tionis negatiua, vt puta si dico me non fecisse.
 iux. l. Panto. §. rei. ff. de acq. her. & Bart. in l. 1. §.
 si quis neget. ff. quemadmod. test. app. ita in fa-
 cto alieno sic coarctato concluditur negatiua.
 Bald. ita docet in d. rubr. C. de bo. poss. secundum
 tab. sed si Reus confessus delictum illud pluries
 ratificauerit, an postea poterit probare non com-
 misisse, coarctando loco & tempore negatiua.
 Dico contra confessionem quantumcumque qua-
 lificatam, geminatam & ratificatam, posse pro-
 bari negatiua, docto prius de errore. Doct. in
 l. Aurelius. §. idem quaesit. de op. leg. & Gabr.
 co. conclus. titu. de confess. conclus. 5. vbi in si. ef-
 se communiorem, & auiorem op. Bal. in l. 1.
 vbi Alex. C. de error. Calce. Bero. conf. 201. nu.
 30. vol. 3. & Rom. conf. 391. & qualiter de erro-
 re doceri possit vi. Bar. in l. de error. C. de iur. &
 fac. igno. Mascard. de probat. conclus. 637. 638.
 639. Vnde si dicis me tali die, loco, & hora, ali-
 quid fecisse, possum excipere, me tali die, loco,
 & hora, illud non fecisse, sed alibi fuisse. Immo
 nec mei testes aliter concludere possent, nec ip-
 se illud facere potuissem, quin ipsi viderint. &
 112 hoc modo negatiua dicitur coarctata loco &
 tempore. tex. in l. optimam. C. de contrahen. si
 pul. cap. ex tenore. & supra de test. Clar. §. final.
 quaest. 53. versic. item potest. latè Franc. Hercu.
 in suo tracta. de negatiua. per tot. Pract. Pap. in
 for. opp. contr. test. in glo. fatagunt negatiua:
 coarctatur etiam negatiua ex causa, puta quia
 dictum sit obligationem ex mutuo fuisse con-
 tractam, & respondeatur fuisse donationem.
 Item ex modo coarctari potest, puta testes tui
 dicunt de animo deliberato, & mei dicunt ex
 improuiso, & impetu tunc iracundia ortæ deli-
 ctum sequutum fuisse, qui animus deliberatus
 ex pluribus colligitur, vt ponam infra nu. 262.
 Est aliud exemplum, quando vulnus diceretur
 factum cum ense, & alij testes ad defensam de-
 ponant cum baculo, vel etiam si dicatur deli-
 ctum factum esse dolo malo, & excipiat, quod
 peractum sit ad necessariam defensam; vt de
 omnibus edoceri possumus à Franc. Hercu. in
 d. eius tract. iul. Clar. §. si. quaest. 52. versic. scias

etiam. & ibi addentes, & Negatiua proban-
 113 dam ab illo esse, cuius est fundamentum rei
 proposita, siue in agendo, siue in excipiendo.
 vt communem asserit Ias. in l. qui se obtulit. §.
 condemnatum. nu. 7. ff. de re iud. idem in l. in il-
 la stipulatione. num. 14. de verbo. oblig. & quo
 modo ciuilitur, & criminaliter procedatur in
 iudicio per viam exceptionis. vide omnino
 114 Iul. Clar. dicto §. fin. quaestio. 19. per tot. & latè
 Boss. in tit. Quomodo procedatur per excep. &
 quomodo procedatur per actio. per to. in qui-
 bus locis habetur quando affirmatiue, & quan-
 do negatiue excipiat, & agatur, vt ponit Azo.
 in sum. C. de usufruc. & habit. nu. 36. 37. & 38.
 at pro aliquali terminorum scientia non præ-
 115 termitto, negatiua trifarie sumi. Alia enim
 est negatiua facti, alia negatiua iuris, alia quali-
 N tatis. de quibus per Hostiens. in sum. eod. tit. &
 qua negatiua sit probabilis & qua improbabili-
 116 lis, pulcè ponit Pacta. de probat. C. 37. & 40.
 per to. lib. 1. Negatiua iuris est, quando asserit-
 ur aliquem facere quod iura prohibent, vel
 quando asseritur non fecisse quod de iure face-
 re tenebatur. text. est ad literam. in reg. qui facit
 id. de reg. iur. quem tex. etiam ad aliud prop. su-
 pra allegaui, sed & hic quidem adaptatur. &
 hæc iuris negatiua transfert onus probandi in
 negantē. vt prædixi. & de qua per Azo. in sum.
 C. de usufruc. & habit. num. 36. & sequen. &
 melius. in sum. C. de probat. num. 5. vbi declar-
 rat. quomodo sit intelligenda regula illa, quod
 negans debeat probare. cuius verba non refero,
 quoniam nemo est qui Sum. Azo. non ha-
 beat, vnde sequitur illud vulgare dictum.
 Non vadai n palazzo. chi non ha la somma d' A-
 117 zo. latè D. Pacta. d. tract. de prob. cap. 52. per to.
 lib. 1. Negatiua autem facti est duplex, deter-
 minata & indeterminata. prima habet Rei. lo-
 ci, temporis, & personæ determinationem. di-
 cta l. optimam. C. de contrah. stip. & hoc modo
 dicitur probari per indirectum. gl. si in l. Panto-
 nius. §. rei perduellionis. ff. de acq. hered. ibi
 dicebatur quæ certa die, & hora, & certo loco reli-
 querat, & hoc filius sciebat non esse verum,
 118 quia alibi secum tunc fuerat filius. Verum
 negatiua indeterminata ideo sic appellatur,
 quia non aliud in ea concluditur, nec loco, &
 tempore coarctatur, dicendo alibi tunc temp-
 ris fuisse, vt in d. glo. fin. sed solum concluditur
 negando simpliciter factum, à qua probatione
 testis repellitur, cap. cum ecclesia. extra de cau-
 sa possess. cap. iuravit. extra de probat. Iul. Clar.
 dicta quaest. 52. versic. scias, vbi eam improbabili-
 119 lem esse, testatur Igneus. in repet. §. non alias.
 num. 77. ff. ad Sylla. & glo. in cap. bonæ. il. pri-
 mo. delect. per eum allegat. Hercu. dicto tract.
 num. 137. & circa hanc negatiua indeterminatam,
 oritur quaestio si in querela non sit certa
 dies expressa, & pars voluerit probare negatiua
 coarctatam loco & tempore, & petere querelan-
 tem exprimere diem criminis & horam, an ex-
 primere tenetur: idem deteste. & videtur quod
 sic. Plot. in conf. 94. per tot. lib. 1. Pacta. de pro-
 batio. C. 40. lib. 1. num. 36. Barto. in l. 15. qui
 num. 10. de probatio. & iudex equitate suaden-
 te facere potest. Sed de consuetudine in statu
 Mediolani seruati vidi contrarium in causa præ-
 libatorum Mustiorum & Ratorum Dentonē-
 sium anno 1590. nam quo ad testem ille non
 tenetur recordari de tempore. vi. Clar. §. fina.
 quaestio. 12. versic. Dixi etiam cum sequent. vbi
 & quo

& quo ad partem dies non apposita in quere-
la non tollit delictum de quo constat. vt dixi.
num. 104. in præced. par. & inf. dicam. n. 135. &
136. Item si testis super hac negatiua indeter-
minata productus fuerit tanquam præfens: &
ipse negat quod nõ fuit præfens, & de facto pro-
prio deponat, puta, si Titius accusauit Meuium
quod in ultum fecit, præfente Sempronio, di-
cendo quod Sempronius reprehendit Meuium
quia præfens erat, & Sempronius negat interfuisse
se nec illum reprehendisse, probat. Pacia. de pro-
bat. c. 48. per 10. lib. 1. vbi negatiuam docet pro-
bandam per duodecim capitulos. & licet negati-
ua sit probanda ab eo, qui in ea se fundat. hoc
verum est quãdo præsumptio est pro affirmati-
ua. Hercul. in tract. de negat. prob. n. 44. & seq.
alioquin negando factum sat habet intentionem
fundatam. Burfat. conf. 207. n. 55. & ibi Alciat.
reg. 3. præsump. 2. n. 11. D. Menoc. de præsump.
120 lib. 4. præsum. 1. n. 7. & 9. Nihilominus licet
negatiua indeterminata sit improbabilis, vt etiã
testatur de communi Ruin. conf. 97. ad fi. li. 4.
Sex modis potest probari, & hos casus ponit
Clar. dicta quæst. 52. & text. in cap. extra eod. c.
fi. de iure iura. l. qui seruum. ff. de interr. actio.
cap. lator. ad fin. extra de re iud. Spec. dicto §. 1.
probat. Sint igitur prudentes testes (vt admonet
d. Clar. versic. scias autem) quia eo ipso, qd depo-
nunt super negatiua, redarguuntur de falso. &
Cott. in suis mem. in verb. testis cauere: vbi tã-
quam ab igne aduertit testem ne deponat super
negatiua non coarctata loco, & tempore. quia
eo ipso incidit in falsum. attestante Angel. in l.
pen. §. docere. ff. ne quis eum. & de multiplici
121 penarum diuersitate circa negantem factum.
vi. Azo. in sum. in situ. de pœna. tem. lit. n. 5. &
6. vbi de eo qui negat propriam scripturam. &
in sum. C. de leg. Aquil. nu. 39. vbi de negante
damnum dedisse, & scias, quod si quis neget fa-
122 ctum, quod factum iura præsumunt, ei negan-
ti incumbit onus probandi. vt est circa bonita-
123 tem, & malitiam, quia quilibet in dubio præsu-
124 mitur bonus. l. merito. ff. pro soc. & vide Azo.
in sum. C. de prob. nu. 6. l. cum de lege. ff. de pro-
bat. Apostill. ad Bar. in l. si constante n. 7. lit. A.
ff. solut. matr. Pacia. de probat. c. 9. lib. 1. & con-
clus. 1004. n. 33. de prob. vol. 2. Negatiua autem
124 qualitatis, alia dicitur scientiæ vel ignorantie
quæ per examinatore & non per producentem
inuestigatur, & probatur dicto c. qualiter. etiã
eo. Alia est ætatis. quæ ætas per aspectum pro-
125 batur. l. minor. 25. ann. ff. de minor. 25. anno.
Grammat. decis. 48. n. 18. & iudicis arbitrio re-
linquitur quomodo ex aspectu intuitu dicitur
probata ætas. Bar. in l. de ætate. nu. 8. de minor.
126 Bal. in rubr. de prob. quæ ætatis probatio dif-
ficilis est probationis. vt per Bar. in d. l. de ætate,
& pulchrè Menoch. de arbi. iud. cas. 116. & cas.
117. & latè qualiter probatur ætas habet à Soc.
jun. conf. 3. volum. 2. & quod per testes probari
possit tradit Bar. mox allegat. n. 1. 2. idè in cõsi.
82. & qui super ea se fundat illã probare debet.
l. si minorem. C. de in integ. restit. Bart. Bal. &
alij in l. de ætate. ff. de minor. Cano. omnes. in
cap. præsentia. de probat. Luc. de pen. in l. 1. col.
penult. C. de fide instrum. lib. 10. & quomodo
testes debeant deponere reddendo rationem æta-
tis dicit Iacobin. in dicta l. de ætate. quem vna
cum prædictis allegat Caball. milleloq. 549. p.
127 2. Pacia. de probat. cap. 53. per 10. lib. 1. vbi dicit
qui incumbit onus probandi Negatiuam qua-

litatis accidentalis, & intrinsecæ, idem in ca. 54
vbi de qualitate extrinsecæ, quem vide quia
multoties occurrit tam in materia statutorum
quam interpretatione iuris communis, præci-
pue vbi de scientia loquitur; nam ista qualitas
dicitur intrinsecæ & est probanda quando ius
illam non præsumit. vt sup. nu. 102. lit. N. Ne-
127 gatiua alia est ordinis, alia conditionis & eam
negantem oportet probare. de quibus per Spec.
dicto §. 1. de probat. & no. quod indirecte proba-
128 tur etiam directe probari potest. est casus. in
glo. & ibi Doctor. l. secunda. C. de erro. vbi con-
stat de venditione, licet sit differentia, an ven-
ditus sit fundus, vel Domus. est alius etiam casus
quando pars extra iudicium aliquid con-
fessa est, sed in iudicio aliter dixit. testis autem
deposuit, & dixit, quod est verum, quia audi-
uit, extra iudicium talem confessionem. vt in
129 cap. 1. de confess. lib. 6. Alijs etiam modis negatiua
probat, directe, vt per instrumentum
& libros. Doctor. in l. sign. de reb. cred. Menoch.
de arb. iud. cas. 93. fol. 128. & cas. 105. fol. 137.
latè Hercul. d. eius tract. negat. cap. . . . ad quæ
in materia negatiuæ semper est recurrendum.
pro nunc sat est; tandè testis super negatiua de-
ponens in causa criminali est ipso iure & facto
suspectus. Farin. q. 65. num. 205. & sequen. &
ideo solent prius omnes testes retineri in par-
tes separati, nec dimittuntur, nisi omnibus exa-
minatis, ut fortè illaqueati de mendacio vanũ
130 sit currere retro illos. Secũdo principaliter quæ-
131 ro, quomodo tempus per testes probatur. de quo
Pacia. de probat. c. 25. lib. 2. sed quæro si quis ar-
ticulauit Titium recepisse mutuum à dicto ar-
ticulante, & fuit puta de Mense Maij die 10. in
apotheca Gaij. & protestatus est in productio-
ne dicti articuli cum clausula non se astringens
ad probandum, nisi ea, quæ pro fundamento
eius intèrionis ec. an locus & tempus sit de ne-
cessitate quod utiq; probentur. & Alb. eo. trac.
par. 1. q. 7. n. 130. tenet quod non. sed si pars ad-
uersa obijciat vel interrogatoria exhibeat, tunc
testis debet concludere etiam de loco & tem-
pore quando verisimiliter recordari potest.
vt inf. num. 143. lit. d. & circa d. clausulam. vi.
Bar. in l. diuus. de rescr. & Vital. clausu. libello-
131 rum. papp. in for. lib. in ast. reali. glo. non si a-
stringens. Nunc quando tempus est de substan-
tia, illud probandum est. not. gloss. in l. ob car-
men. §. final. de test. Imol. consil. 202. columna
secunda, Crot. eod. tract. num. 314. Item quan-
do actor fundat intentionem suam in tempo-
re, quia illud præcisè probari debet. Alexander
132 consil. 121. colum. quarta, volumine 1. idem
etiam de Reo, quando exceptio sumitur ex
tempore. Soc. consil. 87. numero 2. volum. 4.
B Item quando vnum tempus infringit aliud, vt
in probando quina contractus prior & qui
posterior, sic de testamentis. instrum. §. sed & po-
steriore quib. mo. testa. in fir. Bal. in l. in Rebus.
C. de donat. ante nupt. Affliit. Decis. 387. nume-
ro 2. quo casu testis tenetur de die & hora re-
cordari, alias non probat, vt dicunt supradicti
Doctor. Nell. eo. tract. par. 2. num. 209. & si tes-
tis in primo examine dixerit non recordari, &
in secundo quod recordatur non vitatur eius
133 dictum. Bar. in l. quæ bona. ff. de don. At pro-
batio temporis nulli dubium est quin sit dif-
ficilis probationis, sicuti difficile tempus dif-
finiri potest. vt apud Cicero. in primo. de in-
134 uent. & apud Varro. Tempus est mensura

motus primi mobilis: quod & si continuū sit, diuiditur tamē in praesens, praeteritum, & futurum. in proposito nostro sumitur tempus pro necessitate, ut apud Cicero. pro Plan. ibi. sed ego id ponderibus meis examinabo, non solū quid cuique debeam, sed etiam quid à me cuiusque tempus poscat. & Terent. in Andr. ubi tempus (inquit) promissa iam perfici, & mulisarijs modis tempus accipitur, ut est videre Calep. in verb. tempus. Nec bene de tempore recordari quis potest, quia currit de momento ad momentū, & hominum memoria est labilis. no. in l. 3. C. si minor. se maior. Saly. in l. testium. C. eo. & dixi supra num. 119. lit. v. & l. nu. 142. Bar. conf. 20. praesertim in criminalibus. Neill. eo. tract. p. 2. nu. 209. etiam quod fuerit interrogatus, vi. inf. num. 143. sed de aetate alicuius testes deponentes tenentur scire & recordari. est iste vnus ex casibus in quibus maior potest testificari de eo quod vidit & sciuit dum im pubes erat proximus pubertati. de quo supra sub numero 23. in 1. par. Mascar. de probat. concl. 668. & nu. 678. vol. 2. & testes super aetate aut tempore antiquo puta 20. 30. aut 50. annorum debent habere tantam aetatem, ut verisimiliter recordari possint, saltem de facto securo in 9. vel 10. annis eorum aetatis, quando erant proximi pubertati. alioquin, nō probant tanquam memoria incapaces, quia nō habent tantam aetatem ob quam verisimile sit eos recordari posse. Bar. in authent. qui semel. C. quomodo, & quando iudex. Alber. eo. tract. p. 1. c. 7. num. 127. ubi ait posse capitulari contra personam testium, quod non possunt verisimiliter recordari de eo, quod deponunt, nisi super interrogatorijs generalibus interrogato teste, quam aetatem habet; ex responsione apparet ipsum non posse recordari de eo, quod deponit. vi. supra p. 1. nu. 28. & 29. & vi. Farinac. q. 47. nu. 174. de indic. ubi quando tempus est de substantia, non sufficit dicere non recordor. idem in tract. de test. q. 64. nu. 62. cum mult. seq. ubi late de testibus circa tempus probationū, & circa discordantiam, & quando quis verisimiliter recordari, & nō recordari praesumitur, & ibid. num. 92. de loco tractat. Qua de re inuenta est

137 scriptura ad aeternam rei & temporis memoriam. l. i. ubi nō. C. de test. Bar. in tract. de ritu iudic. in pri. & to. tit. de natal. restitua. Probatur ideo tempus ex circumstantijs, & coniecturis.

138 Bal. in l. cum te. C. de prob. idem in conf. 181. volum. 4. Probaturque per memoriam localem, ut si testis dicat scire fuisse tunc temporis, quando fuit illa maxima fertilitas, vel illud praesidium

139 contra Vgonotos, vel quando morbus ille appellatus Galantino, aliàs *mal del Castrone*, exiit per totam ferē Italiam, Galliam, necnon

140 Hispaniam. Vel erat anni illius in quo quindecim dies adempti fuere Mense Octobri, ex quo miser October potuit inuidere Febuario, & in futurū dicitur de Anno 1598. in quo Ferraria Status redijt ad Ecclesiam: & totus mundus commotus est ob aduentum Ferraria summī Pontificis CLEMENTIS VIII. nedum Sanctissimi, verum & fortunatissimi, ob eius piā, ac rectā mentē, & felicem gubernationem: ob aduentum per transitū & nuptias Regine Hispaniarū Ferraria à Beatissimo Pontifice celebratas: ob Mortem potentissimi Regis PHILIPPI: ob tam mirandam pacem inter illas Coronas Religionis Christianae Hispaniarum & Galliae: & ob recuperationem Ia-

uatini, & acquisitionem Agrariae, & felicissimos Christianorum successus, & ob inundationem Romae. Annus quippe albo signandus lapillo.

141 & sic circa vniuersalia discutens tempus probatur. & ita per relationem ad aliud probatur tempus, paria enim sunt aliquid esse certū, vel

142 per relationem ad aliud, argu. l. ase toto. ff. de hered. instut. Sforz. Oddus de restitua. in integr. q. 47. num. 63. cum seq. ubi docet modum. Nec praesumitur, nec verisimile est, quod testis praecise habeat tempus in memoria praesum. immo nedum ex decennio, sed ex biennio indu-

143 citur, & praesumitur obliuio. Guid. Pap. qua-

144 stio. 117. Caphal. conf. 177. num. 28. volum. 1. Crau. de antiq. temp. par. prima princ. Menoc. D. de arbit. iud. cas. 26. Sed si testis dixerit non recordari de tempore recenti, & nouissimo redidit suspectus, & in causa criminali. Plot. in l. si quando. nume. 824. dixi supra num. 137. nisi constaret testes esse memoria ferē priuatos. ut de Messala Coruino dixi nume. 156. par. 3. qui nec de proprio nomine recordabatur. & ad probandum, quod memoria hominis non extat in contrarium, non omnes testes sunt idonei, sed requiritur quod sint maiores 40. annorū. Alex. confil. 140. volum. 7. Bero. conf. 136. & 152. Si-

145 gnorol. conf. 70. num. 10. Floria. in l. seruittes. col. 15. de seruittu. & testes deponentes memoriam extate praeseruntur dicentibus memoriam non extare. Spec. dicto §. 1. de proba. col. 6. verfic. quid si testes. secus si negantes coarctant negatiuam. Alexan. conf. 110. primo volum. & conf. 108. secundo volum. Franc. in cap. 1. cir. fi. de praescrip. in sexto. Prorogatio temporis per testes probari potest. Caualea. Decis. 13. nu. 28. p. 2. Decia. conf. 13. nume. 32. & no. quod si non sit dictum quo tempore prorogatio incipit currere, quod tempus incipit à die concessae prorogationis, etiam quod adhuc tempus primi termini duraret. At si tempus propter suspensionē dormiret, etiam prorogatio dormit: & cessante suspensione, tempus prorogatum currere incipit. & coniungitur cū tempore primo. Caualea.

146 decis. 46. num. 37. p. 2. ubi inferre * ad pactum retrovendendi Boer. decis. 183. Aliquando etiā quaeritur de tempore instantiae, an dicatur lapsum, & tunc distinguitur, an loquamur de tempore utili, aut continuo. in quolibet si petatur, instantia esse desertam pronuntiarī prius est docendum de tempore, secus si ad sit liber apud Acta, ut est Florentiae, & Papiae, in quo apparet manifestē de diebus utilibus & continujs, & quanto tempore duret instantia: nam tunc non est necesse de tempore docere, quando scilicet tempus instantiae est continuū. Sed sufficit citare partem ad videndum calculari instantiam, an sit vel nō deserta, & causam remittere ad iudicem à quo. ut tradit de ijs omnibus Caualea. in decis. 6. num. 20. in prima par. aliud

147 enim est instare, ut pronuntietur instantiam esse desertam, quod fit quando dies sunt viles, ut per Bald. in l. eos. nume. 10. C. de appellatiō. aliud est citare ad videndum calculari super dicto libro, an instantia sit deserta nec ne, ut per Imol. in clemen. sicut. num. 7. colum. 1. de appellat. quod tenendum est perpetuo menti, quia prima facie videretur ita faciendū quando dies sunt continui, sicuti quando sunt viles, & ideo audiui pluries ab excelso Reg. Senatu Mediol. locum illum citatum dictae Decisionis fratris mei D. Borg. in senatu editum, per saepe allegatum.

um. & ita in eam sententiam venisse. An au-
 tem perempta instantia sint peremptæ attesta-
 tiones ante earum publicationem in prima in-
 stantia? & dico q. sic. Marant. in 5. par. num. 55.
 & 56. quod in civili causa tantum procedit. Doct.
 in l. properandum. C. de test. Bar. in l. 3. vbi glo.
 ff. de ijs quæ in Frau. Cred. Nel. eo. tra. p. 2. nu-
 me. 204. fol. 160. Secus in causa criminali. quia
 perempta instantia. etiam percunt dicta testiũ.
 Marant. vbi sup. nu. 57. Causa enim crimina-
 les omnino intra biennium finiendas esse abs-
 que spe prorogationis. dispensationis. reuisionis.
 in integrum restitutionis. purgationis. moræ.
 nec ex quavis occasione. siue proxima. siue re-
 mota vel ad instantiam rei. vel actoris. Franc.
 Decif. 250. volum. 1. & de hac materia late Car-
 rer. pract. cri. §. obseruare num. 369. & Carauit.
 Rit. Mag. Vic. Neap. rit. 248. Menoch. de arbi.
 148 iud. q. 8. Vltimo no. quod tempus aliquando
 dicitur breue. quandoque longum. quandoque
 perpetuum. quandoque antiquum: in materia
 probationum. Menoch. de arbit. iud. cas. 3. c. 79.
 vbi de tempore antiquo (dicit) esse 30. annorũ.
 Sed secundum rei qualitatem iudici esse arbi-
 149 trarium. & cas. 5. & 6. & quid sit tempus mo-
 dicum. cas. 25. cas. 361. cas. 33. & quomodo in-
 telligatur de tempore incontinenti quando quis
 150 oblati est probare. vide eundem Menoch.
 cas. 9. num. 4. & quoad tempus antiquum. illud
 dicitur si est centum annorum. & potest probari
 per famam. quia in Antiquis fama multum
 operatur. Innoc. in cap. veniens de verb. sign.
 sicuti in ijs. quæ longo vsu. & antiqua consuetu-
 dine consequuntur. l. Pomponius. ff. quib. mo-
 vsu. ammitt. Soc. reg. 144. fam. sic per presu-
 ptiones tempus c. annorum per Guid. P. P. de-
 cif. 357. Menoch. de præscript. lib. 3. quæst. 24.
 151 Tertio principaliter quæto quomodo probat-
 ur dominium: & breuiter distinguendum est;
 152 aut queritur de dominio directo. aut de vtili.
 directam dominium dicitur habere ille qui ci-
 uiliter tantum possidet. l. 3. s. ex contrario. ff. de
 acquir. possess. vtile autem dominium dicitur
 habere. ille qui alium superiorem recognoscit.
 & is dicitur naturaliter possidere. vt in emphy-
 teuta vsufructuario. & feudatario. Bart. in l. si
 quis. vi. num. 5. vbi distinguit. ff. de acqu. poss.
 Ias. & docto. in rubr. ff. de acquir. possess. & late
 Balb. tract. præscript. vers. secundo quæro. nu. 5.
 153 prima parte. tertia par. princip. Quo ad domi-
 nium directum illius probatio est difficilis. vt
 inquit Barto. in l. rem quæ nobis. ff. de acq. pos-
 ses. Alexan. conf. 4. num. 10. volum. 2. & probat-
 ur mediâ. hoc est per alias circumstantias. si-
 cut de tempore diximus. pulchrè Menoch. de
 arbit. iudic. cas. 42. car. 89. & de recuperan. poss.
 remed. 15. quæ circumstantiæ egent pariter pro-
 154 batione. Mascari. de probat. conclus. 548. vol. 1.
 vbi in specie de probando Dominio per testes.
 Spec. in tit. de locat. & conduc. num. 71. vbi di-
 cit. quod in iure quinque sunt modi tantum pro-
 bandi Dominium. Primus. si quis probauerit
 rem habuisse à Titio. l. cum res. C. de probat.
 Secundus. si probet iusto illam habuisse titulo
 & præscriptisse. l. in rem. ff. de rei vend. l. acqui-
 ritur. §. non solum. ff. de vsu cap. lege pertinente
 & non resistente. vt per Cavalc. decif. 28. nu. 21.
 in prima parte. Plot. in l. si quando. nume. 262.
 C. vnde vi. Tertius casus est quando probatur
 ex iusta causa. & traditione illam rem acquisi-
 disse. quamuis nõdum sit præscripta. l. 1. & seq.

ff. de public. Barr. in l. Celsus. de præscrip. Quar-
 tus casus ponitur. si probetur 30. annis cū titu.
 & bona fide. vel etiã sine tit. possedisse. l. si quis
 emptionis. C. de præscrip. 30. ann. Quintus &
 vltimus casus est. quando longissimo tempore
 probaretur rem esse possessam. quoniam longis-
 155 simum tempus loco tituli habetur. glo. singu.
 & mod. in cap. 1. de præscrip. Bart. in l. arbiter.
 de probatio. quod declaratur. quando agitur de
 modico præiudicio. Bart. & Doct. in l. cum de
 in re verso. ff. de vsur. & pluribus modis limit.
 Balb. de præscrip. in 1. parte quarta partis princ.
 quæstio. 10. num. 22. fol. 85. & longum tempus.
 156 inquit esse 10. ann. ibi. num. 33. fol. 91. Doct.
 in rubr. quæ sit long. consuet. tex. in l. si cum fi-
 deicommissaria. §. Arist. ff. qui. & à qui. Probatio
 dominij non debet exigi ab eo qui agit cum
 venditore vel cum eius hærede. vt communem
 esse opinionem testatur Afflict. decif. 40. Practi-
 157 ca est. producere in testes illos qui tradiderunt
 rem. vel qui in traditione & in inuestitura inter
 fuerunt. vel saltem alios qui saepe audierunt à
 Petro. & Martino dum viuebant dici. quod ipsi
 quidem interfuerunt traditioni illius rei. de cui-
 us dominio disputatur; & ita ipsos quoque vi-
 disse illam re possideri à Tino libere. & quiete.
 sine molestia. & eam etiã alijs alienasse. & tra-
 ditam fuisse: nam absque vera traditione do-
 minium non transfertur. Alexan. conf. 11. nu. 1.
 158 volum. 4. & ibi quomodo procedit. habetur.
 Gomez. in l. 40. Tauti. num. 30. Item quod eam
 præscripsit: de qua præscriptione latissime per
 Balb. in suo tract. per to. & de ea pensionem so-
 litam à conductore recepisse. vt etiam est publi-
 ca vox & fama. vt cõcludit Alex. conf. 4. vol. 2.
 159 Nam & hoc modo probatur dominium pro-
 bando solutionem onerum. vt est comm. opi-
 Cassan. in consuet. Burgun. rubr. prima. §. 2. gl.
 & la prouue num. 15. quam communem opin-
 declara. vt per Soarez. recept. sent. in verb. do-
 minium. vel comuni. nu. 119. Turaz. opin. 116.
 & quod ea fecit & percepit ex tali re. quæ face-
 re & percipere solitus fuit; & tunc est. sicuti ce-
 teri veri Domini rerum suarum solent. & ita
 vere dominus in omnibus se gessit. ita etiam
 docet Alexan. conf. 10. num. 3. vol. 4. Quinim-
 160 mō postquam res illa peruenit ad Titium. nul-
 lo vnquam tempore alium siue re. siue verbo
 161 recognouit superiorẽ. Bar. & Alex. in l. si quis
 differẽtiam. ff. de acq. poss. Parisiens. in consue.
 Parisiens. §. 37. gl. 2. Sed quid si probaretur rei
 Dominium insolidum. & duo testes diuersi-
 modè deponant. vt quia vnus dicit. quod Do-
 mus est tota Titij. alter dicat de dimidia tantũ.
 an dicantur contestes saltem in dimidia. per l.
 diem proferre. §. sed si plures in fi. & ibi glof. in
 verb. consenserunt. ff. de recept. arb. sed in con-
 162 trarium videtur tex. in l. testium. C. de testa. vbi
 discordantes in quantitate. non sunt contestes;
 & ideo testes dispares in hoc casu non probat.
 at si duo deponerent super quota. licet vnus de-
 ponat de toto. vel attestatio duorum: Item si fue-
 rit capitulatum vt supra de dominio insolidũ.
 & omnes dicant de toto. concludunt: quia qui
 possidet insolidum. habet partem in toto. & to-
 tum in qualibet parte. tot. titu. communi. dimi-
 163 dium. Doct. in l. stipulationes non diuiduntur.
 de ver. ob. sed si duo testes deponant de toto. &
 non dicant simul. aut insolidum. non probant;
 quia extra capitulata deponunt. & ideo sunt cla-
 re instruendi testes de hoc verbo insolidũ. quia
 fortè

forte ignorant vim dictæ locutionis, Bar. in l. eductio. §. Iulianus, ff. de iur. iuran. doc. Cano. in cap. inquisitionis, & ibi glo. in ver. id facere, ff. de Hæret. Brunor. à sole. q. 51. nu. 59. sed si capitularetur quem esse dominum pro dimidia, testes debent concordari in eo quod fuit capitulatum expresse. & licet vnus deponat de toto, alter de dimidia, si capituletur pro indiviso (quod differt, à domino in solidum.) tenet horum attestatio. Rimin. senio. conf. 259. num. 14. vol. 2. conf. 426. nu. 28. vol. 3. & posset esse quod Petrus esset iam dominus solus, deinde acquisita sit pars dimidia Iacobo. pro indiviso; & habita consideratione prout olim possidebatur tota à Petro, sic vnus testis deponat de tota, alter verò deponat de dimidia prout de presenti, & ideo non sunt contrarij, sed reducuntur faciliter ad concordiam. iux. illud; distingue tempora, & concordabis scripturas. l. apud Antiquos. §. sin autem, glo. discretis. C. de fur. nam tempus distinguit. Nell. eo. tract. nu. 159. datum & receptum. & de teste deponente ext. capitulata, dixi sub nu. 132. in hac par. ex supradictis igitur omnibus directum probatur dominium. Hinc in 159 fertur ad præscriptionem & titulum probandum Practica, quod testis dicat, vidisse par. 10. 20. 30. & 40. annos præscripsisse, siue titulo oneroso, siue lucratiuo: & actus possessorios fecisse metendo, seminando, & fructus recolligendo probat Barto. in l. Celsus. de præscriptio. tex. in l. 2. C. de præscript. long. temp. Balb. d. reper. 160 l. Celsus. vers. 1. Querit Bartolus. & præscriptio requirit probationem scientiæ, & patientiæ aduersarij, vt latissime Balb. in suo tract. præscript. artic. 10. num. 8. par. prima princip. secus si probetur possessio tanti temporis, cuius initij memoria non extat. A lex. conf. 6. col. penult. volum. 1. vbi communem testatur esse op. om. Doct. quam sequitur Ias. in l. imperiū. col. 11. in fi. de iurisd. omnium iud. Dec. conf. 85. col. prima, & ita esse tenendam ait Balb. de præscript. par. 2. tertia par. princip. q. 6. nume. 22. cum ibi per eum adduc. & quæst. 10. num. 1. 2. par. 2. tertia par. princip. fol. mihi 71. & ad talem probandam præscriptionem tanti temporis, cuius initij memoria non extat sufficit testimonium de auditu. tenet Bal. in cap. cum à nobis ad fin. 162 de præscript. & de modo articulandi in materia præscriptionis vid. pract. Papien. in for. resp. rei. glo. præscriptionis. colum. 5. vers. quid si testis. & Balb. d. tract. præscript. in repet. dicta l. Celsus. §. par. q. 1. num. 18. vers. sexta elicitur conclusio. vbi dicit, quod debet articulari ne dicitur quod possedit per 10. vel 20. annos, sed terminare quando incepti sunt currere, & quando finierunt; & sic specialiter, & non in genere concludi debet, aliàs probatio redderetur dubia, quæ postea non releuaret. cap. in præsentia. de probat. Natt. conf. 620. nume. 13. lib. 3. Crauet. conf. 203. nume. 31. lib. 2. immo contra producentem interpretanda esset, vt per eundem Natt. d. conf. 620. & Silua. conf. 56. num. 11. lib. 1. & Crauet. dicto conf. 31. aliàs etiam ponit Balb. rationes vt supra proxime allegauit, quas consulto omitto, cum ad eum hac in materia semper sit recurrendum. Et quia dictum est de titulo, ille regulariter probatur per instrumenta, vt per glo. in §. sunt & alia. Institut. de vsucap. Lanfranc. de Oria. cod. tract. de test. nume. 93. at quandoque patientia longi temporis probata vtique probatur præsumitur titulus, quando

scilicet tractatur de paruo præiudicio, & ius commune ei non resistit. tex. in cap. 1. de præscript. in 6. tex. in l. competi. C. de præscript. 30. ann. Ias. in l. 1. colum. 5. C. qui admit. Balb. d. tract. præscript. q. 10. num. 9. par. 2. princ. & num. 12. ibid. fol. mihi 79. & sic etiam per testes probari potest, qui deponunt de scientia & patientia, de fama, de tempore, de confessione possidentis, aut aduersarij, & de huiusmodi actibus qui cadere possunt in sensum testis; vt de omnibus respectiue tractat Mascard. de probat. per multas conclusiones, ad quem remitto. Et est aduertendum, quod titulus requiritur verus, & non putatiuus, aliàs malam fidem causaret, nec posset inducere præscriptionem, Ferret. conf. 235. num. 7. & sequen. volum. 2. Cauaica. Decis. 28. num. 19. cum plur. sequ. in prima par. secus si iusto errore titulus esset causatus. inquit Balb. de præscript. par. 3. num. 6. car. mihi 586. vbi declarat. Ideoq; in præscriptione rerum incorporalium requiritur titulus, secus in corporalibus. & ratio est, quia in incorporalibus maius versatur periculum. secundum Balb. eo tract. 2. par. quarta par. princip. quæst. 4. fol. mihi 84. Dyn. 167 in regula possessor. nu. 31. & quando obligatio est personalis, titulus debet allegari, secus quando est realis, vt tenet Dyn. in d. reg. possessor. nu. 32. & 33. Sed quia bona fides præsumitur, ideo eam probare non est necesse. immo contrariū dicenti incumbit onus probandi. vt in l. penult. C. de præscript. & ibi Cyn. Bar. Saly. & Capol. in l. seruitutes. C. de seru. urbano. nu. 120. Alex. conf. 299. volum. 3. Bald. in d. l. Celsus nu. 104. Boer. decis. 42. num. 35. & est tex. in l. ab ea par. 169 te. C. de prob. & ex quibus bona, vel mala præsumitur fides tradit Alcia. regu. 3. præsumpt. 5. Menoch. de recuper. possessor. remed. 13. nu. 64. fol. 122. vbi latè hoc explicat. & Bal. in rubr. de præscript. vbi probato de iusto errore præsumitur bona fides. item ex decreto iudicis ritè interposito, & ex inueterata possessione. de quibus per eundem Balb. dicta l. Celsus. par. 3. num. 3. & nu. 24. & latè Bart. qui sequutus est ab eodem Balb. in dicta l. Celsus. sed licet bona fides quando præsumitur, non sit necesse, vt probetur, nihilominus oportet eam allegare præiudicio titulo, vt l. igitur. de lib. causa. glo. in l. penult. C. de euc. alias, non allegata nunquam præsumetur, arg. glo. in clemen. appellanti. de appella. Quia regula, si releuor ab onere probandi, non tamè sequitur, quod releuor ab onere rem proponendi. Aretin. §. sed iste instituit. de Actio. Cauaica. decis. 23. num. 30. par. 2. & debet proponi bonam fidem adfuisse vsque ab initio, videlicet tempore celebrati contractus, traditionis, & continuata possessionis. Bart. in l. 2. ff. pro empto. & est comm. opinio. Quamuis de iure Canon. tempore contractus bona fides non requiritur in ijs, scilicet quæ de iure communi possideri possunt, in alijs verò semper requiritur. Dyn. in reg. possessor. num. 37. in 6. Aret. in instit. de rerum diu. §. si quis à non domino. in prima glo. & in §. actionum. colum. 2. de actio. 172 Qualiter autem probatur mala fides in præscribente vi. Pract. Pap. vbi sup. in for. resp. rei. glo. in verb. præscriptionis, colum. 5. vers. deinde. igitur sunt multi casus in quibus præsumitur mala fides, de quibus latè Menoch. de arb. iud. cas. 225. per testes etiam extrajudicialiter receptos probatur, vt inquit Menoch. vbi supra. nu. 11. Bal. c. 1. §. si duo de pac. tenen. Alexand. conf.

- conf. 54. nu. 9. volum. 6. & est vnus ex casibus in quibus testis recipi potest nō citata parte, nec in for. iuridica probat. & poterit etiā probari à testimonio extra iudicium deponente. Mascar. de probat. conclus. 1003. num. 53. & probatur si testis dixerit vidisse Petrum clam possidere. ff. quod vi aut clam : per to. item quod audierit possessorem rem alterius occupate, & confiteri rem alterius esse. Mascar. de probat. d. conclus. 1003. num. 43. 44. & 45. & malafidei probatio excludit præsumptionem bonæ fidei, idem Mascar. conclus. 1219. num. 54. reliqua vi ibi & in
- 173 d. conclus. 1003. Alio etiā modo probatur directum, vt notat Alex. d. d. conclus. 4. num. 10. vol. 2. & tradit Bart. practicam d. l. re quæ nobis. de acquir. posses. videlicet, quod fiat bannimenta, seu proclamata, ad hoc, vt si forte quis prætendit ius habere in illa re, compareat infra terminum, quo termino elapso, si nulus comparuerit, tunc probato de possessione, vtq; probatur dicitur domino directum.
- 174 Addit etiam Alexan. d. conclus. 4. per famam in antiquis probari dominium, allegat glo. in l. at qui natura, §. cum me absente, ff. de negot. gest. per quam gl. Ang. in l. Titius, ff. quib. mod. pig. vel hypote. fol. inquit in facti contingentia obtinuisse. Menoch. de arbit. iudi. cas. 89. nu. 88. & seq. fol. 125. & cas. 42. num. 4. vbi late. Quando
- 175 do autem est probandum vile dominium tantum, res non est difficilis probationis, quia omnibus vijs per instrumenta & testes aptè probari potest: probata enim possessione, consequenter probatur intelligitur vile dominium. Alex. conclus. 12. num. 1 l. b. 4. Testis ergo in hac probatione debet concludere, quia vidit coli, seminari, & fructus percipi, & recolligi, prout usufructuarij, & ijs similes, qui superiorum recognoscunt, facere solent. no. in glo. in l. 3. C. fini. reg. Alexan. conclus. 3. in 2. volum. gl. in l. qui vniuersas, §. qui per colonum. ff. de acquir. posses. itē
- 176 est valde clara probatio solutionis collectarum, quarum onus regulariter pertinet ad usufructuarium, & sic ad habentem vile dominium, vt est commun. opinio & obseruantia. & tenet Curt. senio. conf. 36. quem Clar. refert in §. emphyteosis. q. 46. vbi omnino vide. Iaf. in l. 2. C. de iur. emphy. nume. 138. vbi dicit solutionem tributorum publicorum non posse probari per testes, sed per scripturam, secus quo ad Canonē & priuatam pensionem. Idem Iaf. d. l. 2. col. 89. & si quis vellet opponere, quod non teneatur ad solutionem collectarum & aliarū publicarū functionum, tenetur probare se esse in possessione non soluendi, & eam præscriptisse spacio 40. annorum. l. omnes, C. de præscript. Balb. de præscript. 2. p. 2. par. princip. Pract. Papiens. in for. lib. in act. confessoria. glo. plenam iurisdictionem num. 17. & requiritur titulus & bona fides, & quod alias fuerit obrentum in contradictorio. Viui. commun. op. m. verb. in munitas fol. 106. Doct. communiter in l. licitatio,
- 177 §. eorum, ff. de publica, & hæ solutiones taliarum, seu collectæ, mercedis, & pensionis, quāuis quilibet de per se non sit sufficiens, tamen adiuncta quilibet cum perceptione fructuum, erit sufficiens: vt tenent communiter Doct. in capit. licet causam. de probat. & ibi Felyn. in 3. causa. late Lanfranc. de Oria. de test. nume. 93.
- 178 & 94. cum Add. & num. 95. vbi quæratur an ex possessione præsumatur dominium; & distinguitur: aut agitur de dominio per viam contra-
- dictionis, aut per viam petitionis; iterum subdividitur: primo casu, aut quæratur in iudicio sumuario, aut ordinario; si in sumuario, tunc ex possessione præsumitur dominium. l. à Diuo Pio, §. si super rebus, ff. de re iud. Barto. in l. in rem alienam, ff. de pign. act. col. Sed non sufficit docere de possessione, nisi etiam allegetur dominium. Alexan. conf. 92. num. 3. vol. 5. vt in simili de bona fide & titulo superius dixi. Secundo casu quando dominium deducitur in iudicio per viam contradictionis, non præsumitur ex possessione dominium. l. præses. C. ad leg. Falcid. de plag. Bart. in d. l. in rem, ff. de pig. act. Sed quando de dominio quæratur per viam petitionis, & principaliter, tunc etiam ex possessione non præsumitur dominium, nisi probeatur. facit tex. in l. inditū, C. de rei vendic. multi enim sunt factores, & alienorū bonorum administrators, qui pro dominis in iudicio agunt, possuntq; & pro ipsis agere in bonis illis, & propterea agendo tenentur de dominio probare, ne dolo faciat qui petit quod restitutus est. vulg. iur. & notate, quia dixi si principaliter quæratur de dominio: nam si per quandā consequentiam de dominio ageretur, vt cum ego possessor sim, ideoque dominium ad me pertinere dico; consequens est, quod si possideo, q̄ in dubio præsumor dominum, nisi contrarium probeatur. l. prima, ff. famil. eriscun. l. licet. §. si quæratur. ff. si ser. vend. Lanfranc. vbi supra numero 95. Possessio enim transfert onus probandi in aduersarium. tex. in l. circa. de prob. Rip. in cap. sape. de test. Menoch. de arbit. iudi. cas. 48. 181 num. si. vbi inquit, quod possessio nō est modus probandi, sed ab onere releuatio. & quo ad
- M summarissimum possessorem tenedi illud, posset probari per vnum testem tantum, si non opponatur aliquid contra testem: quia exceptio quod sit vnicus nō elidit, nisi alias exceptiones pateretur. Bal. in l. qui accusare, C. de eden. col. fin. Viui. com. op. ver. in ore duorum. Bart. extratag. in verb. iur. marie. ex quo de modico agitur præiudicio, & potest vnus probare vnū factum, alter alterum, & sic de vno ad aliud, & testes coniunguntur. Farinac. de test. q. 64. sub num. 164. & seq. Hinc est quod necesse non est testem iurate, nec publicari, nec repulsari, nec consideratur falsitas secundum Menoch. de reti. poss. nume. 39. cum seq. tandem & si possessio probanda sit testibus, tamen missio in possessionem probatur ex instrumentis, & actis publicis; nisi etiā scriptura fuerit deperdita. Guid. Pap. decis. 356. vbi de l. fi. C. de edic. Diui Adri. roll. Mascar. de probat. conclus. 1062. volum. 2. Qualiter autē per testes probeatur possessio continuatiua, puta 30. annorum, ponit Bal. de feu. in tit. si de feudo sue. controuerf. in cap. si quis per triginta. vbi ait sat esse, dicere testē sic semper vidisse possidere: nam verbum videre, partim fertur ad visum, partim ad intellectū. Bar. in l. 1. sol. matr. verum non sic possessionis ito-missio, vel missio in possessionem potest probari per testes, sicut cetera acta. Boer. in d. l. edicto in fi. C. de edict. Diui Adri. roll. quæ ceteri sequuntur. Ro. sing. 6. & Hipp. de probat. nu. 30. sed actis & scripturis deperditis vtique probari potest. Mascar. de probat. conclus. 1066. vol. 2. vbi etiam ait, si acta non fuissent deperdita, tamen ad coadiuandum scripturas testes probari possunt, num. 5. & quinque testibus probari debet fide dignis, quamuis à Iudice ex officio receptus,

ceptis. vt ibi. Reliqua in hoc prop. habentur per Spec. in tit. de probat. §. 1. num. 27. vsque ad fi.

182 **Quartò** sunt quedam probationes quæ fiunt per coniecturas & præsumptiones; exemplum de adulterio, quod probatur, si testis deponat vidisse solum cum sola, de osculari ad inuicem, & manus ponere ad mamillas, vel quæ vidit amafios thalamum introire, & eo clauso postea rurorem, & strepitum (vt ita loquat) aliter quæ sonitus tympani, & tubæ, audiuit; etiam oscula, & risus, aliaque facere, quæ iudicantur amoris blanditiæ, immo luxuriosa voluptas; de qua quidem probatione tex. & glo. & Doct. in l. ca pite quinto, & in l. quod ait. ff. de adult. cap. præterea. extra eo. & c. literis. de præsumpt. & hæc est materia legistarum, in rub. C. de eden. & si prædictæ demonstrationes vt cõiuia, basia, colloquia, tactus, & similia sunt inditia quæ suffi-

183 **ciunt** ad torquendum, secundum Parid. Put. tract. synd. in verb. tortura. cap. primo, num. 2. sed si hæc mulier comm. opinio. habita fuerit pro tali, quod adulterare sit solita, cum supradictæ cõiecturæ, & præsumptiones sint iuris, ideo poterit condēnari. tex. in l. si ij qui. C. de adult. Spec. in tit. de præsumpt. §. 1. Angel. de malef. in verb. fama publica. & ibi August. in add. 8. col. & est communis opinio, vt per Cyn. & Doct. in authent. vt li. ma. & auia. §. quia vero. ollar. §. tex. in authent. si quis ei. C. de adult. Gomez. varia resol. tom. 3. cap. 12. tit. de prob. delict. sub num. 25. pulchrè Put. tract. synd. in verb. officialis offensa. nu. 3. cap. 1. fol. mihi 252. Marf. in rubr. de probat. nu. 231. Quod si mulier incedat in habitu meretricali, punitur, & priuatur dote, & potest impune offendi secundum glo. in l. si ignorans. ff. locat. l. item apud Labeonem, §. si quis virginem, ff. de incur. Quæ autem sint iuris præsumptiones & coniecturæ dicam; infra interim, vi. plene per Gand. in tract. malef. sub rubr. de præsumpt. & iudic. in dub. ex quibus cõdemnatio sequi potest, col. pen. & vlt. Menoch. de arbit. iudic. cas. 115. nu. 6. 7. 8. & seq. & ibi allegat. Balb. in l. 1. num. 18. C. de fideicom. dicentē probationes per coniecturas & præsumptiones iuris plenam fidem faci-

184 **ere,** & probatio per coniecturas dicitur euidens probatio: idē Menoch. de præsumpt. li. 5. præsumpt. 41. cum seq. & conf. 274. & vi. Baiar. ad clar. in §. Adulterium, nu. 32. cum mult. seq. Bart. in l. licet Imperator. deleg. 1. Marf. in sua pract. §. 1. num. 14. nimirum si in adulterio probando sufficiat coniecturæ, & præsumptiones; quandoquidem adulterium difficilis probatio

185 **nis est,** Dec. conf. 577. num. 11. Paris. conf. 57. num. 34. & conf. 54. num. 61. lib. 4. Soc. iunio. conf. 3. lib. 2. quia à communiter accidentibus

Non vocantur testes in consummationem huius peccati carnis; ideo per coniecturas, & ex facto deinde secuto, vt si mulier prægnans remansit, vel morbo gallico correpta, & huiusmodi quæ sunt fructus peccati. vt inquit Barto. tract. de Tirania. vers. secundum velamē ibi, sed hoc

186 **qualiter poterit probari.** colum. vlt. circa fi. & vi. Mascar. de probat. concl. 59. volum. 1. nu. 20. vbi per testes domesticos ait probari Adulteriū conclus. 65. per tot. volum. 1. Gomez. var. resol. tit. de Delict. tit. de Homic. tom. 3. num. 27. & 28. vbi de teste affini, quàmuis aliqui dicat probari etiam per testes singulares, nihilominus horum probatio respicit genus, hoc est adulteriū; non autem in specie. quod quis, puta ea

die & cum illa muliere, adulterauit. vt omnes scribentes in proposito adducunt exemplū Suffanna. Mascar. de probat. concl. 65. lib. 2. Spec. eo. de test. §. iam de interrogatorijs. vers. quod si vnus testis. nihilominus quando testes actus diuersos ad eundem finem narrant, coniunguntur etiam ad probandum in specie. Gabriel. conclus. de test. conclus. 2. nu. 50. Gramat. Decif. 107. num. 9. Bertaz. conf. 20. Boer. Decifio. 23. num. 44. Nat. conf. 478. Rimi. iunio. conf. 7. num. 59. Bonacosi. in q. crim. in prima par. in ver. testis singularis. Bursat. confil. 218. Crauet. conf. 73. num. 36. Laut. Chircoui. comm. opin. lit. A. vbi pulchrè vi. Farinac. q. 74. num. 213. cum mult. seq. & nu. 197. 198. & 199. 207. 210. & 212. tamen Iudex extraiudicialiter poterit se informare de qualitatibus Viri, & mulieris

187 **vt tutius agatur.** Et ex hac probatione cõcluditur communiter mulierem dore priuari, & etiam bonis paraphernalibus, quæ marito adiudicanda sunt. Clar. §. adulterium. vers. scias. Viua. commun. opinio. lib. 1. op. 447. Rip. in rub. colum. 3. ad fi. extra. de iud. Soarez. recept. sent. ver. adultera. nu. 86. quam opinio. ipse sustinuit

188 **inter alias in Academ. Pisarum,** in illo celebratissimo collegio Serenissimi magni Ducis Aetruriæ, Francisci Medices, vbi virtutis est schola, nobilium palastra, pauperum auxiliū, & morum, ac vitæ documentum. ex quo almo collegio tanquam ex equo Troiano fluxerunt in omnibus artibus & scientijs viri eruditissimi, qui hodie mundum virtutibus illustrant;

189 **inter quos est Excellentiss. D. Ioannes Baptista de Honestis,** alias *il Pescia*, Dominus & præceptor meus valde colendissimus, nec non Excellent. D. Iacobus Angelus, alias *il Barga*, à quo lauream maximo honore Deo dante consecutus fui. Qui duo sunt luminaria iuris, vnus de mane à quo ordinariū proficitur: alter de sero, à quo maximo decore ordinariū legitur. Quorum luminibus Pisana academia gaudet, & fruuitur, & exultant tot tantique virtuosissimi iuuenes. Nec taceo de illis famosissimis Philosophis & Medicis celebratissimis, videlicet Domino Andrea Camutio, qui mille annorum stipendio extraordinariū legit, Domino Hieronymo Botra, Domino Iulio Angelo Bargini nemini secundo, & Domino Citalpino de Aretio. nec omittam Excellent. D. Ioannem Tallentorum patricium meum Florentensem, publicè Logicam, super omnes doctissime legentem, quæ qui non audit, ignorat Porphyrium, & Dialecticam. est tamen inimicus Galatey, cum quo ab initio non potuit adaptari, nec hætenus cū eo reconciliatus fuit. & vñ fratre vno Authoris ambo pari passu ambulantes restantur scolæ. Ticin. modò ad rem nostram. Sustinui (inquam) prædictam conclusionem contra ornatissimum iuuenem D. Martinum Latibardum de Aretio, Alias cognatū & meū aduersarium doctissimum. ex doct. Bart. in l. 2. §. fin. de adult. Anchar. Regiens. q. 75. lib. 3. B. l. in l. neque tales. de probatio. Menoch. conf. 31. per 10. & ad materiam. stat. Ang. in l. mater. §. mulier. de adult. Cassan. in rubr. de consue. Burgun. de rapt. num. 53. Cotta in suis memorial. in verb. mulier suspecta de adulterio. Rolan. à Vall. conf. 33. Brun. tract. stat. artic. . . . tandē conclusum fuit ex magis communi obseruantia, quod & si vir lucretu r propter vxoris adulteriū

191 **terium dotem,** tamen facta chori separatione

vir

vir tenetur eam alere, si ipsa nō habeat aliunde
 viuere. Cardin. Alexan. in cap. ex parte. colum.
 fi. de spon. & Clar. d. §. adulterium. vbi latē. quā
 192 adulterij causa est communis fori. & est cōm.
 opin. de qua Alcia. in cap. primo. num. 18. de of
 fic. ordi. & Clar. quāst. 73. versic. quāro. vide etiā
 Hip. Bonacoss. in suis quāst. crim. in verb. adul
 193 terium. Testes verō super adulterio deponen
 tes tenentur rationem reddere. etiam si nō fue
 rint interrogati. vt per Bart. in d. l. capite quin
 194 to. de adult. in qua probatio testis. de credu
 litate etiam admittitur. quando scilicet rationē
 assignat congruentem. de quo est glo. nō. in l. 2.
 c. item Labeo. ff. de acq. plu. arcen. quod intelli
 gite vt supra. de circumstantijs à iure positis ad
 probandum adulterium. à nu. 192. vsque huc.
 Item depositio testis de credulitate si fuerit pro
 ducta. valet ad prauidicium producentis. Ro.
 conf. 104. ad fi. dum tamen sit publicata. Crau.
 de antiq. temp. p. 1. nume. 13. & vna coniectura
 aliam tollit Bart. in conf. 302. proponitur 2. vol.
 & multa ponit Marf. in pract. §. diligenter. nu
 mero 190. vsque ad num. 197. Mascars. de prob.
 conclus. 147. num. 4. & conclus. 405. nume. 6. &
 D. Menoch. de praesumpt. lib. 1. praesumpt. 29.
 & infra nu. 202. Et vi. D. Farin. d. tract. de test.
 q. 70. à num. 60. quāst. 64. num. 223. cum plur
 seq. vbi de rōnis causa. de singularitate testium.
 de loco & tempore probādi adulterium. Post
 quam autem verba fecimus. de coniecturis &
 praesumptionibus. pro terminorū scientia scire
 debemus. triplicem esse praesumptionem. temer
 rariam. probabilem & violentam: temeraria
 ortum habet à malis hominibus. in quibus si
 cadat talis praesumptio. testimonium nō valet.
 2. quāst. 1. cap. 1. Probabilis dicitur verisimilis.
 vt quando per accidentia ad semiplenam per
 ducimus probationem. to. tit. de praesumpt. vbi
 Spec. violenta autem est illa. quando ius praesum
 mitur. de qua 33. quāstio. 1. & in l. filium. ff. de
 ijs qui sunt sui vel alien. iur. & haec subdividi
 tur. quia alia iuris tantum. alia iuris. & de iure.
 Primo modo est. quādo lex aliquid praesumit.
 sed super praesumptio nec statuit. nec deliberat.
 exemplum. quando chirographum. seu apodi
 xa esset cancellata. tunc praesumitur solutio. sed
 quod re vera hoc verum sit. ius non affirmat.
 quia verum esse. & etiam non esse potest. tex. in
 l. si chirographum. ff. de probat. Item quando
 quis visus est fugere cum cultello sanguinolento
 de domo vulnerati. praesumitur contra eū
 sed tamen lex non resoluit. quod in effectu ille
 fuerit qui vulnerauit. sed tantum praesumitur. ar.
 cap. litteris. extra. de praesumpt. & Blanc. de ind.
 nu. 197. & praesumpta probatio contra dolum
 praesumptum sufficit. cap. 1. de praesumpt. & ideo
 testi de credulitate creditur in hoc. Ias. in rubr.
 de iur. iuran. Marf. in rubr. de probat. nume. 10.
 197 Praesumptio verō iuris. & de iure dicitur nec
 cessaria. quia lex statuit. & vult illam praesump
 tionem pro ipsa re haberi. & per eā iudex po
 198 terit pronuntiare. nec recipit probationem in
 contrarium. 1. 1. q. 1. si qui clericorum. & §. pen.
 & §. fina. in Authent. vt li. matr. vel au. Alber.
 Brun. tract. iudic. quāst. 8. Cassa. eod. tract. iudi.
 num. 11. car. mihi 397. inter tract. cri. diuerso.
 exempla possent poni in qualibet causarum. pu
 ta si Titius promisit per verba de praesenti velle
 se nubere cum Berta. deinde contraxerit cū ea.
 199 ante conditionis euentum. Ex verbis praesum
 mitur consensus. vt in regula. nuptias. de regul.

iur. & tanto magis cum ad actum copula deue
 200 nerit. statuit lex has esse nuptias. item quādo
 quis dum de suo tractaretur in cōmodo tacuit.
 cum loquendū de reparare damnum potuisset. pre
 sumitur consensisse. dixi infra in §. nume. 179.
 ideoque lex statuit. vt in l. qui patitur. & ibi Do
 ctor. ff. de manda. quod intelligendū est secū
 dum Dec. & Cagnol. in l. is qui tacet. & in l. qui
 tacet. de reg. iur. & declara. Dyn. in cap. qui ta
 cet. vbi ponit exempla. de reg. iur. in 6. & Abb.
 Fely. & Cano. omnes. in c. nonne. de praesump.
 vbi ponunt fallent. & magna caterua Docto. in
 addit. ad Dyn. dicto cap. qui tacet. quod magis
 procedere dicunt. quando tacens facit actū con
 formem Actui. quia videtur ratificasse illum. c.
 ad quod. & cap. veniens. extra. de sponf. Bal. in
 l. siue. de probat. quo casu factum dicitur men
 tem declarare. ar. §. pavonum. instit. de re. diu.
 Nā facta sunt potiora verbis. l. de pupillo. §. me
 minisse. de oper. nou. nunc. In causa criminali
 201 exemplum potest poni. quādo quidam inimi
 cus ē domo mortui. vel vulnerati aufugere vi
 sus fuit cum gladio sanguinolento. & iam mi
 natus fuerat velle tale delictū peragere. & de
 delinquente nō constat nisi per minas. quae ma
 lum indicant animum. Imol. in l. si. ff. de hare.
 202 instit. vbi concludit. quod per minas quis tor
 queri potest. quando scilicet est solitus delicta
 committere. communem esse testatur Clar. §.
 fin. quāst. 2. §. minas. Duen. reg. 192. ampliat. 4.
 Blanc. dicta l. fin. num. 297. & atgetur praesum
 ptio quando post minas etiam visus fuit fugere
 cum gladio sanguinolento. ex quo vna praesum
 203 ptio aliam conualdat. ar. ea. officij. extra de
 elect. sicut etiā vna praesumptio contraria. con
 trariam tollit praesumptionem. Bru. dicto tract.
 indic. §. q. prima par. nu. 1. car. mihi 337. & for
 tior tollit debiliorem. Bald. in l. siue possidetis.
 P. C. de probat. & tex. in l. diuus. C. de in integr.
 restit. vi sup. nu. 194. sic vnum inditium aliud
 tollit. Alexand. con. 77. in causa Accusationis.
 volum. 1. Hinc est. quod si vnus testis dicit Ti
 tium commisisse delictum. alter dicat quod non.
 Titius non potest torqueri alio nō confitō.
 Marf. pract. §. Diligenter nu. 190. cum seq. & sic
 uti fuga facit inditium contra carceratum. aut
 carcerandum. quod qualiter procedat. vi. Bart.
 distinguentem ante accusationem. vel post ac
 cusat. in l. 1. ff. de Bon. eorum & Clar. fi. §. q. 2. 1.
 vers. fuga cum vers. seq. Sic si fugiens iurauerit
 non fugisse. tollitur illud inditium. Marf. pract.
 §. diligenter. nume. 43. & 44. & vi. Mascars. de
 probat. conclus. 819. nu. 2. volum. 2. vbi de illo
 qui fugit ē manibus satellitum. si vocatus pos
 stea se spōte constituit. tollitur illud inditium.
 & de illo qui fugit ē carceribus. & iuit ad supe
 riorem. vi. Paul. Ghirlan. tit. de relaxat. Carce
 rato. num. 10. aut si sponte reuertatur. Mascars.
 conclus. 820. volum. 2. ubi. an fugiens habetur
 pro conuicto & cōfesso. vi. Clar. §. fi. q. 2. 1. vers.
 fuga Delinquentis. Grammat. conf. 42. nu. 18.
 ubi de eo qui fugit ad Ciuitatem Metropolitana
 nam. ubi est caput iustitia. & vi. Bajar. ad Clar.
 q. 34. num. 37. ubi qui vadit ad superiorem. non
 dicitur fugere. fallit. nisi debilior praesumptio el
 set pro accusato. & fortior contra eum. nam per
 debiliorem fortior elideretur. per tex. iun. glo.
 in cap. ex litteris. de in integr. restit. & vide Ias.
 in l. 1. C. com. un. deleg. ubi idem de indicijs.
 Boss. eod. tit. de indic. num. 90. Aliud exemplū
 habetur ex l. fina. C. de adult. de quo supra dixi
 nu. 182.

204 nu. 182. Quæ præsumptiones iuris, & de iure appellatur. liquidissima probationes. l. licet im-
 205 perato. de leg. no. gl. in l. penult. C. de per. tut. & ista præsumptiones legis ceteris prævalent præsumptionibus. Parisi. consil. 12. volum. 2. & vt dixi nullam probationem in contrarium admittunt: nisi solam partis confessionem, in cuius partis fauorem cadit præsumptio. Doctor. Cano. dicto cap. nonne de præsump. Benedic. in cap. Raynutius, num. 9. par. 3. versic. quæ si-
 206 lum ex eo suspiciens, & ex ijs præsumptionibus communis opinio est, quod iudex possit sententiam proferte, imò secundum Boss. etiã corporaliter condemnare, vt in tit. de conf. ff. & conuic. num. 29. refert etiam Clar. d. §. fina. quæstio. 20. versic. item scias: sed, quia hæc opi-
 207 oio controuersiam patitur, rigoroſi iudices potuerunt condemnare; æqui verò iudices, grano salis, semper in mitiorem pœnam dirigent iudiciũ suum, & certè tutius agetur. ar. l. absentem, de pœn. l. quod si explor. ff. quod cer. loc. & hæc ita incidenter tacta sufficiat, quia in materia præsumptio. vltra adduc. semper est recurrendum ad doctis. tract. de præsump. D. Andr. Alcia. & nouissime ad elegantissimum de mo-
 208 re tract. D. Menoch. de præsumpt. sed ad probandam præsumptionem duo testes requiruntur. gl. in l. fin. C. fam. ercisc. Prosequendo alias quæstiones. Quæro sexto & principaliter, quomodo probatur filiatio, & certè est vna ex difficilioribus probationibus. glo. in l. de probat. tex. in l. Lucius, ff. de conditio. & demonstr. & in l. si videtur, C. de nupt. Menoch. de arbit. iudic. cas. 100. & cas. 89. num. 1. & ibi per tot. docetq; practicam probandi filiationem num. 96. fol. 121. & nouissime D. Pacia. de probat. c. 6. lib. 2. ante eum. Mascari. de probat. conclus. 790. vsque ad concl. 798. volum. 2. & Florentia extat statutum Rubi. 2. in 2. volum. vbi Filiatio Paternitas, iurisdicctio, & Tabellionatus possunt probari per 4. testes de publica voce & fama. Similiter Mors, & consanguinitas. & vi. Reformat. 151. De anno 1477. & 5. Hæc igitur filiatio plurib. modis probatur. primo per asser-
 209 tionem ambarum partium, quæ talem in suum nomina vere filiũ, & vti filius ab eis tractatus, habitus quæ fuit. super quo testes debent deponere nedum de visu, verum & de auditu. Fel. in capit. per tuas, de probat. Secundo probari potest per fidem obstetricum & commatrum quæ partui adhaerunt. Barto. in l. i. ff. de ventr. in sp. vbi ponit casus in quibus testi creditur de credulitate. Item per fidem curati, & compatrium, & librum Natalium, quem habet penes se rectores, seu curati animarum, & quandoq; patres, secundum glo. in §. fin. instit. de inge. Benedic. in capit. Raynutius. in 3. par. versic. qua filium, num. 14. in fi. & memini vidisse, quod in prima par. Bart. ff. ver. Claris. olim D. Carolus Cauale. iurisc. & pater meus honor. scriptũ reliquit, quot filios habuit, qui fuerunt, nu. 24. ex legitimo matrimonio, diemque, mensẽ, annum, & horam Natalium, & ipse ne videret nimis festinanter ad annos multos peruenisse, sicuti te vera D. Pater meus dixit me ortum fuisse die 24. Februarij 1553. abolui & cancellauit, & scriptũ 1555. Quia de te peto hoc in proposito veniam. Tertio probatur filiatio per communem opinionem & famam. Alexand. consil. 90. nu. 9. volum. 6. & puto esse verum quando aliud in cõtrarium non appareret, Menoch.

d. cas. 89. num. 80. cum seq. vbi inquit quod fama nõ est vana vox populi quãdo res per coniecturas potest probari. Et vana voces populi sunt, quando habent ortum à maleuolis, & non admittuntur. l. decurionum, C. de pœn. de quibus pulchre Benedic. in c. Raynutius. veri. primo mortuo testatore, & facit illud Aristot. in 3. Reth. quanto maior populus, tanto minor intellectus, & vox populi inconstans & volubilis; qui vincit, viuat, dicere solet; & in triumpho Domini Nostri Iesu Christi omnes clamabant dicentes: Benedictus qui venit in nomine Domini; sed in passione blasphemabant dicentes: crucifigatur, tolle hũc & dimitte Barabam: & exaudita fuerunt vana voces populi contra Innocentem, quia ipse voluit. Sed inter nos vana voces populi non sunt audiendæ. Clar. §. fin. q. 8. versic. sed nunquid. vi. supra num. 126. in 2. par. vbi de fama tractauit. Quinto probatur, si apparet de confessione facta à patribus, siue in iudicio, siue extra iudiciũ, vel in aliquo contractu, aut in aliqua vltima voluntate; quia dixit, vel confessus fuit nominando & protestando, tale esse filium suum, de hoc est glo. l. ecclesiæ, ff. de prob. & in d. l. filium, ff. de ijs qui sunt sui. Barto. in d. l. Lucius, ff. de conditio. & demonstr. idem in l. 2. vbi etiam glo. ff. de lib. agnosc. Lanfranc. de Ori. eod. tract. num. 98. Bened. in dicto cap. Raynutius. versic. quæ filiũ ex eo suspiciens. per 10. vbi inquit quod respectu matris clara haberi potest probatio. sed repectu patris res est valde dubitabilis: & oportet scire, quomodo Berta vxor filabat, faciũt vers. Homer. quos etiam Menoch. recitat. d. cas. 89.

Ex illo natum mater me dicit, at ipse

Nescio, nam certum quis possit ferre parẽtem?

211 præteritum noluit temporibus, & in partibus Meridianis, vbi sol nimium calet, adeo, quod plures generantur homines, quam in Apulia muscæ; & tamen præses provincie nullã præstat provisionem, quid ergo erit in partibus occidentalibus? (credo) plures homines: vnde quam sit difficile quo ad partem probare filiationem, considerate. Ideo per confessionem, per librum Natalium, siue à patre scriptum, siue à patocho quando baptizat filios, vt per Cauale. in repet. decis. verb. libri Canonicoꝝ, car. 1063. prima parte, & decis. 12. nu. 23. par. 2. per tractationem, nominationem, & reputationẽ filioꝝ, filiatio probari potest, quæ probatio erit iuris, & de iure, si vtrique probati erit coniuges fuisse habiles, ad procreandũ. tot. tit. de fug. & malef. item quod simul cohabitauerint: vnde
 213 de, quia præsumitur in dubio quamlibet seruare fidem viro suo, vt in diuidua vita seruatur. R late Benedic. in cap. Raynutius, in verb. quæ
 214 filium, num. 1. 2. 3. 4. & 5. Hinc est, quod postquam mulier peperit, præsumitur in dubio ex proprio viro suo procreasse. Duen. in reg. 76. filij, & tex. in cap. dudum, de præsumpt. Accedit
 215 etiam physionomia, seu similitudo parentũ, quæ tamen est probatio non concludens. gl. in l. quod si nolit. §. si emancipatum, ff. de adl. i. & non attenditur communiter per Bal. & alios in l. Gallus, §. 1. colum. vlt. de lib. & posth. & datur exemplum Reginae quæ Aethiopẽ peperit, dum iam habebat cum eius viro, licet ambo essent albi: intuebatur enim & cogitabat de Aethiopo depresso super Thalamo, vel cubili. de qua August. in 5. lib. de ciuita. Dei, & Benedic. d. versic. quæ ex eo filium suscipiens, num. 16.

- num. 16. vbi in materia physionomia, & similitudinis alia ponit exempla. cœtera de filiatione, vi. per Menoch. d. cas. 89. per to. & Duen. in regul. 341. 342. 343. & 344. Blanc. de Indic. num. 406. Septimò, principaliter quæro quomodo probatur matrimonium, & certè probatur ex necessarijs, & nõ leuibus præsumptionibus. 218 nibus. est enim matrimonium primum institutum sacramentorum. capit. debitum, de bigamis, & Concil. Trident. sessio. 24. Lancellot. Perus. instit. cano. in tit. de sacram. mati. §. 2. lib. 2. Benedic. d. cap. Raynutius. in verb. cuidã Petro trad. num. 20. fol. 149. in 2. par. vbi duplici de causa institutum fuisse ait matrimonium Cauca. decif. 12. nume. 22. parte secunda, & maximi est præiudicij tractare, an verum, vel nullum sit matrimonium, & est questio ardua. vt in cap. literas. de præsumpt. & capit. licet ex quodam, de test. Concil. Trident. d. sess. 24. Can. 2. 3. 4. & 5. cum alijs sequent. tradit Alexand. conf. 156. num. 12. volum. 5. vbi multa in materia huius probationis adducit, & Menoch. de arbit. iud. cas. 205. nume. 7. fol. 210. & ideo inimicitia proneniens ex causa Matrimonij dicitur ardua & capitalis, secundum gl. & Doct. in l. quæcumque ff. de iur. iuran. Blanc. de iud. num. 119. circ. fi. & in omnem casum est arbitrarium iudici. Menoch. d. cas. 205. vi. infra in 219 3. par. sub nume. 69. Verum enim vero opus fuit hominum falacijs, nostris temporibus obuiam ire per sacrosanctos. Cano. vt cauetur in Concil. Trident. decret. de reform. matr. cap. 1. Lancellot. in tit. de claud. desponsat. §. 1. lib. 2. instit. cano. videlicet, quod prius ter à curato denunciatur, & publicetur in ecclesia, inter quos matrimonium sit contrahendum; alijs matrimonia clandestina ipso iure non tenent, vt in 220 dictis decret. quamuis quilibet fidem seruare cogendus esset, l. conventionum, vbi Doct. communiter. ff. de pact. ad instar iuramenti, 222 quando illud potest seruari sine dispendio salutis æternæ, tunc est omnino seruandum: ita & si desit iuramentum qui paratur. tex. in cap. ad aures. extra. quod met. cau. Menoch. de arbit. iud. cas. 367. num. 4. & sequ. fol. 308. Nã 223 fidei implementum descendit à iure naturæ, & diuini. d. l. conventionum. de pact. ideoque merito in quolibet negotio debet seruari; & quanto magis in matrimonio à Gomef. varia. resol. tit. de delict. tom. 3. cap. 12. num. 7. ne infellæ nugis hominum prostitute, impudicæ dicantur. quare hac in re rogo curatos animarum bonæ esse conscientiæ & diligentia, quorum liber probat matrimonium. Cauca. d. decif. 12. num. 23. parte secunda. Nec ad probandũ matrimonium sufficit probare longæuam cohabitationem vna cum fama, vt esse communem opinionem testatur Soc. conf. 39. visis & inspectis. colum. 2. lib. 1. Turaz. op. 108. quia etiam concubinæ multæ reputantur vxores, sed si per 40. annos cohabitatio sola fuerit probata, tunc secundum Præposi. in c. consultationi. de spon. videtur probatum matrimonium. Nec etiam sufficit nominatio sola, nec sola fama, nec annu li positio. Lapp. Allegat. 56. Mascar. de probat. conclusio. 1020. volum. 2. nisi de cœteris etiam 225 qualitibus ad validitatem matrimonij requisitis simul fuerit probatum, de quib. tradit Alexand. in d. conf. 150. Fely. in cap. illud. de præsumpt. Curt. iun. consil. 95. num. 5. Soarez. recept. sentent. in verbo. matrimonij probatio, nume. 113. & quicquid legatum est à viro mulieri, quam tanquam vxorem diu tenuit, nõ valet, si sub nomine vxoris relictum sit, & matrimonium sit prohibitum absque dispensatione, quam impetrare vir non curauit, & sine dispensatione mortuus sit. est tex. in l. fin. de legat. primo cum concor. Bart. in l. miles ita. §. mulier ff. de test. & licet per instrumentum dotis nõ probetur matrimonium. vt per Fely. d. capit. illud, de præsumpt. illud procedit quo ad tertium. secus verò quo ad ipsos contrahentes. Alexan. consil. 21. colum. 2. volum. 1. Bald. auth. si quis in aliquo. C. de æden. & nouissime. Prac. Suac. V capit. 21. num. 2. & an matrimonium non consummatum, dici possit matrimonium, dicam infra nu. 231. in fi. Ad probandum autem matrimonium, parentes & affines admittuntur, qui alijs regulariter non admittuntur, vt dicã infra latius. iudicisq; arbitrio relinquitur, nõ quid eis credendum sit, quando inter coniuges, vel eorum affines est disparitas dignitatis, vel 228 status. Nell. eod. tract. de test. num. 7. facit Benedic. in dicto cap. Raynutius. in verbo. cuidã Petro, num. 22. vbi docet cum quibus, quando, & qualiter matrimonium sit contrahendum, & vide Bald. in l. si qua per calumniam, C. de episcop. & cler. tenere, quod matrimoniũ inter valde nobiles non possit probari, nisi per instrumentum, quem refert Matfil. in rubr. de prob. nume. 22. de qua nescio videre rationem differentia, nisi quod isti sint magnates, & tractetur de rebus magnis, quæ tamen mihi re vera non quadrat, nisi fortè habeant speciale priuilegium contrahendi matrimonium, diuerso modo ab 229 alijs: & licet probatio matrimonij sit valde præiudicialis, tamen dũ cõcludenter probatur, illis scilicet modis, quibus probari debet, dico illam esse vtilem vni, & damnosam alteri, quia tractatur de alimentis præstãdis, & alijs, de quibus. Capell. Tolosa. q. 72. & 380. & ibi add. Afflict. decif. 152. & Cauca. in repert. suarũ decif. in verb. maritus. par. 1. Rimin. iun. conf. 255. colum. 1. & 2. volum. 3. facit etiam ad priuilegia 230 dotis, nam sine matrimonio de iure ciuili, nõ est dos. latè scrib. in rubr. ff. solut. matr. & in l. si constante. eod. tit. concludo igitur ad probandum matrimonium die, & anno, cum Berta & Mauio contractum, iuxta ritum S. R. Eccl. X cum Benedictione & congratulatione nuptiarum. iuxta disp. Cancil. Trident. sess. 24. cap. 1. De reformat. matri. & ideo Affines non erunt testes idonei, nisi in testes à parcho fuerint vocati. Alex. conf. 152. vol. 5. quod fit, si ex aliqua causa alij testes non possint haberi, vel ita parcho expediens videatur, & vt. tex. in l. etiam matris, ff. de prob. Nell. eod. tract. in ver. consanguinei, qui simul cohabitauerunt, & ad inuicem se tractauerunt, & nominauerunt in virũ & vxorem, vt est publica vox & fama, & ita ab omnibus vicinis, affinibus, & consanguineis coniuges habiti & reputati fuerunt, præsequentes affines se ad inuicem mutuis beneuolentijs, eundo, Y & bibendo, vnus in domũ alterius, & econtrã: vt dicã statim, & Virginitas probatur per obstetrices, & per virũ. c. requisisti. 35. q. 1. & tpe veris testameti per ostensionẽ panni sanguinolenti. c. 22. in Deut. & Iudices de hoc solent interrogare, & in Regno Neapol. in Ciuit. Nolẽ moris est mulierem ostendere pannum sanguinolentum consanguineis, ad probandum copulã Matrimonij. Afflict. decif. 236. nume. 2. & secundum

- cundum mores dictæ ciuitatis infertur, quòd matrimonium non consummatum matrimonium non dicitur, contra tex. in l. nuptias non concubitus, sed consensus facit. de reg. iur. nisi di cas quod differunt nuptiæ à Matrimonio, tanquam præparatoriũ ad præparatum. vi. Couarr. in Epito. ad quartum. Decret. c. 1. & Fanut. de lucr. dot. glos. 2. nume. 44. Menoch. de arbi. iud. cas. 103. Pacia. de probat. capit. 2. 3. & 4. lib. 2.
- 232 Octauò quæro principaliter, quomodo probatur consanguinitas, vel affinitas, & hæc quæstio valde utilis est pro statutis vbi que de successione disponentibus, est que in hoc considerandũ, quia ad duplicem effectum duplici modo probari potest consanguinitas. Primò si simpliciter quæritur de consanguinitate, vel affinitate, nec vltra quæritur, tunc sufficit probari per testes qui sint personæ graues, deponetes etiam de auditu tantum, tex. in cap. licet, de test. & addetes, quod ita credant, vt sentit Crot. cod. tract. sub num. 366. Specul. cod. titu. de test. §. 6. versic. hoc etiam nota. Lanfranc. de Oria. cod. tract. nume. 99. Sed si de visu etiam deponant, tanto melius, dicendo vidisse Petrum, & Franciscum adinuicem mutua beneuolentia consanguinitatis se tractasse, & frequenter simul manducasse & bibisse, & obsequia præstasse, & pro consanguineis, vel affinibus ab omnibus reputatos & habitos: & quod sit verũ, Petrus fuit filius Iacobi, & Franciscus filius Antonij; qui Iacobus, & Antonius erant fratres, ex Berta & Titio geniti, quam Pract. tradit honor. frater meus. in sua decis. 12. num. 10. in prima par. & est valde notanda, quia hoc modo concludenter probatur consanguinitas ad prædictum effectum. At si quæritur de probanda consanguinitate, vel affinitate, ad hoc vt quis vti proximior præferatur, retenta supradicta practica, est
- 235 aduertendum circa successiones ascendentium, vt computetur primus gradus incipiendo à patre, si descendentium, primus gradus incipit à filio, quod est vtriusque iuris constitutio. Insti. de grad. cog. vbi glo. & Porc. & ibi las. in Add. Doct. in l. 1. C. de Carb. edic. tex. in authent. de functo. C. ad Tertull. vbi omnes communiter concludunt ita gradus computari tam quo ad successiones & hæreditates, quam quo ad tutelâs deferendas, & tam de iure cano. quàm de iure ciuili, & municipali, etiam in successione bonorum feudaliũ, vt recenset D. Crass. d. tract. vlt. volum. §. successio. quæst. 1. Benedic. dicto cap. Raynutius, vers. quæ filium. nu. 88. Sed discrepant supradicta iura in computatione graduum per lineam collateralem. Primus gradus incipit à fratribus quo ad contrahendum matrimonium, secundum ius Cano. sed de iure ciuili, frater & soror sunt in secundo gradu: nam frater est vnus, & soror alius gradus, ratio est, quia ius ciuile per vnâquamq; personam vnum constituit gradum: ius autem Cano. considerauit, nempe quod duæ personæ de eodem corpore natæ tribuunt initium lineæ transuersali, ideoque in primo illius lineæ gradu sunt fratres, & sorores, sed de iure Cano. ad causandum vnumquemq; gradum duæ personæ, ex vnomet corpore natæ (siue plures sint) requiruntur, vt 3. quæstio. prima, c. ad sedem. Ias. in addit. ad Porc. insti. de grad. cog. Benedic. d. cap. Raynutius, vers. & vxore nomine Ade-
- 238 lasiam. n. 83. cum seq. Computatio graduum ciuilibis dicitur directa, propria, & naturalis, tanquam ascendendo & descendendo de gradu in gradum. At computatio iuris cano. fit per saltus & improprie secundum ius Ciuile: Benedic. vbi supra num. 89. Ex quibus notate quando simpliciter est probanda consanguinitas, vel affinitas, nec aliud quæritur, quomodo sit capitulandum: idem quando probanda est affinitas ad hoc, vt quis proximior præferatur, vel actum matrimonium contrahere possit, in qua materia ad cognoscendum cum quibus possit contrahi matrimonium, & cum quibus non, videnda est omnino regula breuissima, facilis, & miranda D. Borg. Caualc. fratris mei honor. quàm posuit inter eius decisio. in 3. par. de contract. decisio. 12. Mandatum procuratoris per testes probari potest secundum commun. opi. per glo. in l. maritus, ff. de procurat. & ibi dd. & Ias. in l. prima, C. de eden. vbi colum. 3. limitat. quinque modis: vide Vant. de Nullita. ex defec. manda. numero 70. Boer. decis. 154. & qualiter probetur mandatum ad delinquendum. Mascari. de probat. conclus. 13 17. volum. in 2. vbi de fide etiam madataiorum ait, & Decia. tract. crim. cap. 34. num. 30. volum. in secundo, & latè, c. 36. & Ang. de malef. in verb. & Sempronium Rodulphi barbitonforem. per tot. vbi aug. sub numero 39. & an testes pro mandante profint mandatario, & econtra, ponit, & allegat Bal. in l. iurisconsulti, C. quibus res iud. non nocet: sed quo ad mandatum delicti regulariter est probandum per scripturam, nisi à vicinis; & ab alijs notis iustificaretur dictum mandatarij asserentis habuisse mandatum ad delinquendum. Bart. & alij in l. 1. C. de manda. Gramma. consil. 54. numero 17. & Decif. 36. numero 25. & 27. & poterit etiam probari mandatum per coniecturas, videlicet, si Dominus dixerit famulo, vade, & non reuertaris, nisi illud feceris, secundum exemplum Clar. in q. 89. versic. sed hic incidenter. vel si quis dixerit, da al traditore, & inde secutum fuerit homicidium: item si dixerit quispiam. Io stodi mala voglia, vorrei, che il tale mi fusse leuati dauanti gli occhi, &c. de quibus per Baiar. ad Clar. d. quæst. 89. versic. sed quid; vbi ait, quod in probando hoc mandato per coniecturas, tria requiruntur; Primò, inimicitia capitalis; Secundo allocutio secreta; Tertio, quod post talia verba incontinenti fuerit secutum homicidium, pro vt dictum Bart. in l. si quis mihi bona, §. si mandauerit, ff. de acquir. hæc. declarare. ait Dec. in consil. 234. nu. 5. sed quo ad mandatarium facit inditium si non acceptauit mandatum contra mandantem. Marf. pract. & diligenter, nu. 37. cum aliquo adminiculo quo ad probandũ mandatum nõ quo ad delictum. Bal. cons. 97. incip. an mandatarius, qua de re concurrente querela & constituto de delicto. opp. Bald. impugnata à Marf. procedere potest. Clar. q. 21. vers. ex hac conclus. & de hoc per Baiar. ad Clar. d. q. 89. nu. 8. cum seq. vbi defendit hanc op. & dicit tacere inditium ad torturã: sed re vera in casibus exceptuatis, l. c. Mai. Affasini, falsa moneta, ac aliorum, mandatarius semper facit inditium ad torturam dum modo ipse primò probet illam, vt in simili de socio criminis dicam. num. 68. in 4. par. quid autem in causa ciuili seruetur, vi in d. 4. par. sub num. 111. lit. R. Nono, quare quomodo mors probada fit: ad quod scire prius oportet in iure nostro triplici modo mortem considerari, naturalem, ciuilem, & spiritualem, de

de quibus Imo. & alios. in l. Gallus, § & quid si tantum. cum materia. de liber. & posth. n. tot. rit. de capt. & postli. reuerf. Insti. de cap. di. mi. de spirituali est glo. in §. queritur. in auth. de consang. & vter. fr. collat. 6. Ciuilis mors probatur per sententiam, relegationem, & deportationem, spiritualis per excommunicationem, & separationem ab ecclesia, sed ijs duobus omissis, loquendo de morte naturali præmittitur regulam generalem, quod primo quilibet præsumitur
 241 vivere vsque ad centum annos. l. fina. C. de sacrosan. eccle. Pract. Pap. in for. libel. quod petitur hereditas. ex testamento. glo. in verb. possidebat. circa princip. sed quia pauci sunt homines qui ad illam ætatem perueniunt, dicitur melius
 242 fortè præsumptionem esse, quod vita humana non durat centum annos, vt tenet Aret. in l. seder si de sua. colum. 4. ff. de acqu. hære. Vini. com. op. 3. 10. lib. 2. & alios. quos refert Soarez. recept. sent. in verb. vita humana. num. 66. Arius Pinell. l. 2. capit. vlt. nu. 37. C. de rescind. vtd. sed in probatione mortis naturalis nil melius arbitror dici posse, quam ex doct. Bart. in dicto suo tract. de test. nu. 37. vbi inquit, quando probanda est mors ob causam magnam, puta succedendi vel alicuius communitatis allaturæ (quod mihi vsque hæc nunquam contigit, nec contingere spero, minusq. opto) tunc probatur saltem per famam, ortum habentem
 243 non à personis vilibus, sed ab hominibus grauib; at si tractaretur de morte accidentali, vt de homicidio, & sic de casu irreparabili, de illo
 244 ante omnia constare debet. Clar. §. fina. q. 3. vbi latè, deinde debet deponi per testes, à quo fuit talis occisus, vel saltem dicat, quia publicè dici audiuit talem à tali vulneratum fuisse, & inde mortuum. casus est in l. Neratius, §. si cum l. seq. ff. ad leg. Aquil. In causis verò parui præiū
 245 dicij facti est per debilem præsumptionem mortem probari, puta quia vicinus dicit audiuisset illos de familia mortui plorare, & quod ideo luctum portabant. tenet glo. & doct. in l. secunda, §. si dubitetur. ff. quem testat. aper. Alexand. consil. 172. num. 8. volum. 6. & Bart. dicto suo tract. de test. inquit, quod etiam inspecta ætate
 246 mors alicuius probari potest, vt si quis cum esset annorum 70. peregrè proficiscens, per triginta annos non redierit domum, nec vniquā de eo notitia ad suos peruenerit: vel si ad eum quis esset debilis & infirmus, & iter malum fecisset, seu oblongitudinem, seu per vias asperas, & desertas transeundo tēpore hyemis quando barba blanca cadebat de celo, prout hæc præfenti hyeme, in qua nix nõ cessat cadere diu noctuque in tetris Lombardia. & quod communiter de eius vita suspicari potuerit, quāuis non constet aliter de morte, hoc modo probari possit. item & alio modo, si quis nauigaret, & nauis tempestate maris fracta inueniretur, deinde nihil amplius de illo de quo queritur, auditum fuerit, vel simili in exercitu fortuna, & Marte cōtrario, ferro & igne exercitus, vel si ciuitas irruit, & de isto de quo queritur nil noui auditum postea fuerit, tūc in ijs supradictis casibus quando non aliter de morte constare posset, satis probata censetur. quod etiā tollit omnem difficultatem si per testes deponatur omni debita diligentia ipsum mortuum perquisitum fuisse à suis & notis. & mors in antiquis
 A probatur per coniecturas. Pacia. de proba. c. 12. num. 22. lib. 2. Afflic. super 1. feud. Quo temp.

miles, num. 3. r. & quæ probatio in Antiquis requiritur, vt Menoch. de arb. iud. cas. 115. vbi ait ait sufficere probationem per coniecturas, quod est notandum in probanda profapia, seu linet alicuius, siue femina, siue masculina, & quo ad probandum quem fuisse occisum, expedit constare de corpore delicti per visum, vt quis condemnari possit. Clar. §. fin. questio. 4. & ibi Baiar. sed quo ad procedendum præuia diligenti perquisitione, si adsunt inditia contra delinquentem Iudex poterit etiam torquere inditatum, vt doceat de corpore delicti: idem Clar. q. 55. vers. quomodo autem, colum. 2. ibi bene verū est Grammar. vot. 20. & Gabriel. com. conclus. lib. 7. conclus. 17. Farinac. quest. 2. nu. 6. & nota quod solent cadavera incognita exponi in loco publico puta in plateis, vt recognosci possint. Non omitto etiam in proposito mortis, quod si quis equum conduxisset in lōginquis partibus, & mortuus equus fuisset in itinere, casu fortuito, quod fat erit probari de morte per testes (licet nõ citata & absente parte) si testetur animal hoc mortuum fuisse casu fortuito, ipsi tamen probabunt sufficienter, & releuabunt conductorem ne teneatur ad emendā, vt inquit Bald. in l. quæ fortuitis. nume. 2. C. de dign. act. Dec. in l. contractibus, num. 26. de regu. iur. & alios quos in proposito allegat. D. Cavaleca. in decis. 7. num. 23. in fi. & seq. fol. 140. in secunda par. vbi dicit bonum esse habere scripturam à testibus & peritis illius loci, cum approbatione prætoris, seu consulum communitatis cum sigillo, & facient fidem. Bonacoss. tract. e. uo. u. q. 16. & 19. 81. 91. 92. 93. 212. 371. 377. Alexan. conf. 7. vlt. volum. 7. & si dubitetur nunquid equus sit mortuus ex morbo, aut percussionibus fiat fides quod per prius erat sanus, qua si de facta transfertur onus probādi contrarium in aduersarium: nisi conductor equi esset Scolaisticus. Rimin. conf. 360. idem si esset Venetus, non dico etiam Ianuensis, qui sicut nauis abiq; remo ire nequit, ita equum sine calcari ire non delinunt, & conductor tenetur probare causam ob quam mortuus est equus. Gomez. Var. resolut. de locat. cap. 2. sic ad illum spectat probare qui habet custodiam Animalis. Caroc. de locat. tit. de Dol. & culp. Bonacoss. vbi supra sic de Hærede qui tenebatur tradere legatario animal legatum. Bal. in l. cum ita, §. species, de legat. 2. & in omnibus alijs qui rōne officij tenentur probare non culpam. Iaf. in l. quod te. colum. 4. si cert. per. At si queratur de cadauere mortuo
 247 perto absque signis, ad probandum nunquid tibi ipsi mortem consciuerit, vel repentino facto ceciderit, tunc medici adhibendi sunt, qui
 248 iux. artis peritiam fidem faciant, & eis in hoc particulari negotio est credendum. Plaz. lib. 1. delic. cap. 13. num. 6. immo si iurauerint de credulitate, illis standum est. Paris de Put. tracta. find. in verb. tortura. 111. cap. 6. in princ. Bart. in procem. ff. recitās. Odofr. & Parid. Put. d. trac. in verb. officialis, vbi in ijs quæ naturalia sunt, medici debent deponere de veritate, sed in ijs quæ accidentibus incognitis perueniunt, sufficit si de credulitate deponāt: Franc. Casan. de
 249 Tor. capit. 10. numero septimo, & isti medici sicut alij periti, secundum eorum peritiā scientiam deponere debent cum iuramento de veritate dicenda, vt practicari dicit Felyn. in capit. proposuisti, de probatio. & Bartol. in l. Theopompus, ff. de dot. præleg. Mascar. de proba.
 F 2 bat.

bat. conclus. 1036. volum. 2. At si de communi patriū cōsensu tales periti vocentur, non oportet ipsos iurare, quia eorum fides videtur appro-
 250 bata. Rom. consil. 204. Fely. d. cap. proposuisti, & duo ad minus medici, seu periti sunt adhibendi, si haberi possint: sin minus vnus dictū sufficiet. vt est comm. opin. Ana. in cap. significasti. num. 14. in fin. de homicid. Anton. Columba. inter tracta. crim. diuers. de modo proced. extraord. in controuer. cri. art. 29. fol. 463. Clar. dicto §. fin. §. homicidium. versic. itē scias. & versic. sed quomodo. Barto. in l. in rixa. ff. de licar. & inquit Clar. dicto versic. sed quomodo,
 251 quod si quis exceperit occidisse, vel vulnerasse aliquē ad eius necessariam defensam, fat erit probare vidisse eius aduersarium armatum ensē enudare, quia sibi obuiam venit. glo. in l. j. in verb. moderatione. C. vnde vi. Bertran. consil. 128. nume. 3. & est communis opinio testatur Riminal. consil. 13. num. 30. immo per solas aduersarij minas quis possit excusari fecisse ad necessariam defensam: secundum Afflict. in prima constit. Regn. rubr. 9. nume. 33. & rubri. 23. num. 30. qui meminit quendam ita absolutum fuisse: sed non ita passim est tenenda hæc opinio, quia iudex multum cōsiderare debet, an iste sit solitus talia facere, & delicti causa, an sit leuis, vel magna, & an mina fuerint magna, vel leues, & insuper conditiones agentis & patientis animaduertere debet, vt considerandum ponit Blanc. d. repet. l. fin. num. 105. & Ias. in l. vt cum, de iust. & iu. Cassa. inter tract. crim. diuerso. de indic. tract. 7. num. 15. & 16. & nota vnum, quod vbi de homicidio non constaret, nisi per confessionem accusati, qui dixit occidisse ad necessariam defensam, ex tali qualificata confessione non est puniendus pena mortis, vt consuluit Ange. in consil. 27. & post eum Panor. quos in prop. allegat. Gulie. Benedict. in cap. Raynutius, versic. qui cum alia & c. num. 259. & 262. vbi dicit opinionem Alexā. in dicto consil. 27. procedere data paritate occisoris, & occisi, præstito iuramento purgationis ab eo qui dicit fecisse ad necessariā defensam; quomodo autem fiat defensio tutelæ inculpatæ ultra alios habetur per Abb. in cap. olim, de restitutio. spoliat. Et in materia defensionis plura accumulata, Boss. tit. de defens. Reorum. Foller. in sua pract. & ad defensam. Et causa defensionis in omni re adeo est fauorabilis, vt magis credendum sit paucioribus testibus quàm alijs numero maiori. & verba testium sunt potius improprianda ad destruendum delictum, quàm ad illud concludendum, vt sup. num. 178. cum seq. par. præced. Cepol. consil. crim. 1. & consil. ciuil. 60. & defensio probari potest per testes nō idoneos, quamuis non tantam bonam rationē reddant. Mascar. de probatio. conclus. 491. volum. 1. & admittuntur testes qui alias non admitterentur. Farinac. eo. tit. quæst. 43. num. 16. quæst. 62. num. 90. cum seq. etiam quod de credulitate deponant, quæstio. 68. numero 77. sed aduerte ne concurrant plura specialia cōtra regul. l. 1. C. de dot. promiss. item de auditu, etiam si non reddant sufficientē causam eorum scientiæ. q. 69. num. 56. & quæst. 70. num. 18. nec attenditur ordo tem potis. quæstio. 76. nume. 64. Sed vt ingenuē fateat in casibus arduis lēto pede crederem: nam facillime testes ad defensam reperiuntur qui existimāt nil esse pro defendendo Reo dicere mendacium. & certē non errāt,

si illud nihil pro peccato intelligimus: nam peccant valde, & ideo tu magis scire potes quanta fides testibus sit adhibenda, l. 3. eo. de test. & in concernentibus, defensionēs ordinis præposterioratio non vitiat. quō casu si finis est fauorabilis. & non principium, attenditur finis, & è cōtra. & si ambo fuere illiciti, attenditur id quod minus nocet. Boss. de fauor. defens. numero 7. & 8. Marf. §. quoniam num. 90. 91. & 92. Alex. consil. 299. visō themate. volum. 2. consil. 75. volum. 3. Bal. in l. qui cum maior. de Bo. liber. & in l. quod ait lex. ad leg. Iul. de Adult. Item defensionēs à statuto reiectæ de quibus intelligitur. vi. Marf. in sua pract. §. vltima. num. 1. 2. 3. & 31. cum sequen. & quibus casibus renuntiarilicet vi. eundem. §. examinanda. nume. 113.
 252 Hic sumpta occasione quero decimo. quomodo probatur animus deliberatus ad delinquendum. Et non est dubium quin probatio animi, seu cordis non sit difficilis probationis: nā solus Deus dicitur scrutator cordium, nec probari potest nisi ab extrinseco. Instito. §. Pannonum, & §. fere. de Res. diuisio. Mascar. de probat. conclus. nu. 3. vbi per testes singulares probari ait, volumine 1. & qualiter cognosci possit quem non habuisse animum offendendi tantum, quantum offendit: vi. Marf. in l. Diuus,
 253 nu. 4. & 5. de licar. Nam etiam de iure communi puniuntur attentatum, & si effectus non sit secutus: gloss. no. in l. si quis non dicam, & ibi Doct. communiter, C. de sacrosanct. eccl. Ioan. de Lign. consil. 20. num. 15. quod positum est inter consil. crim. diuersorum, quem refert Clar. d. §. fina. quæstio. 92. in princip. vbi plene, licet ex generalissima consuetudine non seruatur, vt inquit Ias. in l. 1. in ff. quod quisque iur. Boer. decis. 313. num. 3. Alexan. consil. 15. sub num. 2. volum. 1. & tamen in statu. Mediol. viget constituto. in tit. de pan. §. homicida, ad cuius declarationem omnino est videndus Boss. in tit. de homicid. num. 49. cum mul. sequent. & Clar. lib. 5. sent. eo. §. homicidium. versic. ex proposito, & nouissimē & lausimē Menoch. de arbit. iud. cas. 391. per 10. fol. 301. Quæ constitutione cauetur, quod etiam si non sit effectus securus, tamen probata qualitate animi deliberati quis capite puniatur, immo quod magis est, sicuti in pura rixa calore iracundiæ delictum committitur, & propter hoc quis in contumaciam sit bannitus, solent gubernatores, seu vice Duces status Mediol. sæpe numero gratiā facere, præuia pace ab eis quibus competit actio iniuriarum. Sed si delictum aut fuerit securum, aut non, dum modo fuerit attentatum cum animo deliberato, etiam si pax habita fuerit ab offensis, nihilominus gratiam facere nō solent Principes, & animus iste deliberatus non est communi præhensus in decreto gratioso, & nil aliud est animus deliberatus, nisi quando patrat delictum in personam aduersarij, vt vulgo dicitur, *à sangue freddo*. & sic prudēter, data opera, post lapsum. 20. vel 30. dierum post ornam occasionem rixæ vel alterius causæ, quæ causam dedit delicto, vel quando probatur quēdam occidisse nulla præcedente cā vel rixa. Menoch. de arbit. iud. cas. 361. nu. 55. in fi. & secūdū Boss. d. tit. de homic. nu. 49. animus deliberatus est præmeditatio quædā ad delinquendū, & facit ad declarationē animi deliberati in arg. reg. in l. quicquid calore iracundiæ. de reg. iur. quem rex. ad hoc allegatum vsque huc non inueni. Barto. in l. Iulia. §. hodie,

hodie. ff. ad l. In. repet. est etiam notatu dignū,
 quod ille qui condemnatus est de animo deli-
 berato, non gaudet immunitate ecclesiæ. vt
 esse communem opinionem testatur Cla. d. §.
 q. 40. 30. vers. punctus est. quamuis Alex. con-
 trarium sentit. consi. 145. volum. 7. magis ta-
 men communis est, quod non gaudet, vt testa-
 tur Didac. 2. libr. resolut. c. 20. & ita praticare
 258 video. Sed cum soli Deo, qui est scrutator
 cordium, ea quæ in animo cōsistunt nota sint
 259 omnia, vt in clem. exiui, §. quamuis. de verb.
 sign. ideo animi deliberati probatio valde dif-
 ficilis est, secundum Blanc. de indic. n. 57. & ar
 260 bitrio iudicis relinquitur an quis animo de-
 liberato vel non, deliquerit, vt per Anch. Sali.
 & Calderin. quos refert Menoch. de arbitri-
 iud. d. cas. 361. n. 1. fol. 301. Nec potest animus
 deliberatus probari nisi per coniecturas, ex
 quibusdam exterioribus. ar. §. fere. & §. Pauo-
 num. Instit. de rerum diuis. Nam animus &
 261 propositū distinguuntur a maleficijs & ecō-
 tra. l. qui in iure. ff. de fur. l. primo. de Sicar. l. is
 qui cum telo. C. eo. Brun. de indic. in §. quæ-
 stio. secunda parte nu. 29. Menoc. vbi sup. n. 2.
 262 Sed multa sunt indicia per quæ penditur
 animi deliberatio. de quibus vltra Blan. dicta
 l. si. n. 33. cū plur. seq. vide Menoch. d. cas. 361.
 per to. & multa sunt qualitates demonstrātes
 animum deliberatum, Mascari. latē de proba.
 conclus. 98. vol. 1. & c. Præcedens inimicitia
 grauis, & non leuis: nisi delinquens esset solus
 grauius delicta facere, etiam ob minimam
 mulsam, quæ intus nates illum forte tægeret.
 Modus percutiendi, si punctim, quando in vē-
 tre tetigit, & vulnerauit; quia cæsim, vulne-
 rādo non ita malus occidendi animus iudica-
 tur, nisi super caput. Ex loco percussio etiā co-
 gnosci potest genus armorū quæ animū delin-
 quētis, pariter demonstrāt: nam si iuxta qua-
 litatem armorū vulnerauit, puta cū ense pun-
 263 ctim, cū scimitara cæsim, an sclopo vel sagit-
 ta, quia hæc arma animi deliberationē osten-
 dunt, & secū fuerint (vt dicitur) oleum sanctū
 parcat Deus inuentori scloporum, quia olim
 omnes erant paladini, nunc verò sunt Pigmei
 brauosi. De quibus per Lyran. in 2. reg. 5. quæ-
 locum citat Guliel. Bened. in cap. Raynutius.
 versic. qui cum alia matr. e cap. n. 67. extra de
 testa. vbi dicit quod isti pigmei sunt altitudi-
 nis vnus cubiti tantum. Item cognoscitur
 animus deliberatus, ex loco in quo quis stetit
 in insidijs, & in abscondito expectans illum
 quem occidit, vel vulnerauit, aut occidere,
 vel vulnerare tentauit. ex loco etiam vulnerū
 cognosci potest. nam si super cruribus solum
 vulnerauit, non iudicatur animus deliberatus
 264 sicut nec solū super brachijs: vulnera enim
 in ventre, & super caput illata omnia quidē
 mortalia sunt, exceptis cruribus & brachijs.
 Et ex facultate & potestate vulnerādi possu-
 mus cognoscere animum deliberatum: nā si
 quis fortē cum esset debilis nequiuert perfi-
 cere delictum, vel impeditus ab aliquo reli-
 quit, secus si non impeditus, hoc in casu cum
 potuerit facere, & non fecit animus delibera-
 tus non iudicatur ad occidendum, sed ad vul-
 nerandum tantum. & ita ijs diebus rescripti
 ad excellentissimum senatum Mediol. cū vo-
 to in causa cuiusdam Ioannis Petri Migliari-
 ni de Santo Nazario, contra quem fuerat for-
 mata inquisitio à D. Pratore antecessore

meo, de animo deliberato ad occidendum, &
 ego tenui, quod esset deliberatus ad vulneran-
 dum tantum. ex tradit. per Mant. in cons. 152
 & 236. vol. 1. & præcipuè quia non fecit vt di-
 citur a *sangue freddo*. ex quo magis recepta est,
 quod si delictum factū fuerit intra 30. dies il-
 lud factum dicatur calore iracundie. testatur.
 Luc. de pen. in l. omnes. C. de decurio. lib. 10.
 tenent alij quos in prop. allegat Menoch. de
 arbit. iud. d. cas. 361. n. 21. & 22. videtur tribue-
 dum hoc velle arbitrio iudicis. qui considera-
 re debet an difficulter potuerit quis commit-
 tere illud delictū, quod cōmisit intra 30. dies
 post rixam. nam hoc in casu potius calore ira-
 cundie fecisse iudicandum est. facit illud: cū
 266 potui nolui, cum volui adimplere nequiuert
 si verò faciliter adimplere potuerit, & per spa-
 tium quindecim vel triginta dierum stetit, &
 postea deliquit, tunc iudicatur animo delibe-
 rato fecisse, in quo est maxime consideranda
 eius natura, nedū vt dixi si sit solitus talia per-
 parum facere delicta, sed an sit facilis ad bile,
 vel temperatus, quia in eo quū constat ex hu-
 moribus tēperatis, & tamē facit delictū intra
 decē dies, vel vltra, præsumitur animi delibe-
 ratio. Armorum item preparatio & cætus cō-
 gregatio malorū notāda, vt & tueri Reos pos-
 simus, & capitulare, & defendere dico amicū,
 vel confirmare ad se defendendū. & vt iudi-
 267 ces illud quod ad eos pertinet scire, intelli-
 gant & aduertant. & si statutum dicit, quod
 omnes qualitates animi deliberati sint adim-
 plendæ & probandæ, nec sufficeret generalis
 præsumptio. Anchar. regiens. q. 55. in 2. par.
 268 Cauasca. decis. 12. n. 53. & seq. in prima par.
 Nam quando statutum requirit probationes
 fieri simpliciter, nec dicit quales esse debent,
 tunc intelligi debet de veris, & non de præ-
 sumptis, vt dicunt prædicti DD. sed si dispo-
 nit statutum aliquid cum certa qualitate, illa
 qualitas est probanda. facit tex. in l. prætor. §.
 docere. ff. de vi. bo. rap. Bar. in l. 1. §. ait prætor.
 ff. ne quid in flu. pub. Dec. cons. 13. co. 2. Care.
 pract. cri. §. circa. sub n. 13. Sed in hac materia
 animi deliberati cum grano salis est procedē-
 dum, & præcedente rixa graui, & an insultra-
 tio est facta post octo dies vt dicitur cum *ogni*
auantaggio, & superchiaria, tunc si absq; causa:
 E concludo animū esse liberatū. Impedimē-
 tum verò probatur testibus aut instrumentis.
 Menoc. de arb. iud. cas. 118. & alia dixi n. 38.
 p. 3. & duo sunt probanda, primo quod impe-
 dimentum minimè remoueri poterit. Bar. in
 l. quibus diebus. ff. de cond. & Demonstr. secun-
 do est probanda omnis diligentia possibilis.
 qua non obstante obstitit impedimētum, sci-
 licet, quod fieri nō potuit id ad quod quis te-
 nebatur. l. qui comeatus. de re. iud. & alia per
 D. Menoc. d. cas. 18. n. 7. & 8. & impedito non
 currit tempus. vt infra in 5. par. n. 138. & nu.
 196. lit. R. ver. item notandum est, cum seq. &
 ideo qui promisit aliquod opus facere intra
 certum tempus, vel bene facere sub certa pe-
 na, non erit excusatus ob impedimentum,
 quando per alium facere poterat. l. viam
 veritatis ff. locati. nam si non est electa indu-
 stria persona, & res per manus vnus perso-
 næ tantum non potest perfici, tunc tenetur ad
 pœnam conuentionalem adiectam factō. §.
 alteri. versiculo pœnam. Instit. de inut. stip.
 quia non dicitur adimpleuisse qui per aliū fa-

cere poterat. l. qui per alium. ff. de req. iu. vel potius. §. qui per alium de reg. iur. in 6. secus si nec fieri vel loqui non potuerit, ut quia infirmitatis graui dolore detentus quasi exinanitus, vel oblitus fuerit; quia hoc in casu, etiam quod per alium adimplere poterat, excusatur. l. impossibile. de reg. iur. Caroc. de locat. & conduct. par. 2. tit. de industr. pers. num. 40. Cauale. decis. 25. nu. 37. par. Hinc est quod ille qui potest comparere per procuratorem non excusatur ob infirmitatem vel carcerem. Cauale. decis. 14. num. 40. p. 1. sed qualiter probabitur diligentia, dic quod in dubio in personis & rebus priuatis praesumitur. l. si constante. §. si maritus. ff. solut. matr. & quilibet praesumitur diligens in officio suo. ar. l. merito. ff. pro Soc. Menoc. de arb. iud. cas. 40. num. 10. & cas. 241. nu. 7. vbi aliud dicit, quod in perquirendis Instrumentis, ad hoc vt de nouo produci possint, diligentia probatur sola pro testatione cum iuramento precedente, & in termino producendi iura: secus si non praeserit talis protestatio. & de modo probandi diligentiam habetur à Bar. conf. 102. carissime Domine. vbi ait pariter qualiter sit probanda negligentia. & vtramque probari per testes & actus exteriores quae in facto consistunt, & probatur eo ipso quod quis habuit potestatem agendi per se, vel per alium, & non fecit. Gozad. conf. 38. nu. 11. Mascart. de probat. conclu. 1088. num. 6. vol. 2. & non potest directe probari per testes sed per indirectum, vt num. 8. & num. 9. Hercula. de negatiua. num. 260. & haec omnia sunt quotidiana, & respectu poenae couentionalis ibi doc.

269 declarant an impedimentum excuset. Vndecimo quaero nūquid probationes factae in vno iudicio fidem faciant in alio, circa quod distinguendum est; sed primo dico quod dictum eiusdē testis in vna causa pro alio, facit fidem in causa sua contra eundem ipsum testem. Boss. titu. de opp. contra test. num. 6. Vnde licet dictum vnius testis regulariter non valet, vt sup. fallit tamen quando idem testis litem moueret contra alium, nam hoc in casu non potest probare pro sua intentione contra id, quod pro alio deposuit sine nota periurij. secundo quaero an probationes factae in causa civili, & in prima instantia fidem faciant in secunda, id est in causa appellationis; & regula est quod sic; & est omnium, tam antiquorum, quam modernorum sententia. in l. is apud quem. C. de eden. vbi Curt. num. 93. Rip. num. 36. Declaratur primo habere locum inter easdem personas. Curt. iun. d. numero 63. secus si inter alias personas, vt per Rip. ibidē, numero 36. & facit to. titu. res inter alios acta. Cranet. conf. 29. colum. 1. lib. 1. quae declaratio est communiter approbata in d. l. is apud quem. C. de eden. Declaratur secundo habere locum quando probationes fuerunt factae corā iudice ordinatio seu delegato & competenti. c. ad nostram. de consuet. l. fin. & ibi Bart. in rub. C. si non à comper. iud. cap. clericorum. 11. que stio. 1. alias non plus operarentur probationes

270 factae coram iudice incompetenti: ac si factae fuissent coram priuata persona. arg. earum quae dicit Paul. de Castr. in d. l. secunda, C. de eden. Vanti. de nullit. ex defectu iuris. d. num. 101. 107. & num. 170. fallit si partes vtrique in iudice in assentiant incompetenti siue tacite, siue expresse, iux. l. apertissimi. & l. cum specialis. C. de iudic. l. exceptiones. C. de probat. Abb. & Doc. in cap. inter monasterium. de re iud. Bart. Alex.

Imo. in l. quidam consulebar. ff. de re iud. Boss. in tit. de for. comper. & Spec. in titu. de compe. iud. addit. §. 2. Declaratur tertio procedere quando testes fuerunt publicati. Felyn. in capit. cum causa. de test. Curt. d. num. 93. Bart. in l. cum lite mortua. ff. iud. sol. Alexand. d. l. secunda. col. 6. in fi. C. de eden. & rationem assignat Pau. de

271 Castr. ibi, quia ante publicationem non plus operatur testes, quam priuata scriptura, immo non haberent locum etiam si iudex faceret eos publicari, quoniam necesse est, si testes adhuc viuunt, quod denuo repetantur examine. gloss. Bar. Bal. & alij in l. gesta. C. de re iud. Anton. de Butt. dicto cap. inter monasterium. de re iudic. qui dicit hoc habere locum quando sunt vitii, & haberi possunt vt repetantur, alijs publicati possent, & plenam facerent fidem. Maran. Specul. Aur. in 6. par. num. 6. glo. in l. properandū, §. fin. C. de iud. Alexand. consil. 81. colum. vlt. vol. 3. vbi esse omnium sententiam dicit. item quando testes essent examinati in illis casibus, in quibus ante li. con. examinari possunt, vt dixit Ioan. Crot. d. tract. de test. sub nu. 273. Bart. in auth. at si quis C. eo. obseruatur tamen quod si testes ante repetitionem fuerint mortui, quod legitur eorum examen Reo loco repetitionis. Clar. §. si. quaest. 45. vers. ceterum Paul. Casti. in l. fin. C. de test. Millē. pract. f. 84. num. 17. licet Foller, in sua pract. in ver. & demum repetitur

272 videtur tenere contrarium; Tamen acta & testes coram illo iudice publicati intelliguntur coram quo deposuerunt, & illi fidem faciunt. Crot. vbi sup. nu. 273. Innoc. in c. cum clamor. extra eo. Bartol. d. l. gesta. c. de re iud. Menoch. de arbit. iud. q. 33. in princip. quapropter valde dolendum est de illis indicatoribus permittentibus officiali exhiberi magnam copiam Processuum, & cogentibus officialem recipere copiam dictorum processuum eamque soluerē, licet non sit necesse illam habere, quia ei nota sunt: tamen vt magis vexetur impensis pauper officialis cogitur eam frustra recipere & soluerē. Declaratur quarto habere locum quando istae probationes erunt editae, & productae coram alio iudice mutato in secunda instantia, alijs fidem non facerent. d. l. is apud quem, & ibi Doctor. & nouissime. clariss. D. Ioann. Baptista de Honestis, pceptor & Dominus meus. C. de eden. Cauale. decis. 11. num. 11. & seq. par. 1. fol. 139. Neuizan. conf. 93. nu. 14. & seq. Felyn. in cap. causamque. de test. Ottau. Pede-

373 montan. decis. 1. nu. 53. Nam si integraliter acta, & processus non essent coram iudice ad quem producta, non sufficeret partem processus duntaxat producere. vt in l. eos, §. super ijs. l. praecipimus. C. de appell. tex. in cap. cupientes, ibi cum omnibus actis iuribus, & monumentis suis. De elec. in 6. Vantic. tract. nullit. titu. à quod, & à quibus mo. null. proba. poss. num. 21. car. 64. & inf. nu. 291. & an acta facta in vno loco fidem faciant in alio: dico breuiter, quod sic. per tex. in d. l. is apud quem. l. a proconsule. C. de appell. l. fi. C. de test. & est communis opinio. testatur Practic. Pap. in for. lib. quo petitur heredit. ex testamento. glo. vallatum legitimo. versic. melius tamen, quod intellige inter easdem personas, secus inter diuersas, vt sup. num. 269. & inf. nu. 285. & in 4. par. in fi. vi. Viu. Decit. 313. in 2. volum. & Fragr. ad 6. par. Frag. 99. A versic. Holo. Sed quid si processus fuerit pronuntiatu nullus, an dicta testium publicata sint nulla.

- nulla. vi. Bal. conf. 286. in 3. par. quid si acta iudicij fuerint deperdita poterunt per testes probari acta. Masc. de prob. concl. 32. vol. 1. Bar. in l. emancipatione. Imol. in c. quoniam contra. ext. de probat. & differunt acta iudicij ab actibus causa, vt per Marant. in 6. par. art. & in specie quod citatio possit probari per testes tradit Bal. in l. consentaneum. colum. vlt. vers. quid si
- 275 nuntius, C. quo. & iudex. Secunda distinctio est, an probationes factæ coram arbitro locum & fidem faciant in alio iudicio, & Spec. in tit. de lit. cont. §. 4. inquit valere reiiciendo protestationem illam, que fit in compromissis, nempe quod acta facta coram arbitro fidem faciant
- 276 coram bono viro, hoc est coram iudice ordinario, qui bonus vir dicitur. Menoch. de arbit. iud. in proém. nu. 6. & 7. & recenset Spec. d. §. 4. opin. Vber. antiq. interpret. qui vult illa acta non valere quo ad sententiam definitiuam, sed in alijs casibus sic. Sed Pract. Pap. in for. opp. contro. testes. in glo. suntque publicatis, versic. proinde, distinguuntur aut testes examinati coram arbitro mortui sunt, & publicati, & tunc plene probant inter easdem personas, coram quocumque iudice, & in quacunque alia causa: aut sunt viui, & tunc si pars contra quam iterum essent producendi, non impediatur verbo vel facto, tenent horum dicta, & probationes: text. in l. cū antea. C. de arbit. & tex. in dicta l. si. C. de test. limitatur nisi in compromisso esset conuentum, quod statim sit prioribus attestationibus, quoniam & si viui existant testes, non sunt amplius repetendi, ex quo colligitur, quod talis reseruatō, seu conuentio in compromisso non est superflua, quemadmodum superflua esse inquit Spec. dicto §. 4. de lit. cont. vide Ale. consil. 84. volum. 4. pract. Stiac. cap. 18. num. 58. vi. Masc. de prob. conclus. 33. volum. 1. & arbit. potest esse testis de consensu partium, vel quando res ageretur coram alio iudice. Blanc. de compromiss. q. 8. vers. arbitri. nume. 25. cum plur. sequ. Abb. in c. cum olim. num. 6. de rescript. Blanc.
- 277 vbi supra in vers. Tertia distinctio est, nunquid probationes factæ coram arbitratore fidem faciant coram alio iudice, & breuiter respondetur, quod non. ita tenet Innoc. in capit. cum in tua. extra. de test. Iac. Butr. in l. fin. C. eo. & hæc sunt quæ adducit Pract. Pap. vbi supra, & ratio est, quia arbit. debet iudicare, secundum acta
- 278 & probata, & seruare iuris ordinem. 2. q. 7. à iudicibus. Bero. conf. 113. car. 331. Abb. consil. 93. volum. 1. Alexan. conf. 65. num. 2. vol. 7. & in conf. 22. num. 15. volum. 5. vbi ponit differentiam inter arbitrum & arbitratorem, arbit.
- 279 trator autem alte, & basse sententiare potest æquitate seruata. Doctor. in cap. Quintauallis. de iur. iura. Menoch. de arbit. iud. q. 8. num. 30. & quæst. 13. per to. & iste arbit. potest credere testibus non iuratis & etiam extraiudicia liter receptis virtute facultatis quæ à commu- ter accidētibus datur cum dictis clausulis. Cro. eo. tract. de test. par. 7. num. 230. immo testibus singularibus quando res est modici præiudicij Crauer. consil. 78. num. 7. volum. 1. Calca. consil. 99. colum. pen. Marfil. sing. 433. & no quod arbitramentum probatur per testes Masc. conclus. 26. volum. 1. num. 4. maxime quando conscientia suæ est remissa decisio, secundum Soc. consil. 262. num. 62. Marfil. sing. 114. Menoc. de arbit. iud. cas. 90. n. 9. quicquid dicit. Cur. in consil. 288. vol. 3. & de effectu clausularum harum
- alte, & basse, habetur plene per eundem Menoc. de arbit. iud. quæst. 7. nu. 41. & operatur, quod etiam enormiter laderet possit, dum tamen dolus absit. Bald. & Doctor. in l. & in maioribus. C. de appel. Dec. conf. 39. incip. iudicium esse arbitror. cir. fin. Cel. Vgo in tract. claus. in verb. clausula compromissorum. vers. alte & basse. & infra dicam in materia Brachij Regij. in 3.
- 281 par. Quarta distinctio erit, aut quaritur nunquid probationes in causa criminali factæ, & in prima instantia, fidem faciant in alio iudicio criminali. & Pract. Pap. in for. opp. contro. test. d. glo. suntque, versic. proinde tenet, quod quando probationes habent originem ex diuersis factis in delictis, fidem non faciant. ar. l. nunquam plura. ff. de priu. delict. aut habent originem ex eodem facto, & tunc fidem faciunt inter easdem personas. argum. l. i. ff. arbor. fur. cas. sed quia
- 282 in multis casibus non defertur appellationi in causa criminali. vt per Spec. in tit. de appell. §. in quibus autem casibus. per tot. & adfunt in nonnullis prouincijs statuta hoc ex parte prohibentia. vt in stat. Mediol. est constitutio. in titu. de accusat. quod à sententia lata in causa criminali non possit per quempiam appellari: nisi per rescriptum res esset circumscripta: ideo non insisto, sed huius sum opinionis, quod in illis casibus, in quibus potest deferri appellatio, item quando per rescriptum res esset circumscripta (dico) illas probationes per prius factas non facere plenam fidem, quia exactissimi
- 284 me requiruntur probationes in causis criminalibus. l. fin. C. de probat. & tractatur de re & personis pro quibus oportet valde laborare circa veritatis claritatem & certitudinem, & in prop. vid. Tind. in suo tract. de test. cap. primo. 3. par. num. 5. qui mouetur per text. in l. epistola. C. de episc. aud. per text. §. si verò crimen. collat. 9. in auth. de sanc. episc. Processus factus a laico, an fidem faciat coram ecclesiastico contra clericum, regulariter non. Clar. q. 36. vers. vltimo. q. 96. vers. quæro etiam. vi. Bal. in l. magistratibus. cir. fi. de iurisd. om. in. vbi dicit quod ad instruendum iudicem fidem facere, secus quod ad condemnandum. nec discrepat Fel. in c. ar. si clerici. sub num. 14. de iud. quia circa testes inuit procedere secus, quo ad confessionem. vi. Afflic. super constitu. in ver. damna clandestina. No. q. ver. 4. quæro. Gramm. consil. cri. 40. cir. princ. Farin. de Delict. titu. de inquisitio. q. 7. num. 43. Viui. com. opin. in vers. iudex laicus Cartar. de excep. sen. capt. Bam. cap. fin. num. 4. 5. & 6. Masc. in verb. acta. & Gui. Pap. decis. 136. Capel. Toll. decisio. 196. & 198. vbi concludunt non cogi ergo est ei arbitrarium, & Bartol. in l. gesta. sub numero sexto, dixit quod si processus est authenticatus, quod fidem facit. C. de re iudic. matrim. in facto probanda. Rip. in l. is apud quem. numero 33. C. de eden.
- 285 Quinta distinctio erit, aut quaritur nunquid probationes factæ in causa civili fidem faciant in causa criminali: & breuiter dico quod non, vt tenent omnes, præcipue Bart. in l. prator edixit. §. primo. ff. de iur. iura. Clar. d. §. final. q. 54. ver. item si producuntur. Villalob. co. opin. lit. a, post nume. 47. Rip. d. l. is apud quem, Soarez recept. senten. num. 41. & in 4. par. in fi. fallit si testes fuerunt producti per Reum, ad absolutio- nem, secundum Pract. Pap. d. glo. suntque publicati, & d. glo. proinde. per l. 1. & l. si præses. cap. de plagia. fallit etiam si fuerint producti per

actorem non principaliter ad cōdemnandum, sed super aliquo adm iniculo, & incidenti. text. in l. capite quinto. de adult. & in dicta l. prima, & in l. si p̄ses. Boss. in tit. de plur. violent. nu. 117. vbi inquit, quod infamis in secundo iudicio reijci potest, & quamuis ij plenam fidē non

286 faciunt, tamen iudiciū probant. vt per Crot. eod. tract. num. 63. in 3. par. & Hipp. singu. 98. **G**incip. laicus contra clericum. fallit etiam quando probatio civilis esset priuilegiata, vt est probatio per iuramentum in litem, quia etiam in criminali fidem faceret. Plot. in repet. l. si quando. nu. 691. C. vnde vi. Item aduerte quod quando esset actum ad interesse ciuilit̄ coram iudice habente vtramq; iurisdictionem procedē di ciuilit̄ & criminalit̄; quia cōstitutio ei per dictas probationes de crimine (de quo potest ex officio procedi) tunc poterit inquirere. Cla. §. si. q. 19. ver. vnum tamen, nam per eas probationes est aperte viā iudici ad inquirēdū, aliud est quod probationes illę fidē faciant in alio iudicio. Sed quid econuerso, nunquid probationes factę in causa criminali fidē faciant in ciuili. & communis sententia est, quando res agitur inter easdem personas, tunc fidem facere, quam tenent Alexand. & alij, & potissimum. Ias. in dicta l. is apud quem. C. de eden. sed si res agatur inter alias personas, & sententia afferret p̄iudicium ipsis, faciunt fidem, aliās non, quę intelligenda sunt secundum declarationē Bal. in consil. 74. in 2. volum. & Barbat. consil. 9. volum. 1. Abb. in capitu. testimonium. de testib.

288 **S**exta, & vltima distinctio erit, aut quæritur, nunquid probationes factę in iudicio summario fidem faciant in plenario, & dico, quod nō, per tex. in l. si iudex. ff. de ijs qui sunt sui, vel alieni iur. ibi alimentorum causa non facit veritati p̄iudicium. Anto. in cap. causam. extra. de test. Tynd. eod. tract. cap. 1. par. 2. nume. 2. &

289 quę sint causę summariz, vide plene per Marant. Spec. aur. in 4. par. distinct. 9. fallit primo, quando in iudicio summario plene cognitum sit super aliqua exceptione: nam hæc cognitio fidem faciet in plenario. Bald. in dicta l. is apud quem, & in l. si iudex. ff. de ijs qui sunt sui. Crot. eod. tract. num. 276. versic. prima sit conclusio. fallit secundo quando iudicium erat plenarie faciendum, sed propter partis contumaciam, factum fuit executiuum, & summarium. Nam

290 omnis processus in contumaciam factus dicitur summarius: quod tene menti. Bartol. in l. 1. C. quorum appella. non recip. Franc. de Are. in dicto cap. causamque, in fin. de test. quos refert, & sequitur Crot. vbi supra nume. 277. Marant. Spec. aur. dicta 9. distinct. in 4. par. num. 61. versic. 14. Dec. hoc vi. Menoc. de act. poss. Remed. vlt. sub num. 37. & 38. vbi in versic. declaratur secundo, ait de probationibus sumptis in possessorijs summarijs non probantibus plene in causę turbatę possessionis. per Salic. in l. si quis de fundamento. col. pen. cur aut condemnatio nem, C. ad leg. id de vi publ. Et in summa memoria repetam, quod acta illa quę in primo iudicio sunt facta, ad hoc, vt fidem faciant in alio, semper debent de nouo adi integraliter. tex. in authen. eos autem. C. de ijs qui ingred. ad appell. Alexand. in l. nam & postea, §. si minor. col. penult. ff. de iur. iura. Guid. Pap. tractat. de appell. quæst. 10. & idem decis. 20. & 436. concl. 7. Dec. consil. 513. num. 10. Abb. & Felyn. in capitu. ea quę. in fi. de re iud. Vant. de nullit. tit. a

quo & quibus, num. 21. versic. & p̄missa. & in materia supradictarum conclusionum est re currendum omnino ad Bar. in l. cum lite mortua. ff. iud. sol. & ad Pract. Papien. in for. op. cōtro. test. post public. glo. in verb. suntque publicatis. versic. proinde quæri solet. Tynd. eo. tract. nu. 273. cum plur. sequen. & Boss. in tit. de p̄i. H violent. num. 117. Postremo not. quod testes qui in prima instantia nō fuerunt aperti, & publicati fidem faciunt. secundum Bal. in alia. addit. ad Spec. ritu. de appell. §. 11. colum. 5. circ. fi. tex. in l. per hanc, C. de tempo. app. immō in curia Romana seruatur quod fertur sententia testibus non publicatis etiam vsque ad tertiā sententiam ne generetur p̄iudicium in producēdis testibus in causa appellationis, & sic partes procedunt oculis clausis. ita Guid. Pap. quæst. 58. & Anchar. consil. 53. in fi. Publicatio in prima instantia non impedit examen in alia instantia. Far. quæst. 75. num. 102. sed publicatis testibus pars contra quam probat si non desistat à lite poterit condemnari in expensis. l. qui in alterius. de reg. iur. l. si quis inficiatus. ff. de postul. lan. Ias. in l. properandum. §. si autem alterutrum de iudic. Item scias quod examinatio testis non completa nihil probat. glo. in l. in ciuile de leg. Mascar. de prob. conclusi. 681. vol. 2. ideo scias in proposito quod si in prima instantia fuerit minus perfecte probatum, quod in causa appellationis poterit plene probari. l. amplio rem. §. 1. C. de appell. vbi omnes doct. sed de iure Cano. non decet. secundum Bald. in addi. ad Spec. §. si. tit. de appell. colum. 12. circa fin. versic. item quæritur, sed de iure ciuili sic. nisi aliter statuto caueatur. vt in statutis lanuæ in ciuili. c. 3. lib. 3. sed si quis non fuerit diffiniuē absolutus poterit de nouo agere coram eodem iudice & non probatum probare. iuxta cap. examinata. de iudic. & in l. properandum. ff. eo. vt sit quando absoluitur quis ab obseruatione iudicij. Guid. q. 500. Menoch. de arbit. iud. cas. 239. non obstante dicto statuto. & vid. inf. fol. 129. vbi alia ad propositum tradidi sub lit. H. prope

S V M M A R I V M.

- 1 Reprobationes testium admittuntur præterquā in summarissimo possessorio.
- 2 Appellatio non datur, in summarissimo possessorio.
- 3 Reprobationes testium fiunt aut ipso iure, aut ad instantiam partis. num. seq.
- 4 Iudex an testis esse possit.
- 5 Iudex officium suum quando impartiri non tenetur nisi petatur.
- 6 Infamis testis an sit ipso iure repellendus, aut par te sic instante, & desectus quos patiuntur testes. nu. seq.
- 7 Reprobationes testium, ex quibus causis fiunt, et num. seq.
- 8 Reprobatio quę respicit personam testis quando debet fieri.
- 9 Verba ambigua testium a iudice sunt interpretanda.
- 10 Diffusio testis sine iuramento non arguitur de falso.

- 11 Reprobationes quando fieri possunt contra testes per se productos.
- 12 Testes an didicitis testificatis poterunt produci.
- 13 Reprobationes quando fieri debent.
- 14 Protestatio qualis esse debet, ut testes reprobare liceat.
- 15 Cautela abundans non nocet.
- 16 Protestatione non secuta producens testes debet iurare se non calumnia reprobare testes. Iuramentum calumniae est valde periculosum. ibi.
- 17 Iuramentum calumniae dicitur necessarium.
- 18 Cautela effugiendi onus iusiurandi de calumnia.
- 19 Reprobationes quae ob defectum personae testium fiunt.
- 20 Testium inhabilitas quae consensu partium remitti minime potest.
- 21 Testes qui ipso iure repelluntur, an postquam fuerint admissi, valeat eorum dictum.
- 22 Testes domestici qui dicuntur & an idonei sint.
- 23 Testes qui dicuntur esse de familia, & an aliquo in casu sint testes.
- 24 Inimicus testis repellitur.
- 25 Par gradus & affectio habilitat testem.
- 26 Vassalus, subditus, & similes, in causa domini an sint testes idonei.
- 27 Iudicis arbitrio potest an testes sint idonei vel ne.
- 28 Advocatus, procurator, tutor, negot. gestor, & similes an esse possint testes.
- 29 Religiosi in causa laicorum an testes esse possint.
- 30 Religiosi in sacris constituti ubi poena sanguinis ingeritur, non debent testimonium perhibere, alias incurrunt irregularitatem.
- 31 Religiosi in sacris, debent examinari coram suo iudice, etiam si causa sit laicalis.
- 32 Religiosi clerici nec tacite nec expresse possunt consentire in iudicem secularem.
- 33 Clericus nondum in sacris perhibens testimonium sine licentia sui superioris, an valeat eius depositio.
- 34 Monachi & fratres minores an testes esse possint.
- 35 Defectus personae testium consideratur tempore depositionis.
- 36 Exceptiones debent probari specificè, & concludenter.
- 37 Pater pro filio, & econtra, an testis esse possit.
- 38 Pater quo casu potest in testamento filij esse testis.
- 39 Legatarius potest esse testis.
- 40 Frater pro fratre vel contra fratrem nunquid testis esse possit. vi. nu. 47.
- 41 Pater plus diligit filium, quam diligitur.
- 42 Amor in descendantibus diminuitur, & quare.
- 43 Omne principium tendit ad suum finem.
- 44 Nullus amor vincit paternum.
- 45 Pater pro vel contra filium in causa criminali an testis esse possit, & econtra.
- 46 Adam si adhuc viveret, non posset perhibere testimonium.
- 47 Frater pro vel contra fratrem an testis esse possit.
- 48 Fratres peccant de duobus extremis, vel nimio amore, aut maximo odio.
- 49 Fratres in criminalibus an admittantur i testes.
- 50 Fratres inuenti non coguntur perhibere testimonium.
- 51 Consanguineus an pro consanguineo testis esse possit.
- 52 Testis nemo in causa propria esse potest.
- 53 Affinis pro affine an testis esse possit.
- 54 Maritus pro uxore, & econtra an testis esse possit.
- 55 Donatio inter virum, & uxorem quae prohibita.
- 56 Uxor & vir una caro dicuntur.
- 57 Odium nullum peius, quam quod nascitur inter coniuges.
- 58 Testimonium viri & uxoris quando aliter veritas haberi non potest, valet in certis casibus.
- 59 Vir & uxor an possint cogi ad perhibendum testimonium.
- 60 Sponsa pro sponso, an perhibere testimonium possit.
- 61 Concubina pro concubinario an testis sit.
- 62 Socer pro genero & contra an testis sit.
- 63 Gener loco filij habetur.
- 64 Idem iuris est de socero & genero, quod de patre & filio.
- 65 Amor soceri mortua filia, diminuitur in generum.
- 66 Mulier transiens ad secundas nuptias irritat socerum ex primo viro, & de poenis transeuntis ad secum nupt.
- 67 Statutum de lucro dotis favore matrimonij contrahendi factum.
- 68 Socius criminis an pro socio testis esse possit.
- 69 Socius criminis quomodo repelli potest ab eo contra quem deponit.
- 70 Saluus conductus datur socijs criminis, ut delictum manifestetur.
- 71 Saluus conductus quando est concedendus.
- 72 Saluus conductus cum alterius damno concedi non deberet.
- 73 Saluum conductum frangens quae poena puniendus.
- 74 Infamis infamia canonica qui sit, & an testis esse possit.
- 75 Non sufficit abstinere a malo nisi fiat bonum.
- 76 Nullus in dubio praesumitur immemor suae salutis.
- 77 Ab infamia canonica quando quis dicitur purgatus.
- 78 Nemo sine crimine vivit.
- 79 Homo malus et in peccato obstinatus est penitus a testimonio repellendus.
- 80 Fragilitas excusat.
- 81 Infamis infamia iuris an testis esse possit.
- 82 Infamis quando cum tormentis admittitur ad testificandum.
- 83 Iniuria levis non infamat.
- 84 Infamis an contra aequè infamem admittitur.
- 85 Iudex debet perquirere toto posse veritatem.
- 86 Infamis infamia facti an testis esse possit, & de diuersis Doctorum opinionibus.
- 87 Opiniones quando sunt diuersae, licite possumus adherere cui magis placet.
- 88 Infames infamia facti in quatuor casibus indistinctè admitti posse.
- 89 Iudex quid considerare debet circa defectus testium & qualitatem negotij.
- 90 Consuetudo in vna Prouincia potest haberi pro bona, quae in alia reputatur mala. Consuetudo mala Iamensium circa Mascheros, quibus permittitur colloqui cum mulieribus in secreto licet coram cœtu multorum.
- 91 Iudex circa admissionem testium quid facere debet.
- 92 Differentia inter testes infames, & viles.
- 93 Viles personae an testes idonei sint, & quae sint.
- 94 Homo liber non est torquendus regulariter.
- 95 Testis vacillans, licet persona in dignitate constituta, potest torqueri. & nu. 145.
- 96 Mendax omnibus dicitur odiosus.
- 97 Falsitas per mendacium concluditur.
- 98 Quod est verisimile non arguit falsitatem.
- 99 Extrema omnia sunt vitiosa.
- 100 Testes infames infamia facti sine tortura non debent admitti.

- 101 Ignota et viles persona quando torqueri possint.
- 102 Pauperes, & viles persona & plebei partem civitatis faciunt.
- 103 Cuiuscunque licet licite panem querere.
- 104 Infamia quid sit.
- 105 Vilem esse non refertur ad malos mores.
- 106 Pauper an testis sit idoneus.
- 107 Dives qui dicitur, & qui pauper remissime.
- 108 Iacobus Menochius vir doctissimus.
- 109 Illustris, gravis, & nobilis persona que dicitur. & nu. 110.
- 111 Causa propria quot modis esse dicitur.
- 112 Venditor pro emptore & contra an testis sit.
- 113 Legatarius quando potest esse testis, et quando no.
- 114 Commodum sentire principaliter, & in consequentiam differt, & quando quis dicitur sentire commodum in consequentiam.
- 115 Testis de collegio, capitulo, aut de universitate qui est an esse possit, pro collegio aut capitulo.
- 116 Testis ille qui est de universitate in causa nemonum esse non potest.
- 117 Amicus Socrates, amicus Plato, magis amica veritas.
- 118 Cautela mala qua quis vititur in delinquendo, ne indiciatur.
- 119 Dicta testium quomodo impugnantur.
- 120 Publicatio processus est de ordine iudicij.
- 121 Publicatio processus quo casu non est necessaria.
- 122 Iudex facit litem suam si petenti deneget publicationem processus.
- 123 Sententia non premita publicatione processus, an valeat.
- 124 Publicationis effectus & practica.
- 125 Testes singulares qui dicuntur.
- 126 Singularitas quotuplex.
- 127 Testes singulares an probent.
- 128 Testis singularis quibus casib. probat.
- 129 Testes singulares aperiunt via iudici ad faciendam presumptionem.
- 130 Testium singularitas versatur circa decem predicamenta.
- 131 Modus non attenditur, sed conclusio.
- 132 Iudex non debet esse nimis pronus ad credendum.
- 133 Omnia prudenter fiunt, qua consilium precedit.
- 134 Qualitas aggravat delictum.
- 135 Singulares mille testes minus probant quam unus solus.
- 136 Cautela est ne producantur testes singulares, nisi si unus tantum.
- 137 Iuramentum suppletorium non defertur ei qui plures testes & omnes singulares produxit.
- 138 Fides minus testis singularis potest debilitari per singularitatem alterius.
- 139 Testes varij qui dicuntur.
- 140 Testis vacillans quando dicitur.
- 141 Differentia videtur inter vacillare, & variare.
- 142 Vacillare & variare tamen sunt synonyma.
- 143 Testis vacillans torquetur quando circa principale vacillat.
- 144 Testis varius qualiter punitur.
- 145 Dictum testis varius diversis instantijs, quodnam attendi debet.
- 146 Dictum testis cum iuramento prevalet dicto sine iuramento.
- 147 Testis esse inter duo iuramenta, quando dicitur.
- 148 Dictum unum extra torturam, & aliud in torturis prevalet posterius cum tormentis.
- 149 Citatio partis non requiritur quando testis in tormentis examinatur.
- 150 Contrarietas testium medicina torture purgatur.
- 151 Tormenta torture, et alia sunt inventa ad eruen-
dam veritatem.
- 152 Dicta duo contraria non valere quo modo intel-
ligitur.
- 153 Dictum magis favorabile attenditur & illud
quod est magis verisimile.
- 154 Testis tortus in primo examine repetendus est in
tortura.
- 155 Dictorum duorum cum torture statatur posteriori.
- 156 Testis ultra tertiam vicem regulariter non tor-
quetur. 161.
- 157 Reus multoties torqueri potest, & quomodo.
- 158 Testis varius & semel tortus quomodo amplius
non torquetur.
- 159 Appellans a torture, iterum non debet torqueri.
- 160 Reus nolens iudici respondere potest torqueri.
- 161 Tortura est materia quotidiana, sed periculo-
sissima.
- 162 Testis infamis, etiam ad informandam curiam
sine torture non est admittendus.
- 163 Index in materia torture ad quem recurrere de-
bet ut instruat.
- 164 Reo quot ictus corda datur pro quolibet inditio.
- 165 Indicia que sunt sufficientia ad repetitionem
torture.
Tortura materia a quibus tractatur.
- 166 Testes quando dicuntur contrarij.
- 167 Testes qualiter dicuntur contrarij.
- 168 Testis sibi contrarius, si incontinenti dicat me-
lius se recordari excusatur.
- 169 Incontinenti fieri quando dicitur.
- 170 Testis quando dicitur incontinenti se corrigere.
- 171 Correctionis causa debet allegari a teste sibi con-
trario, alias puniretur.
- 172 Contraria duo simul stare non possunt.
- 173 Iudex debet omni conatu testes reducere ad con-
cordiam.
- 174 Iura viribus sunt concordanda.
- 175 Contrarietas est evitanda quantum fieri possit.
- 176 Iudex quando concordare testes non debet.
- 177 Concordia quem effectum parit in teste.
- 178 Concordia testium quibus modis fieri potest, &
ad quid.
- 179 Concordia saluat dictum, quando compati-
bile est.
- 180 Testes hinc inde contrarij qui prevalet.
- 181 Testes didicitis testificatis, non debent recipi.
- 182 Aequitate suadet ne detur materia falsos pro-
ducendi testes.
- 183 Terminus iste didicitis testificatis quomodo in-
telligitur.
- 184 Iudex etiam ex consensu partium didicitis testi-
ficatis non debet recipere testes.
- 185 Renuntiatio productioni testium debet contine-
re sibi saluum ius fore opponendi contra testes.
- 186 Practica publicationis attestationum.
- 187 Testes quibus casibus etiam post publicationem
recipi possunt.
- 188 Capitula nova, & que vetera dicuntur.
- 189 Testes an, & quando super iisdem capitulis re-
produci possunt.
- 190 Paria sunt non fieri, vel minus legitime fieri.
- 191 Cautela qua didicitis testificatis testes reproduci
poterunt.
- 192 Terminus datus ad probandum dicitur peremptorius.
Termino transacto ad producendum testes, quan-
do nihilominus poterunt produci, ibid.
- 193 Terminus ad probandum est de substantialibus
iudicij.
- 194 Dies termini quando computetur, & non compu-
tetur in termino.

- Statutum Papiæ disponit, quod dies termini non computetur in termino.
- 195 Dicitio vsque, stat exclusiue.
 - 196 Testes quando post publicationem pars produxit, tenetur iurare, quod eos non subornauit.
 - 197 Exceptiones testium quando sunt probandæ. Iudicis arbitrio pendet quando exceptiones testium sint fiendæ.
 - 198 Iudex præsumitur ignorare testium qualitates.
 - 199 Exceptiones quæ parte instante testem repellunt, debet incontinenti probari.
 - 200 Dicitio incontinenti in materia probationum quo modo intelligitur.
 - 201 Terminus ad probandum obiecta & exceptiones allegatas contra testes debet peti à parte.
 - 202 Repulsã est odiosa. Repulsã non admittitur in remedio attentatorum, ibid.
 - 203 Exceptionum probatio quæ per partem omitti non potest.
 - 204 Exceptio inimicitie statim probari debet.
 - 205 Inimicitie capitales quæ sint.
 - 206 Exceptio omnium probatio quando ante testium publicationem fieri potest.
 - 207 Iudicis factio impediens poterit probare, id quod suis loco & tempore nequit.
 - 208 Tempus aptum & proportionabile probandi exceptiones dicitur post publicationem.
 - 209 Repulsã non conceditur nisi petatur.
 - 218 Exceptiones quæ altiore requirunt indaginem in finem litis referuari debent.
 - 211 Interlocutoria super exceptionibus quomodo à iudice pronuntari debet.
 - 212 Exceptiones aliquando statuta disponunt referuari in fine litis.
 - 213 Causæ requirentes altiore indaginem quæ sint. Iudicis arbitrio relinquuntur quanam sint exceptiones altiore requirentes indaginem.
 - 214 Dicitio testium quando sunt impugnanda.
 - 215 Pars testem quem produxit, an reprobare poterit.
 - 216 Reprobationes in tribus casibus non admittuntur.
 - 217 Testes propter enormitatem delicti minime reprobantur.
 - 218 Probationes exceptionum non perfectæ in prima instantia, an perfici poterunt in alia.
 - 219 Reprobationum probationes post publicationem fiendæ.
 - 220 Iudex quid facere & considerare debet antequam admittat reprobationum, seu exceptionum probationes.
 - 221 Crimina testium in specie & concludenter probari debent.
 - 222 Exceptio vna ex pluribus propositis, si erit sufficiens ad repellendum testem, non etiam alias oportet probare.

DE REPROBATIONE TESTIVM.

Pars Quarta.

N VNC de Testium reprobatione dicendum venit, postquam de eorum probatione superius dictum est, quorū reprobatio regulariter admittitur præterquam in sum marijssimo possessorio. Paulus de Cast. conf. 39. volum. 1. Maran. Specul. aur. actu. 2. in 2. p. Didac. pract. cap. 17. sub nu. 4.

Innoc. in c. in præsentia. nu. 2. de prob. & alios quos in proposito allegat. D. Cauale. frater meus. in decis. 19. nu. 4. in prima par. & Fel. in c. veniens. de test. vbi ponit regulam communiter approbatam cum fall. & tradit Rebuff. eo. trac. de test. nu. 12. Nec est in hoc defectus appellatio ni, quando sumus in sum marijssimo possessorio. Lancelot. de attentat. fol. 214. ampl. 3. & 5. num. 4. Rolan. conf. 77. num. 3. vol. 2. Rim. iu. conf. 149. nu. 7. vol. 3. Caualea. decis. 19. n. 4. fo. 268. Soarez recept. sent. in verb. possessio. num. 165. cum ibi per eum adduc. nu. 167. Tempus autem reprobandi testes de iure communi est ante publicationem. vt in fra dicam nu. 8. verū tamen statur consuetudini, seu dispositioni statutorum, ex quibus aliquando disponitur statim fieri, aliquando in fine post testium publicationem. Menoc. de arb. cas. 239.

3. Fiunt autem reprobationes aut ipso iure, vt quando lex expresse prohibet quem esse testem. exemplum de seruo, & impuberi, & de alijs infra dicendis, etiam absq; partis instantia per iudicem statim sunt repellendi. l. testium, §. l. Iul. ff. eod. & tex. & Doct. in l. hac consultissima. C. eod. Butrig. eod. tract. in prin. Pet. Reb. d. tract. nu. 31. est optimus tex. in c. pia. in fi. extra. de except. lib. 6. vbi exemplificat in excommunicato. Paris de Put. tract. synd. c. 2. sui semel. vbi late de iudæo, in causa criminali. Et iudex potest ex officio se informare de inhabilitate testium quando inhabilitas causatur defectu & odio ipforum testium; vt puta si essent infames, Hæretici, vel iudæi, aut excommunicati. Bart. in l. 2. §. Hoc autem iudicium. nu. 8. de dam. inf. Oct. Ped. decis. 22. nu. 18. vi. inf. nu. 118. & sub nu. 218. in civili verò est necessaria protestatio. de qua inf. num. 14. an & quando testis esse possit inter Christianos, & concludit quando veritas aliter haberi non potest, quod iudæus admittitur: quibus iudæis crederetur in ijs, quæ ad eorum vsurariam prauitatem pertinerent, postq; in aliquibus ciuitatibus nimis facti sunt amici & domestici, & vi. Masc. de prob. conclus. 945. nu. 14. vol. 2. vbi ait Iudæum esse testem contra Christianū concurrentibus bonis præsumptionibus. Aut reprobationes fiunt non ipso iure, sed iudicis officio implorato, & repelluntur testes ex triplici causa, vel quia sint criminosi, vel non rite recepti, vel quod in eorum depositione non concludant, sint varij, singulares, falsi, & seu contrarij, vt per Clar. §. fin. q. 54. per tot. quia in ijs, quæ partium fauore sunt introducta, iudex officium suum non impartitur, nisi petenti. Rebuf. eod. tract. nu. 53. Cauale. dec. 46. num. 258. in 1. p. vbi inquit testem infamem à iudice minime repellendum, nisi parte instante, & esse generalem hanc consuetudinem Galliarum, testatur Rebuf. d. n. 53. sumpta ex l. 4. §. hoc aut iudicium. ff. de dam. infect. Nec ipse in partibus nostris aliter obseruari vidi vsque huc: & faciunt dicta Saly. in l. si quis testibus. C. eo. & Fel. in c. cum clamor. col. fi. de test. & intellige, vt inf. nu. 87. Item sciendum est, non esse necessarium semper admittere repulsam testium. Nā quando Actoris intentio non est plene probata nec iuramento suppletorio corroborata. l. qui accus. C. de eden. non expedit reprobare testes, Item quando exceptiones testium sunt notoriæ, vt ex actis; non oportet eas probare, sat est allegare illas. Saly. in l. ea quidem. ff. de q. l. neq; natales. C. de prob. Item quando repulsatur pau-